STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04276

GEKLIBENE DERTSEYLUNGEN

Isaac Leib Peretz

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. ל. פרץ

געקליבענע דערציילונגען

בוך II

וויניפעג, קאנאדע

תש״ב 1942

פארלאג-געזעלשאפט

״פון קוואל״

I. L. PERETZ

Selected Stories

Published by

FUN KVALL

1942

Printed by the Israelite Press Ltd.

Winnipeg Canada

אינהאלט

בערל דער שניידער — — — — — — — — — — — — — — 5
א גלגול פון א ניגון — — — — — — — — — — — — — — 12
מקובלים — — — — — — — — — — — — — — 30
פון יוחנן מלמדס מעשהלעך:
א. הקדמה — — — — — — — — — — — — — — 36
ב. וואס אמאל ווייניקער — — — — — — — — — — 44
ג. דער עונש — — — — — — — — — — — — — 55
צווישן צוויי בערג — — — — — — — — — — — — — 62
פיר דורות — פיר צוואות — — — — — — — — — — — 77
באנטשע שווייג — — — — — — — — — — — — — 83
הכנסת כלה — — — — — — — — — — — — — — 93

פארלאג־צייכן און שער־בלאט געצייכנט
ה. גוטקין

בערל דער שניידער

ערב

יום־כפור. אין בערדיטשעווער שול. צוגעפאלן איז די נאכט.

די זקנים האבן אפגעזאגט: "על דעת המקום ועל דעת הקהל"... צעגאנגען זיך אויף זייערע ערטער. ר' לוי יצחק שטייט ביים עמוד. ער דארף זאגן "כל נדרי" און — שווייגט.

אלע אויגן הענגען אויף זיין רוקן. אין עזרת־נשים — א שטילקייט ווי אויפן ים פאר א רעש. ער וועט אנהויבן, און אפשר, ווי זיין שטייגער איז אמאל, מיט א הקדמה. וועט זיך פרייער אויסטענהן, כדבר איש אל רעהו, מיטן רבונו של עולם — אויף מאמע־לשון...

נאר ר' לוי יצחק שטייט, איינגעהילט אין קיטל און טלית פארן עמוד און שווייגט.

וואס באטייט עס?

זיינען די שערי־תפילה אזוי שפעט נאך פארמאכט? האט ר' לוי־יצחק קיין כוח נישט אנצוקלאפן? ער שטייט מיטן קאפ אביסל איבערגעבויגן, מיט אן אויער ארויף, גלייך ער הערט עפעס פון דארט? וויל ער הערן אויפשלים?

און פלוצלונג דרייט זיך ר' לוי־יצחק אוים צום עולם און גיט א רוף:

— שמש!

לויפט דער שול־שמש צו; פרעגט ער אים:

— בערל דער שניידער שוין דא?

דער עולם ווערט ניבהל ונישתומם. דער שמש שטאמלט: ער ווייס נישט; הויבט זיך אן ארומצוקוקן. ר׳ לוי יצחק אליין קוקט זיך אויך ארום.

— נייז, ער איז נישטא! — זאגט ער, — איז דער היים געבליבן. און ווענדט זיך נאך אמאל צום שמש:

— גיי אהיים, צו בערל שניידער, און רוף אים אהער! זאג, איך, לוי־יצחק, דער מרא דאתרא, רופט.

גייט ער, דער שמש.

בערל דער שניידער וווינט אין שול־געסל, נישט ווייט פון שול, ווארט מען נישט לאנג. קומט ער, בערל שניידער, אין קיטל און טלית, אין דער וואכעדיקער קאפאטע, מיט אן אנגערוקטן פנים און אויגן — האלב בייזע, האלב צעשראקענע, און גייט צו צו ר׳ לוי־יצחקן:

— איר האט מיך גערופן, רבי, בין איך צו א י י ך געקומען!

״צו אייך״ איז ער מטעים.

שמייכלט ר׳ לוי יצחק.

— זאג נאר, — מאכט ער, בערל, וואס רעדט מען עס אזוי פיל פון דיר אין דער הייך? עס איז דאך פול מיט דיר די פמליא של מעלה. עפעס א רעש האסטו אנגעמאכט. מען הערט נישט מער, נאר: בערל דער שניידער און בערל דער שניידער.

— אהא! — מאכט בערל שניידער מיט נצחון.

— האסט עפעס א טענה?

זאגט ער:

— אודאי!

— צו וועמען?

— צום רבונו של עולם! — זאגט ער.

דער עולם ארום וואלט דעם שניידערוק צעריסן. ר׳ לוי יצחק צעשמייכלט זיך נאך ברייטער:

— אפשר וועסטו, בערל, דערציילן וועגן וואס עס גייט?

— אדרבא! — זאגט בערל דער שניידער, — מהיכא תיתי . . . — זאגט ער, — איך קאן אפילו פאר אייך א דין־תורה האבן! זאל איך טענהן?

— רעד.

טענהט ער, בערל דער שניידער:

— איבערן גאנצן זומער, לא־עליכם, רבי, קיין שטאך ארבעט נישט געהאט . . . נישט פון א ייד, נישט, להבדיל, פון א פויער. כאטש לייג זיך, — זאגט ער, — און שטרעק אויס די צונג.

— איי, — גלויבט זיך נישט ר' לוי יצחקן, — זרע אברהם, יצחק ויעקב זענען דאך רחמנים בני רחמנים. געדארפט זיך פארטרויען.

— דאס נישט, רבי. איך זאג נישט און איך נעם נישט.

קיין מתנת בשר־ודם וויל ער נישט. ער האט אזא חלק אין רבונו של עולם, ווי יענער . . .

וואס ער האט יא געטאן, — א מיידל האט ער, האט ער זי אוועקגעשיקט דינען. ערגעץ אנדערש, אין א גרעסערע שטאט אריין, געשיקט.

זיצט ער אזוי אין דער היים און ווארט, וואס זיין ליבער נאמען וועט טאן . . .

פאר סוכות, די טיר עפנט זיך. אהא! דערוווארט זיך: און עס קומט טאקע אריין א שליח מיוחד פון פריץ, מען רופט אים אונטערשלאגן א פעלץ.

גוט. דער רבונו של עולם שפייזט! פארט ער, קומט ער אין פאלאץ אריין. מען פירט אים אין א חדר מיוחד אריין. מען גיט אים איבער פעלעכלעך.

— זאלט איר זען, רבי, פוקסענע פעלעכלעך! פון פוקסן־לאנד . . .

— עס איז אים דאך כל־נדרי־צייט, — איז אים ר' לוי יצחק מזרז: הכלל, האסטו אונטערגעשלאגן. געטאן דיינס בשלמות. וואס איז ווייטער געשען?

— א קלייניקייט איז געשען: דריי פעלכלעך זענען געבליבן.

— האסטו זיי צוגענומען?

— נישט אזוי לייכט, רבי, ווי עס רעדט זיך! אז מען קומט ארויס פון פאלאץ שטייט ביי דער בראם א שומר. האט ער א חשד. באזוכט ער. טוט די שטיוול אויס. און געפינט מען, רבי, ביי מיר, חס־ושלום פעלעכלעך. האט דער פריץ כלבים, האט דער פריץ ריטער . . .

— נו, וואס האסטו געטאן?

— איז דאך אבער בערל — בערל שניידער! גיי איך מיר, רבי, אין קיך אריין, בעט מען זאל מיר אהיים געבן א ברויט . . .

— פת עכו"ם, בערל!

— נישט, חלילה, צום עסן, רבי! — מען האט מיר געגעבן א ברויט. א גרויס ברויט. איך גיי דערמיט אריין צוריק אין שטוב אריין, שנייד עס אויף, הויל עס אויס, קנעט דאס ווייכע אזוי לאנג אין די הענט, ביז עס ווערט דורכגענומען מיט שווייס און ווארף עס דעם כלב, וואס ליגט אין חדר. א כלב האט ליב מענטשן־שווייס. און די דריי פעלעכלעך פאק איך אין אויסגעהוילטן ברויטל אריין. און גיי.

ביי דער בראם:

— וואס טראגסטו, זשידיקל, אונטערן ארעם?

ווייז איך: א ברויט!

איך קום בשלום אריבער און אביסל ווייטער מאך איך שוין פיס . . . און גיי נישט מיטן וועג. איבער די קשאקעס גיי איך. פעלד אויס, פעלד איין: א קורצער וועג — א פעלד־וועג.

גיי איך און טאנץ אביסל אונטער: אן אתרוג וועט זיין. א לולבל! נישט קהלס, נישט געבארגט . . . טייערע פעלעכלעך . . .

הויבט אבער אן די ערד אונטער מיר עפעס צו ציטערן . . . איך דערקען שוין דאס ציטערן. א רייטער יאגט הינטער מיר, מען יאגט מיך נאך! דער מאמעס מילך ווערט מיר אנטרונען. מן־הסתם, איבערגעציילט די פעלעכלעך . . . אנטלויפן איז נאריש,— א רייטער, דעם פריצס א פערד , , . כאפט איך, קודם כל, דאס ברויטל און ווארף אין די קשאקעס אריין. מאך מיר פונדעסטוועגן א סימן, א גוטן סימן, און שטעל מיך אפ.

מען רופט שוין:

— בערקא! א, בערקא!

דאס איז ער, דעם פריצס קאזאקל, איך דערקען זיין קולכל! אינעווייניק, רבי, ציטערט! די נשמה איז אין די קנעכל, נאר בערל שניידער דרייט זיך אויס, און גייט אנטקעגן, כלומרשט כאחד האדם.

ווייזט זיך ארויס — אן אומזיסטע שרעק!

איך האב פארגעסן א הענגער אנצונייען, האט מען נאך מיר א רייטער געשיקט.

און ער שלעפּט מיך שוין אויפן סוס אַרויף. דרייט עס אויס, מען רייט שוין . . .

בענטש איך אין האַרצן גומל, ניי אַן דעם הענגער און גיי צוריק.

איך קום צום סימן: ואיננו — נישטאָ דאָס ברויט!

שוין לאַנג נאָך שניט; קיין בן־אָדם גייט דאָ נישט. קיין פויגל אין דער וועלט ווערט אַזאַ משא נישט אויפהויבן . . . פאַרשטיי איך. ווער עס האָט עס גענומען . . .

פרעגט ר׳ לוי יצחק:

—ווער?

— ער! — ענטפערט בערל שניידער, און טוט מיטן פינגער צו דער הייך, — דער ריבונו של עולם, זיין מעשה ידו, רבי! און איך ווייס פאַר־וואָס . . . ער, דער האַר, דער גרויסער, וויל נישט אַז זיין קנעכט, אַז איך, זיין בערל דער שניידער, זאָל נעמען יתור . . .

— נו, אודאי, — מאַכט ר׳ לוי יצחק ווייך, — על פּי דין . . .

— דין — שמין! — מאַכט בערל. — ער ווייסט, אַז אַ מנהג ברעכט אַ דין. און נישט איך, — זאָגט ער, — האָב יתור באַשאַפן. אַ מנהג פון קדמונים!

— און ווידער, — טענהט ער, — פאַרקערט: איז דער ריבונו של עולם אַזאַ גרויסער, שטאַלצער פּריץ, און וויל נישט אַז דער אָרעמסטער עבד פון זיינע עבדים, זיין קנעכט בערל דער שניידער, וואָס דינט ביי אים, זאָל נעמען יתור, — זאָל ער געבן פּרנסה. זאָל ער, ווי אַ פּריץ, געבן אָר־דינאַריע!

נ י ש ט דאָס און נ י ש ט דאָס, וויל ער נישט!

— וויל איך, — זאָגט ער, — דעם ריבונו של עולם נישט דינען. איך האָב, — זאָגט ער, — אַ נדר געטאָן: אויס!

גיט דער עולם אַ ברום, ווי אַ בער. הויבן זיך הענט — וויל מען צולויפן. ר׳ לוי יצחק מאַכט:

— שאַ!

דער עולם בלייבט שטיל און ר׳ לוי יצחק פרעגט בנעימות:
— און וואָס ווייטער, בערל?

— גארנישט! — דערציילט ער, — איך קום אהיים, איך וואש מיך נישט. איך עס אומגעוואשן. מיין פלוניתטע וויל עפענען א מויל, — א פליאסק! איך לייג מיך: אן קריאת־שמע לייג איך מיך. די לעפצן ווילן אליין זאגן: איך פארבייס מיט די ציין. אינדערפרי: קיין ברכה, קיין נטילת־ידים, קיין דאווענען, קיין טלית ותפילין. "גיב עסן!" מיין פלוניתטע מאכט פיס פון שטוב ארויס. אין דארף אריין, צום פאטער, צום ארענדאר געלאפן, איז אן א ווייב! איך האב נאך הנאה דערפון. איך, ווי איך, איך בין בערל שניידער. זי, א שוואכע יידענע, זאל זי נ י ש ט זיין אין דער מיט! און איך טו מיר מיינס: קיין סוכה, קיין אתרוג, קיין לולב, איך נעם אמאל אביסל: יום־טוב — מאך איך קיין קידוש נישט; שמחת־תורה, כאפ איך, ווי מרדכי נאך דער גזירה, און טו אן א זאק איבערן קאפ. להכעים!

קומט סליחות־צייט, ווערט אביסל קאלאמוטנע. דער שמש קלאפט, דאס הארץ קלאפט, עס ציט . . . בין איך דאך אבער בערל שניידער! א ווארט האלט איך! איך דעק מיך צו איבערן קאפ, איך האלט אויס! נישט זען . . . עס קומט ראש־השנה — איך ריר מיך נישט. עס קומט די צייט פון שופר בלאזן, כאפ איך שטיקער וואטע און פארשטאפ די אויערן . . . עס רייסט דאס הארץ, א צער בעלי־חיים, רבי . . . און איך מיאוס מיך פאר מיר אליין. גיי ארום אומגעוואשן, אין אומריינקייט. א שטיקל שפיגעלע הענגט, איך דריי עס איבער צו דער וואנט, איך וויל מיין פרצוף נישט זען. דער עולם, דערהער איך, גייט צו תשליך . . .

ער בלייבט שטיל א ווייל און שפרינגט באלד אונטער!

— אבער געוועכט, רבי, בין איך! אפטרעטן מיט גארנישט וועל איך נישט!

טראכט ר' לוי יצחק א ווייל און פרעגט:

— און וואס זשע ווילסטו, בערל שניידער? . . ווילסט פרנסה?

בערל באליידיקט זיך:

— קיי און שפיי פרנסה! פרנסה האט ער געזאלט פריער געבן! און פרנסה קומט יעדן! דעם פויגל אין דער לופט, דעם ווערימל אויף דער ערד. פרנסה איז ארדינאריע. אצינד וויל בערל שניידער מער!

— זאג, בערעלע, וואס.

און בערל שטעלט זיך אפ:

— אמת, רבי, יום־כפור איז נאר מכפר אויף עבירות שבין אדם למקום?

— אמת!

— און עבירות שבין אדם לחברו — נישט?

— ניין!

גלייכט זיך בערל שניידער אויס אין דער הייך, ווי א סטרונע, און זאגט פעסט און הויך:

— ווייל איך, בערל שניידער, אנדערש זיך נישט אונטערגעבן, אנדערש צוריק אין דער דינסט צום ריבונו של עולם נישט אריינטרעטן, ביז דער ריבונו של עולם וועט נישט דאס יאר, מיר צוליב, מוחל זיין די עבירות אויך! בין איך גערעכט, רבי?

— גערעכט! — ענטפערט ר׳ לוי יצחק, — און האלט דיך, — זאגט ער, ביי דער דעה, מעז וועט דיר מוזן נאכגעבן . . .

און ער קערט זיך אום צום עמוד, קוקט ארויף, הערט זיך איין א ווײַלע און איז באלד מבשר:

— האסט געפועלט, בערל! גיי נאך קיטל און טלית!

א גלגול פון א ניגון

טאַלנער ניגון ווילט איר?

דאַכט זיך אין פּלוג אַ קליין־קייט — נעמען אַ ניגון פון אַ טאַלנער שלוש סעודות און נאָכזינגען! עס איז אָבער נישט אַזוי, ווי עס דאַכט זיך!

דער טאַלנער ניגון מוז געזונגען ווערן ברב עם, חברה מוז אים זינגען!

אונטערהעלפן ווילט איר? ניין, ברידער! מיט דער הילף פון פּויליש חסידים זינגט זיך נישט קיין טאַלנער ניגון!

איר האָט נישט קיין השגה, קיין ידיעה אין נגינה!

איך הער דאָך אייערע כלי־זמרים, אייערע חזנים! עס גרימפּלט זיך, נישט עס שפּילט, און ביים זינגען רייסט איר אייך, ווי געקוילעטע הענער! אפילו די סיני ניגונים קומען ביי אייך אַרויס משונה־ווילד . . . און אייערע מאַרשן, אייערע קאַזאַקלעך? זיי זיינען נאָך ווילדער ווי אייערע תנועות און העוויות! איר זאָגט — עס איז חסידות ? . . ביי אונדז זיינען אַנדערע חסידים ! . .

פון וואַנען מיר האָבן נגינה? אפשר קומט עס שוין בירושה און אפשר ליגט עס אין דער געגנט!

אין אונדזער קיעווער געגנט איז אין בית אַז אַ פידעלע!

אַ בעל־בתיש קינד, אָדער ווי מען זאָגט אין יענע געגנטן: אַ טאַטנס אַ קינד, מוז האָבן אַ פידעלע, מוז קאָנען שפּילן . . .

איר ווילט וויסן, וויפל מאנסליים עס געהערן צו א שטוב? קוקט אויף די ווענט! וויפל עס הענגען פידעלעד, אזוויפל מאנסליים!

אלע שפילן: עס שפילט דער זיידע, עס שפילט דער פאטער, עס שפילט דער זון . . .

עס איז נאר א שאד, וואס יעדער דור שפילט זיך זיינס, שפילט אנ־דערש, שפילט באזונדער!

דער אלטער זיידע שפילט סיני־ניגונים אדער אזוי חזנישע זאכן: א "כל־נדרי", "שושנת יעקב", א "גדי קשור־ידים" — א דאגה וואס? דער פאטער, א חסידישער מענטש, צעגייט זיך אין א גוט־יידישן שטייגער! דער זון ווייטער — שפילט שוין פון נאטן! מען שפילט שוין גאר פון טעאטער!

אזוי ווי דער דור, אזוי איז דער ניגון!

— וואס טוען חסידים, אז עס פעלט אביסל בראנפן? רעדט מען פון בראנפן! . . זינגען איינער אליין, אז חברה, אז א ברען פון עולם, קאן מען נישט; וועלן מיר ריידן פון נגינה . . .

נגינה, מוזט איר וויסן, איז א גרויסע זאך! גאנץ טאלנע איז גע־שטאנען אויף מלוה־מלכהס, און דער עיקר מלוה־מלכה איז געווען דער ניגון!

עס ווענדט זיך נאר, ו ו ע ר עס זינגט און ו ו א ס ער זינגט . . .

מיט די אייגענע אותיות שרייבט מען סודות התורה און, להבדיל, דאס גרעבסטע אפיקורסות! און מיט די אייגענע קולות קאן מען ארויף צו דער העכסטער מדרגה פון התלהבות און דבקות, און מען קאן אראפ ביזן שאול תחתית און וואלגערן זיך דארט ווי א ווארים אין בלאטע!

א בריוול — ווי מען לייענט עס; א ניגון — ווי מען זינגט אים!

נעמט, למשל, א "פריילעכס"; קאן עס זיין א טאלנער שבת־שירה־דיקע מלוה־מלכה. — א שמחה פון מצוות און מעשים טובים; און עס קאן זיין די פרייד פון אן אויסגעלאסענעם פויגל אין א הפקר־וועלט!

א ניגון ברענט, טאקע "תוכו רצוף אהבה" — אויסגעוויקט איז ער מיט ליבשאפט; נאר ליבשאפטן זיינען פאראנען א סך: עס איז פאראן אהבת המקום, אהבת הבריות, א ליבשאפט צו כל ישראל . . . איינער אבער האט גאר ז י ך אליין ליב, צי גאר, רחמנא לצלן, אן א ש ת ־ א י ש!

א ניגון קלאגט זיך, א ניגון וויינט. נאר איינער וויינט אויפן נחש, אויפן פארלוירענעם גן־עדן; א צווייטער — אויף גלות השכינה, אויף

חורבן בית־המקדש, אויף אונדזער דלות און שפלות! . . "ראה עמיד־תנו". . קלאָגטער זיך, דער ניגון . . . און נאָך א ניגון וויינט, אז עמיצן איז א יפה־פיה אנטלאָפן!

עס איז פאראנען א ניגון פול מיט בענקשאַפט; נאָר צו וואָס בענקט ער, דער ניגון? עס בענקט א נשמה צוריק צו איר שורש און עס בענקט אן אלטער כלב אָן ציין צו יונגע יאָרן מיטן יונגן יצר־הרע!

נעמט כאָטש דאָס לידל:

ר' דודל האָט געוווינט אין וואסילקאָוו — אין וואסילקאָוו,

און היינט וווינט ער אין טאַלנע;

ר' דודל, ר' דודל האָט געוווינט אין וואסילקאָוו,

היינט וווינט ער אין טאַלנע! . .

עס זינגען עס טאַלנער, עס זינגען עס וואסילקאָווער! נאָר אז די טאַלנער זינגען, איז עס אַן אמת "פריילעכס", שפריצט עס און ברענט מיט שמחה, מיט תענוג; זינגען עס אָבער וואסילקאָווער, איז עס אויסגעווייקט מיט צער און מרה־שחורה! און ווענדן ווענדט זיך עס אָן דער נ ש מ ה, וואָס מען גיט א ר י י ן אין ניגון! . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

דער ניגון. מוזט איר וויסן, איז א סך־הכל פון קולות, אָדער, ווי יענע זאָגן — טענער.

די קולות אָדער די טענער נעמט מען פון דער טבע; זיי איז קיינער נישט מחדש, און אין דער טבע פעלט נישט קיין קולות. אַלץ האָט א קול, זיין אייגענעם קלאַנג, אויב נישט גאָר א גאַנצן ניגון!

די גלגלים, האָבן מיר א קימא לן, זינגען; טאָג און נאַכט — "יום ליום . . . לילה ללילה". . . האָבן זייער זמר . . . מענטשן און פייגל זינגען. חיות ובהמות זאָגן שירה . . . א שטיין אָן א שטיין קלאַפּט, מעטאַל קלינגט; וואַסער, אַז עס לויפט, שווייגט עס נישט; היינט א וואַלד! ביים קלענסטן ווינטל, זינגט ער דאָך א "וואַלאַד", אַן אמתן, שטילן, זיסן וואַלאַד! און די באָן, למשל, — די חיה רעה, מיט די רויט־פלאַמענדיקע אויגן. אז זי לויפט, באַטויבט זי נישט מיט איר געזאַנג? אפילו די שטומע פיש, האָב איך אין אַן אַלט ספר געזען, גיבן אויך אַרויס פון זיך א קול נגינה. טייל פיש, שטייט אין ספר, שווימען פון צייט צו צייט צום ברעג, קלאַפּן מיט די עקן אין זאַמד, אויף א שטיין און זינגען זיך דערמיט מחיה!

ווייניק קולות? מען דארף נאר האבן אן אויער. עס זאל די קולות אויפכאפן ווי א נעץ, איינזאפן ווי א שוואם!

נאר פון טענער אליין איז נאך קיין ניגון נישט!

א הויפן ציגל איז נאך נישט קיין הויז!

דאס איז ערשט דער גוף פון ניגון; ער דארף נאך א נשמה!

און די נשמה פון א ניגון איז שוין א געפיל פון א מענטשן: זיין ליבשאפט, זיין צארן, לייטזעליקייט, נקמה, הארצבענקעניש, חרטה, צער, — אלץ, אלץ וואס א מענטש פילט, קאן ער אריינגעבן אין א ניגון און דער ניגון — לעבט!

— —

ווארים איך, רבותי, גלויב, אז דאס וואס איז מיך מחיה, מוז אליין האבן א חיות, לעבט אליין!

און היינט, אז א ניגון איז מיך מחיה, אז איך באקום פון א ניגון אן אמת חיות, א נייע נשמה, זאג איך, אז א ניגון לעבט . . .

און א והא ראיה: נעמט א ניגון און צעשניידט אים, זינגט אים קאפויר, כאפט פריער ארויס די מיט און דערנאך זינגט די התחלה מיטן סוף, נו, האט איר א ניגון? בסך־הכל האט איר אלע קולות, עס פעלט אייך קיין איינציקער טאן, נאר די נשמה איז ארויס! איר האט א לעבעדיקע ווייסע טויב געקוילעט און אונטערן מעסער איז ארויס די נשמה!

עס איז געווארן א מת, א בר־מנן פון א ניגון!

אין טאלנע איז ברור כשמש, אז א ניגון לעבט!

— —

און א ניגון לעבט, און א ניגון שטארבט; און מען פארגעסט א ניגון, ווי מען פארגעסט א שוכן עפר!

יונג און פריש איז ער אמאל געווען, דער ניגון! מיט פריש לעבן האט ער געשפריצט . . . מיט דער צייט איז ער אפגעשוואכט געווארן, ער האט אפגעלעבט זיין צייט און די כחות זיינען אים אויסגעגאנגען . . . עבר ובטל איז ער געווארן . . . דערנאך איז זיין לעצטער הויך אריין אין דער לופט און ערגעץ פארשטיקט געווארן — ואיננו ! . .

נאר א ניגון קאן אויפשטיין תחית המתים . . .

פלוצים דערמאַנט מען זיך אַז אַלטן ניגון. ער שווימט פלוצים אַרויס און רייסט זיך פון מויל אַראָפּ . . . נישט פילנדיק, ליגט מען אין אים אַריין אַ ניי געפיל, אַ נייע נשמה, און כמעט אַ נייער ניגון לעבט . . .
דאָס איז שוין אַ גלגול פון אַ ניגון . . .

איר פאַרשטייט מיך ווייניק . . . רעדט מיט אַ בלינדן וועגן ליכט!

ווייסט איר וואָס? מעשיות האָט איר דאָך ליב, וועל איך אייך דערציילן אַ מעשה וועגן אַ גלגול פון אַ ניגון . . . הערט!

דריי־פיר מייל הינטער בערדיטשעוו, באַלד נאָכן וואַלד, איז פאַראַנען אַ שטעטל מאַכנאָווקע; און אין דעם מאַכנאָווקע איז געווען אַ ניש־קשה־דיקע קאַפּעליע כלי־זמר. נאָר דער ראש־וראשון זייערער, ר׳ חיימל האָט ער געהייסן, דער איז געווען אַ בריה פון אַ מוזיקאַנט, — פּדהצור בערדיטשעווערס אַ תלמיד. דער ר׳ חיימל איז נישט געווען קיין מחדש פון ניגונים, דאָס הייסט: ער איז נישט געווען קיין קאָמפּאָזיטאָר; נאָר אויספירן אַ זאַך, מטעים זיין, פאַרטייטשן, ממש אַריינלייגן אין האַרץ — דאָס האָט ער געקאָנט; אין דעם האָט שוין זיין גבורה געשטעקט!

אַ ייד איז ער געווען אַ דאַחער, אַ טרוקענער. האָט ער אָבער אָנגעהויבן שפּילן, איז ער פלוצים געוואָרן גאָר אַן אַנדער מענטש: די אייביק אַראָפּגעלאָזטע ברעמען האָבן זיך לאַנגזאַם אויפגעהויבן און פון די שטילע טיפע אויגן איז געפאַלן אַז אמתע שיין פון רוחניות איבערן בלאַסן פּנים. מען האָט געזען בחוש, אַז אַצינד איז ער נישט קיין היגער, זיינע הענט שפּילן אַליין, פון זיך, און די נשמה פליט ערגעץ אַרום, הויך, הויך! אין עולם הזמרה . . . טיילמאָל פלעגט ער זיך פאַרגעסן און אָנהויבן זינגען אויך. און אַ קול האָט ער געהאַט — אַ קלאַרנעט, אַזוי קלאָר און אַזוי ריין . . .

וואָלט דער חיימל נישט געווען קיין פרומער, פּשוטער ייד, כמעט אַ תם, וואָלט ער זיך נישט געקוועלט מיט אַכט קינדערלעך אין מאַכנאָווקע. ער וואָלט שוין ערגעץ געשפּילט אָדער געזונגען אין אַ טעאַטער, און אפשר קאַר־חזן געוואָרן אין אַ בערלין צי פּאַריז . . . נאָר אַזוינע לייט גיט שוין אַרויס פון זיך בערדיטשעוו. חיימל תּם זיצט זיך אין דער היים און באָרגט חדשים־לאַנג אין אַלע שפּייז־געוועלבלעך על חשבון פון אַ בעל־בתישער חתונה, וואָס מוז דאָך אַמאָל זיין!

און דעמאָלסט האָט זיך פּונקט געמאַכט אַ גבירישע חתונה! און ביים פער פון מאַכנאָווקע, ביי בערל קאַצנעלס אַלמנה.

בערל קאצנער אליין, — ווערגן זאל ער מיך קומען, — איז געווען א גרויסער וואכערניק, א קמצן — נאך א גרעסערער. אין מויל אריין האט ער זיך נישט פארגונען . . . ער פלעגט ארומגיין און קלייבן קרישקעלעך נאך די קינדערס עסן . . . און אייזערן הארץ, האט ער געהאט, דער מענטש!

פארן טויט, כמעט אינמיטן דער גסיסה רופט ער צו דעם עלטסטן זון, הייסט זיך דערלאנגען די ביכער, און ווייזט אן מיט א ברויז־בלויען פינגער, וואו עס איז נישט באצאלט קיין ראטע! און "פראלאנגירן, זאגט ער, חס־ושלום! הערסטו! בגזרת כיבוד אב!"

דערנאך האט ער צוגערופן דאס ווייב און געהייסן באהאלטן דאס קופער, וואס איז געהאנגען אויף דער וואנט: "מאך איך צו אן אויג, — זאגט ער, — איז אלץ הפקר!" און מיט דעם איז אים די נשמה ארויס!

איבערגעלאזט האט ער טאקע א האלבן מיליאן!

ווי געזאגט, חתונה דער טאכטער מאכט די אלמנה. און זי אײלט צו, ווייל זי וויל זיך אליין אויך לאזן ריידן א שידוך; א שטיין איז איר אראפ פון הארצן! אויפגעריכט איז זי געווארן! . .

און אז חיימל כלי־זמר דארף אויך חתונה מאכן א טאכטער, ווארט ער מן הסתם אויף דער חתונה, ווי אויף משיחן . . .

פאלט אבער איין דער אלמנה, אז זי וויל אראפברענגען פדהצורן פון בערדיטשעוו.

באשר בכן? עס וועלן זיין קיעווער מחותנים, קיעווער מבינים, וויל זי צום באדעקנס א נייעם אל מלא רחמים; נישט, זאגט זי, קיין אלטע אפ־געשלאגענע הושענא! עס קאסט אזויפיל, זאל נאך קאסטן, און זאלן די קיעווער זען!

חיימל איז שיר אויסגעגאנגען.

אין שטאט איז אויך געווארן א גערודער; מען האט אים זייער ליב געהאט, חיימלען; און עס איז גלאט א רחמנות אויף א יידן אן אביון! . . מען לייגט זיך אריין אויף א פשרה; און סוף־כל־סוף איז געבליבן, אז שפילן זאל טאקע חיימל מיט דער קאפעליע, נאר פאר דער חתונה זאל ער זיך אראפכאפן, אויף דער גבירהס הוצאה, קיין בערדיטשעוו און ברענגען פון פדהצורן א נייעם אל מלא רחמים.

חיימל כאפט עטלעכע רובל, — דערפון לאזט ער איבער א גרעסערע העלפט דער ווייב מיט די קינדער, — דינגט א פור און לאזט זיך קיין בער־דיטשעוו.

און דא הויבט זיך אן די מעשה מיטן גלגול.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ווי זאגט מען עפּעס, אז ארעמאן האט מזל! פּארט חײמל פון איין זייט אריין קיין בערדיטשעוו, און פדהצור פּארט פון דער אנדערער זייט ארויס פון בערדיטשעוו! פּונקט האט מען אים פארבעטן קיין טאלנע אויף א מלוה־מלכה! דער טאלנער, מוזט איר וויסן, האט שטארק געהאלטן פון פדהצורן. "סודות התורה" פלעגט ער זאגן, "שטעקן אין זיינע ניגונים! עס איז נאר א שאד, וואס ער אליין ווייסט זיי נישט!"

מילא, חײמל דרייט זיך ארום ווי אן אפּגעסמטער אין די גאסן.

וואס זאל ער טאן? אהיים פארן אן אן "אל מלא רחמים" טאר ער נישט — די וועלט וועט זיך קערן! נאכפארן קיין טאלנע, אדער ווארטן, ביז פּרהצור וועט צוריקקומען, קאן ער נישט — ער האט אויסגערעכנטע הוצאות! די גבירה האט אים ווייניק וואס געגעבן און איבערגעלאזט דעם ווייב האט ער א סך! האט ער טאקע ווילד צער!

פּלוצים דערזעט ער אין גאס אזא מין סצענע:

שטעלט אייך פאר, אין א שיינעם, העלן וואכנטאג, גייט זיך איבער דער גאס א ווייבל, אנגעטאן בגדי שבת ויום־טוב, אדער ווי מען זאגט אין יענע געגנטן, אויסגעפוצט אין האניק און אין עסיק . . . אויפן קאפּ טראגט זי א מאדנעם טשיפּיק, מיט לאנגע, לאנגע בענדער, סטענגעס פון פארשיי־דענע לעבעדיק־שרייענדיקע קאלירן!

אין דער האנט האלט זי א גרויסע ווייסע, זילבערנע טאץ . . .

דעם ווייבל גייען נאך כלי־זמר און שפּילן, און דאס ווייבל גייט טאנצנדיק. טיילמאל שטעלט זי זיך אפּ מיט די כלי־זמר פאר א שטוב, אדער פאר א קלייט, און מאכט א טענצל אויפן ארט . . . די מוזיק רופט ארויס מענטשן פון אלע זייטן, טירן און פענצטער זיינען אנגעפראפט — קאפּ אויף קאפּ . . .

די מוזיק שפּילט, דאס ווייבל טאנצט, די קאלירטע בענדער צעפליען זיך אין דער לופטן, די טאץ בלאנקט און בליצט . . . דער עולם שרייט: "מזל־טוב" און ווארפט מטבעות; דאס יונגע ווייבל טאנצט אונטער און כאפּט זיי אריין אין טאץ, — די מטבעות בליצן און קלינגען צו צום טאקט.

וואס איז עס? א קלייניקייט: בערדיטשעוו איז א יידישע שטאט און האט יידישע מנהגים; אזוי איז מען זיך נוהג צוזאמענצונעמען אויף הכנסת כלה! . .

חיימל האט געוואוסט פון דעם מנהג. ער האט געוואוסט, אז די ווייבער קלערן זיך אוים טענץ, און פדהצור אליין מאכט פאר זיי יעדעם מאל א נייעם ניגון; דאס איז שוין זיין מצווה געווען! מען קומט צו אים, מען דערציילט אים פון דער כלה, פון איר משפחה, פון איר שידוך, פון דלות... ער הערט, שווייגנדיק, מיט פארמאכטע אויגן, טיילמאל פארשטעלט ער זיך דאס פנים מיט די הענט, און אז מען ענדיקט, עס ווערט שטיל, הויבט אן פדהצור צו ברומען א ניגון.

דאס אלץ האט חיימל געוואוסט, וואס דען שטייט ער מיט אפענע מויל און אויערן?

ער האט נאך אזא "פריילעכס" נישט געהערט. עס לאכט און וויינט צוזאמען; עס פילט זיך אי צער, אי תענוג, הארץ־ווייי און גליק; אלץ אויסגעמישט, צוזאמענגעשמאלצן... אן אמתע יתומהס א חתונה!

פלוצלונג איז ער אונטערגעשפרונגען: ער האט, וואס ער דארף!

צוריקפארנדיק פון בערדיטשעוו, האט דער בעל־עגלה אויפגענומען פארשווינען, חיימל האט אים נישט געווערט. און די פארשווינען, און גראד מבינים, האבן דערציילט, אז אזוי ווי זיי זיינען אריינגעפארן אין וואלד, האט חיימל אנגעהויבן צו זינגען.

געזונגען האט ער פדהצורס "פריילעכס"; נאר דערפון איז שוין געווארן גאר אן אנדער זאך, דער מזל־טוב פון הכנסת־כלה איז מגולגל געווארן אין אן אמתן "אל מלא רחמים".

אינמיטן שטילן גערויש פון ביימער איז ארויסגעשוומען א שטילער, זייער שטילער ניגון...

און דעם ניגון, האט זיך געדאכט, האלט אונטער א גרויסע, נאר א שטילע קאפעליע משוררים: דאס האבן גערוישט די ביימער אין וואלד...

שטיל און הארציק האט זיך דער ניגון געקלאגט; געבעטן זיך רחמים, ווי א קראנקער בעט אויף זיין לעבן...

דערנאך הויבט דער ניגון אן צו זיפצן, צו בעטן זיך מיט קורצע אויסגעשרייען; מען פילט, אז עמיץ קלאפט זיך אין הארצן אריין "על חטא", צי איז עס יום־כיפור, צי זאגט עמיצער ווידוי?

נאך העכער, און אין איין וועג צעבראכענער, ווערט דאס קול; וואס אמאל אפגעריסענער, ווי פון טרערן דערשטיקט, ווי פון יסורים איבערגעהאקט, — דערנאך עטלעכע טיפערע זיפצן, א שארפער אויסגעשריי! איי־

נער . . . א צוויטער, און פלוצלונג רייסט זיך עס איינגאנצן אפ, שטיל, — עמיץ איז געשטארבן . . .

דער ניגון וועקט זיך ווייטער אויף, און פאלט שוין אריין אין הייסע, ברענענדיקע געשרייען, אין די געשרייען פליען, יאגן און פלאנטערן זיך; עס ווערט א הימל געשריי, א יאמער — ווי ביי א לוויה!

און אינמיטן דער לוויה שווימט ארויס א דין, ריין קינדיש קול; איז עס נאס, ציטערדיק און דערשראקן.

קדיש זאגט א קינד!

און עס גייט איבער אין א שטייגער: הוריות, דימיונות, טויזנטער געדאנקען, וואס גייען לאנגזאם איבער אין זיסע, בארמהארציק־זיסע מעלאדיעס . . . עס טרייסט, עס רעדט איין . . . און מיט אזא גוטסקייט, מיט אזא מסירת־נפש, מיט אזא פעסטן גלויבן, אז עס ווערט ווייטער גוט, ווייטער זיס; עס גלוסט זיך ווייטער צו לעבן. עס ווילט זיך לעבן, עס ווילט זיך האפן!

אויסגעגאנגען זיינען שיר די מענטשן.

— וואס איז עס? — פרעגן זיי.

— אן "אל מלא רחמים", — ענטפערט ר' חיים, — פאר קאצנערס יתומה אן אל מלא רחמים!

— נישט כדאי אפילו, — ענטפערן זיי, — אן עבירה דער ניגון, גאר די וועלט וועט איר איינגעמען, ר' חיימל. די קיעווער לייט וועלן אויסגיין . . .

די קיעווער לייט זיינען נישט אויסגעגאנגען!

ביי די קאצנערס איז שוין קיין יידיש קיין בעל־בתישע חתונה נישט געווען . . . און דער אל מלא רחמים האט פארן עולם נישט געפאסט.

די קיעווער לייט ווילן בעסער טאנצן מיט דאמען. נאך וואס "שטייגער"? נאך וואס "מאראלישע" זאכן?

און גלאט נאך וועמען אן אל מלא רחמים? נאכן אלטן קמצן?

דער אלטער קמצן זאל לעבן וואלט די כלה קיין העלפט נדן נישט געהאט, קיין אויסשטייער אוודאי נישט, עס וואלט די חתונה גאר אן אנדער פנים געהאט! זאל ער היינט אויפשטיין און זען דאס ווים אטלאסענע קלייד מיט שפיצן, דעם שלייער; זאל ער זען די וויינען, די טארטן, די פישן און פליישן, אונטער וועלכע עס בויגן זיך די טישן, — וואלט ער דאך נאך אמאל געשטארבן און — שוין נישט אזוי לייכט ווי פריער!

און וואס דארף מען די גאנצע צערעמאניע, די גאנצע באדעקנס . . . אלטע, נארישע מנהגים!

— געשווינדער! — שרייט דער קיעווער עולם.

דער ארעמער חימל! ער האט אפגעשטעלט די קאפעליע, מיט הארצ־קלאפן געצויגן דעם סמיטשיק איבער די סטרונעס . . . דער פראסטער עולם האט שוין אנגעהויבן פינטלען מיט די אויגן. ביי טייל רינען שוין טרערן, — און דא גיט איינער, א קיעווער, א געשריי:

— וואס איז דא? א חתונה, צי א לוויה?

און אז חימל מאכט זיך נישט הערנדיק און שפילט ווייטער, הויבט ער אן, דער קיעווער צו פייפן . . .

און פייפן פייפט ער גראד אויסגענומען וויל . . . ער האט שוין געכאפט דעם ניגון און פייפט אים כהוויה! און פייפט, וואס אמאל געשווינדער, אויסגעלאסענער, ווילדער! און אלץ דעם אייגענעם ניגון ! . .

די קאפעליע בלייבט שטיל און עס הערט זיך נאר א מלחמה צווישן דער מאראלישער פידל מיטן עזות־מחוצפן פייפן . . .

און דאס פייפן איז גובר! עס יאגט אונטער דעם סמיטשיק! די פידל וויינט שוין נישט, פריער קרעכצט זי, דערנאד הויבט זי אן צו לאכן!

און פלוצים האט חיים איבערגעהאקט. מיט פארביסענע ליפן און ווילד־ברענענדיקע אויגן, שפרינגט ער איבער אויף אן אנדערער סטרונע, און הויבט אן נאך געשווינדער צו שפילן, איבעריאגן וויל ער דאס פייפן!

ניין, עס איז שוין קיין שפילן ניט געווען! די פידלווארפט ארויס פון זיך אפגעריסענע געשרייען, גוואלדיקע קולות . . . און זיי ווארפן זיך, און דרייען זיך ארום ווי א ווירבל־ווינט. אלץ ארום, דאכט זיך, טאנצט: די שטוב, די קאפעליע, די געסט, די כלה אויפן שטול, חיימל אליין מיט דער פידל . . .

עס איז קיין פריילעכס, קיין אל מלא רחמים, עס איז קיין שפילן! א טאנצנדיק משוגעת איז עס, א ווילד־משונהדיקער חולה־נופל, רחמנא־לצלן . . .

און עס האט אזוי לאנג געדויערט, ביז די סטרונע האט געפלאצט. — בראווא, חיימל, בראווא! — האבן די קיעווער געשריען . . .

צי זיי האבן דערמיט דעם אלטן קמצן א טובה געטאן? אז אסור!

אין עטלעכע יאר ארום איז דער ניגון, מן הסתם דורך איינעם פון די קיעווער לייט, אריין אין טעאטער!

וואס איז אזוינס טעאטער? אלטע משכילים פלעגן גלויבן, אז טעא־טער איז בעסער פאר א מוסר ספר, שטארקער פארן "ראשית־חכמה", להבדיל! איר זאגט אוודאי, אז טעאטער איז טריפה ווי חזיר...

ביי אונדז זאגט מען, אז עס ווענדט זיך אן דעם, וואס מען שפילט אין טעאטער!

געוועז איז עס שוין אין ווארשע...

דאס טעאטער איז פול, קאפ אויף קאפ. די מוזיק הויבט אן שפילן. וואס שפילט די מוזיק?

א גערויש, א מהומה שפילט זי, — א דור הפלגה! חיימלס "אל מלא רחמים", נאר אויפן ארט פון וואלאד — א מהומה: די כלים יאגן זיך, טרייבן און קנאקן!

עס רודערט, עס קלאפט און עס פייפט... נישט עס דונערט, נישט הייזער פאלן, גלאט א געפילדער! צי גליטשן זיך שדים אויפן ים הקרח, צי רייסן זיך טויזנטער חיות רעות פון גיהנום ארויס? א ציטערניש נעמט דורך דאס טעאטער!

פלוצים רייסט זיך אריין דער באס! מכלומרשט, אין כעס איז ער! ער בייזערט זיך: וואס איז דאס? נאר — פאלש! מען פילט אז ער בייזערט זיך נישט ערנסט. און א מאדנע פייפערל שפרינגט אונטער, עס פליט דורך דער קאפעליע מיט זינגזאנג פון א בליץ און מיט א געלעכטער פון אן אמתן ליץ: כא־כא־כא! כי־כי־כי! דער קלארנעט איילט זיך נאך! און מעשים טוט ער, דער קלארנעט! להכעים טוט ער, מען פילט בחוש דעם להכעים!

און אצינד ערשט שווימען ארויס דריי־פיר פידלען... און משונה־זים שפילן זיי, די פידלען, משונה־זיס, ווי די תאווה אליין, ווי דער יצר־הרע, ווען עס רינט אים האניק פון מויל! און עס נארט זיך אריין, דאס שפילן, אין די הערצער; עס פליסט אריין ווי א בוימל און פארשיכורט ווי אלטער ווייז!

אויפגעפלאמט ווערט דאס טעאטער: די מיילער אפן, און די אויגן בליצן!

און דא הויבט זיך ערשט אויף דער פארהאנג און עס באוויזן זיך אן "ער" און א "זי" — א "בן מלך" מיט א "בת־מלכה", און זיי זינגען!

זיי זינגען מיט ווערטער, מיט פלאמענדיקע ווערטער, ווי ברענענדי־קע שלאנגען פליען זיי פון די מיילער ארויס! און דאס גיהנום ברענט זיי אויף די פנימער; ווי די טייוולאנים שפרינגען זיי זיך אנטקעגן! און דאס האלדזן זיך, דאס קושן זיך, דאס זינגען און דאס שפרינגען — גייט אלץ שנעלער און שנעלער, און ווערט פייער־פלאמענדיקער מיט יעדער רגע!

און אינם פייער ברענט שוין דאס גאנצע טעאטער. די גאנצע גא־לעריע מיט זכרים און נקבות, מיט די דערהיצט־פארשוויצטע פנימער און ווילד־פלאמענדיקע אויגן . . . ווי א מבול האט עס פארפלייצט!

און דאס גאנצע טעאטער זינגט!

א ים פון ברענענדיקער תאווה האט זיך אויסגעגאסן — א גיהנום ברענט! שדים טאנצן, מלאכי־חבלה פירן א פייערדיק ראד . . .

דאס איז געווארן פון פדהצורס "הכנסת כלה", דורך חיימלס "אל מלא רחמים", מיטן קיעווערס הילף!

נאר דאס פאלן האט קיין שיעור נישט!

חרוב געווארן איז דאס יידישע טעאטער. די "בני מלכים" זיינען צוריק שוסטער און שניידער געווארן; די בת־מלכהס האבן זיך צוריקגעשטעלט צום קוימען, און מאנכע פון די טעאטער־ניגונים זיינען מגולגל געווארן אין שארמאנקעס . . .

אונדזער ניגון איז שוין קוים צו דערקענען!

אן אויסגעקראכענער דיוואן ליגט אויסגעשפרייט אויף א הויף . . . צוויי מענער אין לייבקאליר מאכן קונצן, צוזאמען מיט אן אויסגעדארט בלאס מיידעלע, וואס זיי האבן ערגעץ געגנבעט . . .

איינער כאפט א לייטער אויף א צאן. פייל פון בויגן לויפט דאס מיידעלע ארויף ביזן העכסטן שטאפל, און שפרינגט פון דארטן אראפ, און בלייבט שטיין אויפן צווייטנס אקסל! דער ערשטער דערלאנגט איר דערווייל אין פלייצע; זי מאכט עטלעכע קאזשלקעס אין דער לופט, און בלייבט שטיין, פארן עולם אין הויף, מיט אן אויסגעשפרייטער האנט, און בעטלט א נדבה!

עס איז אויך טעאטער, נאר א טעאטער פאר געמיינע לייט! פאר משרתים און דינסטן!

אונטערן הימל שפילט מען. קאסט עס ביליק, קויפט מען נישט קיין בילעטן, ווארפט מען צווייערס און דרייערס! און זי מאכט עס אזוי קונציק, דאס דארע מיידעלע!

דיקע טראָפּנס שוויים רינען איר פון רויט געמאָלטן פּנים, אין די איינגעפאַלענע אויגן ברענט אַ צער, — נאָר דאָס זעט נישט דער עולם; זי אַטעמט שווער — דאָס הערט ער נישט! ער זעט נאָר די שיינע קונצן, ער הערט נאָר די שיינע מוזיק פון שאַרמאַנקע!

און די נשמה אין דעם דאַרן גוף פון אָרעמען, געגנבעטן קינד, און דער אָרעמער ניגון אין דער הייזעריק־בלעכערנער שאַרמאַנקע, — ביידע קרעכצן, וויינען און צאַפּלען זיך, ביידע בעטן זיך אַ תיקון . . .

עס איז אָבער באַשערט געווען, אַז פרהצורים "הכנסת כלה" זאָל אויפגעריכט ווערן! גייענדיק פון הויז צו הויז, וואַנדערנדיק פון שטאָט צו שטאָט, האָבן די קונצנמאַכער אַזוי לאַנג מיטגעשלעפּט דאָס אָרעמע קינד, ביז עס איז לא עליכם, קראַנק געוואָרן . . .

עס איז געווען אין ראַדזיוויל, ביי דער גרעניץ. דאָרט האָבן זיי דאָס קראַנקע קינד איבערגעלאָזט הינטער אַ צוים און זיינען די גרעניץ אַריבער. יאָג נאָך דעם ווינט אויפן פעלד! האַלב נאַקעט מיט ברוינע־בלויע צייכנס פון שלעג אויפן ליב, איז עס געלעגן אין אַ היץ!

רחמנותדיקע ליט האָבן דאָס קינד אויפגעהויבן און געטראָגן אין הקדש אַריין . . . אויסגעהאַלטן האָט דאָס קינד אַ טיפוס און אַרויס איז עס פון שפּיטאָל אַ בלינדע אויף ביידע אויגן!

און אַצינד בעטלט דאָס אָרעמע קינד. פון הויז צו הויז גייט עס, פון טיר צו טיר און בעטלט . . .

און כמעט זי רעדט נישט . . . זי קאָן מיט ווערטער נישט בעטלען. זי שטעלט זיך ערגעץ אָפּ, און וואַרט; דערזעט מען זי נישט, הויבט זי אָן זינגען איר ניגון, מען זאָל זי דערהערן . . . און דער ניגון איז פון דער שאַרמאַנקע!

און וואָס זאָגט אַצינד דער ניגון?

רחמים בעט ער זיך! רחמנות פאַר אַן אומגליקלעך קינד . . .

"שלעכטע מענטשן האָבן מיך אַרויסגעגנבעט פון אַ גוטן טאַטן, פון אַ האַרציקער מאַמען, פון אַ וואַרעמער און זאַטער היים!"

מען האָט מיך אַרויסגעריסן פון אַלעם גוטן; אויסגענוצט און אַרויס־געוואָרפן ווי אַ שאָלעכץ פון אַן אויפגעסענער נוס!"

"רחמנות פאַר אַן אָרעם, אָרעם קינד!"

און נאָך בעט זיך דער ניגון:

„עס איז קאַלט און איך גיי נאַקעט; הונגעריק בין איך אויך . . און דעם קאָפּ, וואו אַנידערצוליייגן, האָב איך אויך נישט . . . און בלינד בין איך דערצו!“

אזוי האָט דער ניגון געבעטן, און דאָס איז געווען זיין ערשטע מדרגה אַרויף — מען האָט דורך אים צדקה געגעבן!

אין ראַדזיוויל איז געווען א ייד א למדן . . . ער איז אפילו קיין מתנגד נישט געווען, קיין חולק אודאי נישט, נאָר ער האָט פשוט קיין צייט נישט געהאַט צו פאַרן . . . ער האָט די גמרא נישט פאַרמאַכט!

פאַר ביטול תורה האָט ער מורא געהאַט!

מען זאָל אים אין בית־המדרש נישט מבטל זיין פון לימוד, פלעגט ער זיצן און לערנען אין דער היים; דאָס ווייב זיצט א גאַנצן טאָג אין קלייט, די קינדער — אין חדר.

עס פלעגט אים אַמאָל דורכפליען אין קאָפּ א רעיון: אפשר פאָרן ערגעץ? דאָס האָט אים דער יצר־טוב, מן הסתם, אונטערגעזאָגט. וואָס טוט דער יצר־הרע? פאַרשטעלט ער זיך אין יצר־טוב און ענטפערט: מהיכא־תיתי אוודאי דאַרף מען אַמאָל פאָרן! נאָר עס איז נאָך צייט: מען דאַרף פריער ענדיקן די מסכתא, יענע מסכתא ! . . און אזוי זיינען אַוועק חדשים און יאָרן!

פון הימל האָט מען אָבער, אפּנים, געוואָלט, ער זאָל קומען צו ר' דודלען!

מאַכט זיך אַזאַ מעשה:

איינמאָל זיצט ער זיך, דער למדן, און לערנט, און דערהערט א געזאַנג פאַר דער טיר; בייזערט ער זיך אויף זיך אליין:

—אז מען זיצט און מען לערנט, דאַרף מען נישט הערן, וואָס אין גאַס, וואָס פאַר דער טיר טוט זיך! מען דאַרף בטל ווערן אין דער תורה!

ער הערט דאָך אָבער פאָרט; נעמט ער און פאַרשטאָפּט זיך מיט די פינגער די אויערן. דער ניגון גנבעט זיך אָבער פאָרט אַריין; אונטער די פינגער גנבעט ער זיך. ווערט ער נאָך מער בייז, כאַפּט ער מיט כעס די לאַנגע באָרד אין מויל אַריין און, בייסנדיק די האָר, לערנט ער ווייטער! מיט נחת לערנט ער!

דער ניגון לאזט נישט אפ. ער הערט אים וואס אמאל שארפער, אינמיטן דערפילט ער, אז עס איז קול באשה — א מיידל זינגט! גיט ער שוין א געשריי ארוים אויף א קול: חצופה! אוועק פון מיין הויז! גייט דער ניגון אוועק . . . נאר, א מעשה נורא — מען זינגט שוין נישט, און ער הערט ווייטער! דער ניגון זינגט זיך אים אליין אין אויער, אין דער נשמה! מיט כוח קוקט ער אין ספר אריין, מיט כוח וויל ער זיך דורכנעמען מיט דער סוגיא, עס גייט נישט! דעם למדנס נשמה הערט וואס אמאל פולער און פולער מיטן ניגון . . .

פארמאכט ער די גמרא און שטעלט זיך דאווענען מנחה.

ער קאן אבער נישט, נישט לערנען, נישט דאווענען, גארנישט! ווי א זילבערן גלעקל קלינגט אין אים דער ניגון! דער מענטש האלט עס נישט אוים! ער גייט ממש אוים פאר צער! עס גייט אוועק א טאג, א צווייטער, א דריטער — ער פאלט שיר נישט אין א מרה שחורה אריין . . . ער פאסט תעניתים — עס העלפט נישט! ער קאן פון דעם ניגון נישט פטור ווערן! ער וועקט אים ביינאכט פון שלאף!

און דאס איז א מענטש וואס האט, זינט ער לעבט, קיין מינחה ביים עמוד נישט געדאווענט; כמעט קיין קול נגינה פון זיך נישט ארויסגעגעבן! שבת פעלגט ער די זמירות אפזאגן און אויפן ארט פון זינגען — לערנען א בלאט גמרא!

פארשטייט ער דאך, אז עס איז נישט פשוט!

— מעשה שטן! — טראכט ער, און פאלט ביי זיך אראפ גאר אינגאנצן.

דאכט זיך, אז אצינד מוז ער שוין פארן?

פרעגט אבער דער יצר־הרע: — יא, פארן, נאר וווהין? צדיקים זיינען דא א סך, — ווּעלכער איז דער אמתער צדיק, ביי וועמען קאן מען באמת א פעולה האבן? הויבט דער למדן אן צו קלערן.

באקומט ער נאך א ווונק פון אויבן.

מאכט זיך א מעשה און ר' דודל טאלנער מוז עוקר זיין און פארן איבער ראדזיוויל . . .

די מעשה מיט דער מסירה ווייסט איר אוודאי. און זאגן זאג איך אייך, אז עס איז אן עונש געווען! מען האט נישט געדארפט ארויסגנבענען ר' דודלען פון וואסילקאוו און פירן קיין טאלנע; מען האט נישט געדארפט מבייש זיין קיין שטאט! און חרוב ונחרב איז דאך וואסילקאוו, נעבעך, געווארן!

די גאסט־הייזער האט מען פארמאכט; ארום און ארום די קרעטש־מעס זיינען בטל געווארן! עד כיכר לחם זיינען זיי, לא עליכם געקומען . . .

נא דיר! מסרט מען און טאלנע ווערט אויך חרוב!

ר׳ דודל האט געהאט א גאלדענע שטול, מיט אן אויסגעקריצטן פסוק: דוד מלך ישראל חי וקים! מאכן מוסרים דערפון א פליאטקע און עס שלאגט אן אין פעטערבורג . . .

מילא מיר ווייסן, אז עס איז געווען בבחינת: מאן מלכי רבנן . . . נאר גיי פארטייטש עס די גענעראלן אין פעטערבורג!

הכלל, ר׳ דודל מוז עוקר זיין. האלט ער, דורכפארנדיק, שבת אין ראדזיוויל, און אונדזער ראדזיווילער למדן גייט למזל צום שלוש־סעודות!

דער יצר־הרע גיט זיך אבער נישט אונטער. ער קומט אריין און זעט א קליין יידעלע, טאקע א פיצל יידעלע זיצט אויבנאן ביים טיש, מען זעט נישט מער ארויס נאר א גרויס, גאר א גרויס שטריימל מיט זילבערנע האר, וואס פאלן אים אויפן פנים! מען זיצט שווייגנדיק. מען זאגט קיין תורה נישט . . . אנטפאלט אים טאקע, דעם למדן, דאס הארץ . . .

דאס איז ער און גאר? טראכט דער למדן.

נאר ר׳ דודל האט אים שוין דערזען און גיט א זאג: — זעץ זיך, למדן.

און באותו הרגע איז ער שוין צו זיך געקומען. ער האט שוין גע־כאפט ר׳ דודלס א בליק, עס האט אים שוין א ברי געטאן ביי דער נשמה!

איר האט אודאי געהערט פון טאלנערס אויגן! אין זיינס א בליק האט געשטעקט אי שררות, אי קדושה, אי גבורה; וואס איר ווילט האט אין בליק געשטעקט!

און אז ר׳ דודל זאגט: — זעץ זיך! — מאכט מען שוין דעם למדן אן ארט ביים טיש. זעצט ער זיך און ווארט.

און אז ר׳ דודל זאגט ווייטער:

— מען איז מכבד דעם למדן מיט א ניגון! — אנטפאלט אין אים דער מוטערס מילך: ער — און א ניגון! . .

נאר עמיצער דערלאנגט אים שוין אין פלייצע: — אז ר׳ דודל הייסט, זינגט מען! — מילא, זינגט ער שוין!

און ער הויבט, נעבעך, אָן מיט א ציטער; און ער שטאַמלט קוים ארויס א התחלה פון א ניגון. און וואָס וויל ער זינגען, דער למדן? מן הסתם דער יתומהס ניגון; קיין אנדערן קאָן ער נישט! און ער ציטערט, און שטאַמלט, און זינגט. און דער ניגון ווערט שוין ווייטער אַן אנדערער! ער האָט שוין א ריח תורה, א יניקה פון קדושת־שבת ,מיט א הירהור תשובה פון א ייד א למדן . . . און זינגענדיק דערפילט ער, דער למדן, דעם ניגון, און הויבט אָן וואָס א רגע בעסער און פרייער צו זינגען . . .

אינמיטן הויבט אָן ר' דודל, ווי זיין שטייגער פלעגט זיין, שטי־לערהייט אונטערצוברומען. דער עולם דערהערט און כאַפּט אונטער. מיטן עולם צוזאַמען צעהיצט זיך דער למדן אויך, ער קריגט א ברען! ער איז שוין גאָר ארויס פון די כלים, — ער זינגט טאַקע!

און דער ניגון הויבט זיך אָן פלוצים צו גיסן ווי א "נהר־די־נור" — א פייער־פלאַמענדיקער טייך . . . און די פּאַליעס שלאָגן אַלץ ברייטער און העכער. אַלץ פייערדיקער און פלאַמענדיקער!

און עס ווערט דעם ניגון שוין ענג אין שטוב, און ער רייסט זיך דורך די פענצטער אין גאַס אריין! און עס גיסט זיך אין גאַס אריין א ים פון קדושה, פון פייערדיקער קדושה; און ניבהל ונישתומם רופט דער עולם אין גאַס:

— דער יתומהס ניגון! דער יתומהס ניגון

דער ניגון האָט באַקומען א תיקון און דער למדן אויך!

פאַרן אוועקפאָרן האָט אים ר' דודל אוועקגענומען אָן א זייט און געזאָגט א פּאָר ווערטער:

— למדן, — האָט ער אים געזאָגט, — האָסט מבייש געווען א בת־ישראל! דו ביסט אויפן שורש פון איר ניגון קיין מבין נישט געווען, האָסט זי גערופן חצופה!

— גיט מיר, רבי, א תשובה דערויף, — בעט זיך דער למדן.

— נישט נויטיק, — מאַכט דער רבי, זיכרונו לברכה, — אויפן אָרט פון תשובה טו בעסער א מצווה!

— וואָס פאַר א מצווה, רבי?

— מאַך דאָס מיידל חתונה; הכנסת כלה איז א גרויסע מצווה!

און ציינד הערט די צווייטע זייט פון דער מעשה:

אין עטלעכע יאָר שפּעטער, אז דאָס מיידל האָט שוין לאַנג חתונה געהאַט מיט אַן אַלמן א סופר, איז מען ערשט געוואָר געוואָרן, פון וואַנען זי קומט אַרויס!

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז דאָס מיידל איז דעם אַלטן קאַצנערס אַן אייניקל! און די מעשה איז אַזוי געווען:

דער איידעם זיינער, דער קיעווער, איז זיך אַמאָל געגאַנגען מיטן ווייב אין טעאַטער אַריין אויף א גאַנצן אָוונט, און טאַקע דעם אָוונט האָט מען זיי אָוועקגעגנבעט דאָס איינציקע קינד . . .

נאָר אָפּגעבן זיי די טאָכטער האָט מען שוין נישט געקאָנט . . .
די מוטער האָט שוין לאַנג נישט געלעבט און דער פאָטער איז שוין לאַנג געווען אין אַמעריקע . . .

מקובלים

אין שלעכטע צייטן, פאלט אפילו תורה — די בעסטע סחורה — אויך.

פון דער לאשטשיווער ישיבה איז מער ניט געבליבן נאר דער ראש־ישיבה — ר׳ יעקל, מיט זיין איין־איינציקן תלמיד.

דער ראש־ישיבה איז אן אלטער, דארער ייד, מיט א לאנגער צעשויבערטער בארד, מיט אלטע, אויסגעלאשענע אויגן; למד, זיין געליבטער תלמיד, איז א יונגערמאן, אויך א דארער, א הויכער, א בלאסער מיט שווארצע, אונטערגעשלאגענע אויגן, פארברענטע ליפן, און א ציטערנדיקן שפיציקן גארגל; ביידע — מיט "אויפגעבראשטשעטע" הערצער, אן העמדער, ביידע אין לאכעס; דער ראש־ישיבה שלעפט קוים נאך א פאר פויערשע שטיוול, דעם תלמיד, אן זאקן, פאלן די שוסטער־שיך אראפ פון די פיס.

דאס איז געבליבן פון דער בארימטער ישיבה!

דאס פאראָרעמטע שטעטל האט אלעמאל וויניקער געשיקט עסן, געגעבן טעג; זיינען זיך די אָרעמע בחורים צעקראכן! ר׳ יעקל אבער וויל שוין דא שטארבן, און זיין תלמיד — לייגן אים די שערבלעך אויף די אויגן.

און זיי ביידע לײדן אויך אמאל הונגער. פון וויניק עסן קומט וויניק שלאפן; פון גאנצע נעכט נישט שלאפן און נישט עסן — א חשק צו קבלה!

ממה נפשך — דארף מען אויפזיין גאנצע נעכט און הונגערן גאנצע טעג, — לאז מען כאטש דערפון א נוצן האבן, זאל כאטש זיין: תעניתים מיט סיגופים. זאלן זיך כאטש עפענען אלע טויערן פון דער וועלט מיט סודות, רוחות און מלאכים!

און זיי לערנען שוין קבלה א צייט!

אצינד זיצן זיי ביים לאנגן טיש, איינע אליין. ביי יעדן איז אצינד נאכמיטאג, ביי זיי — נאך פאר פרישטיק. זיי זיינען דאך געווינט דערצו, — דער ראש־ישיבה פארגלייזט די אויגן און רעדט; דער תלמיד זיצט אונטער־געשפארט אויף ביידע הענט מיטן קאפ און הערט.

— אין דעם זיינען דא, — זאגט דער ראש־ישיבה, — א סך בחינות: איינער קאן א שטיקל, איינער א האלבן, איינער א גאנצן ניגון — דער רבי, ז"ל, האט געקאנט א גאנצן ניגון, אפילו מיט א צושפיל! — איך (האט ער צוגעגעבן טרויעריק) האב קוים די זכיה צו א פיצעלע, אט אזוי גרוים . . .

ער האט אפגעמאסטן א פיצל פון דארן פינגער און האט ווייטער געצויגן:

— עס איז פאראנען א ניגון, וואס מוז האבן ווערטער: דאס איז גאר א נידעריקע בחינה . . . עס איז פאראנען א העכערע בחינה: א ניגון, וואס זינגט זיך אליין, גאר אן ווערטער — א ריינער ניגון! נאר דער ניגון דארף נאך האבן א קול . . . און ליפן, דורך וועלכע דאס גייט ארוים! און ליפן — פארשטייסטו — זיינען נאך גשמיות! און דאס קול אפילו, עס איז אן איידעלע גשמיות, גשמיות איז עס!

לאז זיין אז דאס קול שטייט אויף דער גרענעץ צווישן רוחניות און גשמיות!

נאר סיי ווי סיי: דער ניגון, וואס הערט זיך מיט א קול, וואס הענגט אפ פון די ליפן, איז נאך נישט ריין, נאך נישט אינגאנצן ריין . . . נאך נישט קיין אמתע רוחניות ! . .

דער אמתער ניגון אבער זינגט זיך גאר אן א קול . . . עס זינגט זיך אינעווייניק, אין הארץ, אין די געדערעם!

אט, דאס איז דער סוד פון דוד המלכס ווערטער: "כל עצמותי תאמרנה". . . אינם מארך פון די ביינער דארף זינגען, דארט דארף זיין דער ניגון — דער העכסטער שבח פאר גאט ברוך הוא! דאס איז נישט דער ניגון פון א בשר ודם, דאס איז ניט קיין אויסגעטראכטער ניגון! דאס איז שוין א חלק פון ניגון, מיט וועלכן גאט האט די וועלט באשאפן; פון דער נשמה, וואס ער האט אריינגעגאסן אין איר . . .

און אזוי זינגט די פמליא של מעלה! אזוי האט געזונגען דער "ייד", זכרונו לברכה!

דעם לימוד האט איבערגעהאקט א צעשויבערטער יונג מיט א שטריק ארום די לענדן — א טרעגער. ער איז אריינגעקומען אין בית־המדרש, אנידערגעשטעלט א שיסל גריץ מיט א שטיקל ברויט אויפן טיש לעבן ראש ישיבה, און מיט א גראב קול געזאגט: "ר' טעוול שיקט דעם ראש־ישיבה עסן!" און האט זיך איבערגעדרייט, און, ארויסגייענדיק, צוגעגעבן: "שפּע־טער וועל איך קומען נאך דער שיסל!"

ארויס דורך דעם גראבן טרעגערס קול פון דער געטלעכער הארמאניע, האט זיך דער ראש־ישיבה שווער אויפגעהויבן און איז, נאכשלעפנדיק די גרויסע שטיוול, צוגעגאנגען צום כיור זיך וואשן.

גייענדיק האט ער ווייטער גערעדט, נאר מיט ווייניקער התלהבות, און דער תלמיד האט אים פון זיין ארט נאכגעיאגט מיט די אויפגעשפּיצטע אויערן און ברענענדיקע, פארחלומטע אויגן.

— נאר, — זאגט ווייטער ר' יעקל מיט א טרויעריקער שטימע, — איך האב אפילו די זכיה נישט משיג צו זיין, אין וואס פאר א בחינה דאס איז! אין וועלכן שער דאס קומט! זעסטו, — גיט ער שוין צו מיט א שמייכל, — די פּיגופים מיט די צרופים, וואס מען דארף דערצו, די וויים איך, און איך וועל זיי דיר נאך אפשר היינט איבערגעבן!

דעם תלמיד קריכן שיר די אויגן ארויס; ער האלט אפן דאס מויל צו כאפּן יעדעס ווארט. נאר דער רבי האקט אפּ, ער וואשט זיך די הענט, זאגט "שאו ידיכם", גייט צוריק צום טיש און מאכט, מיט ציטערדיקע ליפּן, די "המוציא". . .

מיט ציטערדיקע, דארע הענט הויבט ער אונטער די שיסל. די פארע פארדעקט אים מיט א ווארעמען דונסט דאס ביינערדיקע פּנים; דער־נאך שטעלט ער זי צוריק, נעמט דעם לעפל אין דער רעכטער האנט, און ווארעמט די לינקע אן ראנד פון שיסל. דערביי צעקוועטשט ער מיט דער צונג אן די גאלע דזשאנסלעס די רעשט "מוציא" מיט זאלץ.

אנגעווארעמט דאס פּנים מיט די הענט, קנייטשט ער שטארק אייז דעם שטערן, ציט צוזאמען די בלאנע־בלויע דארע ליפּן, און הויבט אן בלאזן!

ביי דער גאנצער צייט האט פון אים דער תלמיד קיין אויג נישט אראפּגעלאזט. און, בשעת דעם רבינס ציטערדיק מויל איז אנטקעגן גע־לאפן דעם ערשטן לעפל גריץ, האט אים עפּעס אנגעכאפּט ביים הארץ; ער האט זיך פארשטעלט דאס פּנים מיט ביידע הענט און האט זיך איינגאנצן איינגעצויגן.

אין א פּאָר מינוט אַרום איז אַריינגעקומען נאָך א יונג מיט נאָך א שיסל גריץ מיט ברויט:

— ר׳ יוסף שיקט דעם תּלמיד אָנבייסן!

נאָר דער תּלמיד האָט נישט אָוועקגענומען די הענט פון פּנים.

דער ראש־ישיבה האָט אָוועקגעלייגט דעם לעפל און איז צוגעגאַנגען צום תּלמיד. א ווײַלע האָט ער מיט שטאַלצער ליבע אויף אים געקוקט, דערנאָך האָט ער איינגעהילט די האַנט אין דער פּאָלע און אָנגערירט אים דעם אַקסל.

— מען האָט דיר געבראַכט עסן, — וועקט ער אים מיט א פרײַנדלעך קול.

טרויעריק און לאַנגזאַם האָט דער תּלמיד אָוועקגענומען די הענט פון פּנים. און דאָס פּנים איז נאָך בלאַסער געווען, און די אונטערגעשלאָגענע אויגן האָבן נאָך ווילדער געברענט.

— איך ווייס, רבי! — ענטפערט ער, — נאָר איך וועל נישט עסן היינט!

— דער פערטער תּענית? — האָט דער ראש־ישיבה געפרעגט, פאַרוואונדערט.

— און אַן מיר? — גיט ער צו מיט א פּרעטענזיע.

— עס איז אַן אַנדער תּענית, — ענטפערט דער תּלמיד, — עס איז א תּענית־תּשובה!

— וואָס רעדסטו? דו — און א תּענית תּשובה?

— יאָ, רבי! א תּענית־תּשובה . . . א רגע פריער, ווען איר האָט אָנגעהויבן עסן, האָב איך געהאַט א הירהור . . . עובר צו זיין אויף לאָ־תחמוד?

אין דער זעלבער נאַכט גאַנץ שפּעט, האָט דער תּלמיד געוועקט דעם רבין. זיי זיינען ביידע געשלאָפן, זיך קעגנאיבער, אויף בענק אין קלויז.

— רבי! — רבי! — האָט ער גערופן מיט א שוואַכן קול.

— וואָס איז? — האָט זיך דער ראש־ישיבה אויפגעכאַפּט דערשראָקן.

— איך בין אַצינד געווען אין דער העכער מדרגה . . .

— ווי אזוי? — פרעגט דער ראש־ישיבה נאך אביסל פארשלאפן.

— עס האט איז מיר געזונגען!

דער ראש־ישיבה האט זיך אויפגעזעצט:

— ווי אזוי, ווי אזוי?

— איך ווייס אליין נישט, רבי, — האט דער תלמיד מיט נאך א שוואכערן קול געענטפערט, — איך האב נישט געקאנט שלאפן, האב איך מיך פארטיפט אין אייער שמועס . . . איך האב געוואלט דווקא קענען דעם ניגון . . . און איך האב פאר גרויס צער, וואס איך קען נישט דעם ניגון, אנגעהויבן וויינען . . . עס האט אין מיר אלץ געוויינט; אלע איברים האבן געוויינט פארן ריבונו של עולם!

— דערביי האב איך געמאכט די צרופים, וואס איר האט מיר איי־בערגעגעבן . . . א וואונדערלעכע זאך: נישט מיטן מויל, נאר עפעס אינע־ווייניק . . . פון זיך אליין! ראפטאם איז מיר ליכטיק געווארן . . . איך האב געהאלטן צוגעמאכט די אויגן, און עס איז מיר געווען ליכטיק, זייער ליכטיק, זייער שטארק ליכטיק ! . .

— אט! — בויגט זיך צו דער ראש־ישיבה.

— דערנאך איז מיר געווארן פון דעם ליכט אזוי גוט, אזוי לייכט . . . עס האט זיך מיר געדאכט, אז איך וועג גארנישט, אז מיין גוף האט די וואג פארלוירן, אז איך קאן פליען . . .

— אט! אט!

— דערנאך בין איך געווארן לוסטיק, לעבעדיק, לאכנדיק . . . דאס פנים האט זיך מיר נישט גערירט, די ליפן אויך נישט, און איך האב דאך געלאכט . . . און אזוי גוט, אזוי הארציק, אזוי נחתדיק געלאכט!

— אט! אט! אט! — מתוך שמחה!

— דערנאך האט עפעס אין מיר געברומט, ווי אז אנהויב פון א ניגון געברומט.

דער ראש־ישיבה איז אראפגעשפרונגען פון זיין באנק און איז מיט־אמאל געווען ביים תלמיד:

— נו — נו.

— דערנאך האב איך געהערט, ווי עס האט אין מיר אנגעהויבן זינגען!

— וואס האסטו געפילט? וואס? וואס? זאג!

— איך האב געפילט, אז אלע חושים זיינען מיר פארשטאפט און פארמאכט, און עפעס אינעווייניק זינגט . . . און אזוי ווי מען דארף — גאר אזוי ווערטער, אט אזוי . . .

— ווי אזוי? ווי אזוי?!

— ניין, איך קאן נישט . . . פריער האב איך געוווסט . . . דערנאך איז פונם זינגען געווארן . . . געווארן . . .

— וואס איז געווארן — וואס ? . .

— א מין שפילן . . . גלייך, להבדיל, איך וואלט אינעווייניק אין מיר א פידל געהאט, אדער גלייך יונה כלי־זמר זאל אין מיר זיצן און שפילן זמירות, וויביים רבין צום טיש! נאר עס האט געשפילט נאך בעסער, נאך איידעלער, מיט נאך מער רוחניות! און אלץ אין א קול, אן א שום קול — סאמע רוחניות ! . .

— וויל איז דיר! וויל איז דיר! וויל איז דיר!

— אצינד איז אלץ אוועק! — מאכט טרויעריק דער תלמיד, — עס האבן זיך מיר צוריק געעפנט די חושים, און איך בין אזוי מיד, אזוי מיד, א־זוי מי־ד ! . . אז איך . . .

— רבי, — האט ער ראפטאם א געשריי געטאן, זיך אנכאפנדיק ביים הארצן, — רבי! זאגט מיט מיר ווידוי! מען איז געקומען נאך מיר! — עס האט דארט אין פמליא של מעלה א זינגערל פארפעלט! א מלאך מיט ווייסע פליגל ! . . רבי! רבי! שמע ישראל! שמעע . . . יש . . .

דאס גאנצע שטעטל, ווי איין מענטש, האט זיך געוווּנטשן אזא טויט. נאר פארן ראש־ישיבה איז נאך ווייניק.

— נאך א פאר תעניתים, — קרעכצט ער, — וואלט ער שוין גע־שטארבן "בנשיקה"!

פון יוחנן מלמדס מעשהלעך

א

א הקדמה

איך בין אייך מוסר מודעה און איך בין מיך מתנצל, — מיין דעה איז, אז עס איז קיין כפירה נישט פאראנען.

רבותי

איך, יוחנן מלמד, וויל אייך דערציילן א מעשה.

און די מעשה, וואס איך וויל אייך דערציילן, וועט זיין ווי א רעדל אין ראד, — א מעשה בתוך מעשה.

און ביידע מעשיות טראכט איך מיר נישט אויס פון קאפּ, זויג נישט, ווי דער עולם זאגט, פון פינגער ארויס; איך בין ברוך השם, קיין שרייבערל נישט, מיינע אבות אבותינו זיינען קיין שרייבער נישט געווען.

און דערציילן וועל איך אייך פּשוטע דיבורים, אַז זאלץ און אַז שמאלץ; מליצות האָב איך פיינט . . . ווער עס זאגט אמת, דער דארף קיין מליצות נישט . . . דער רעדט פּראסט, מאמע־לשון . . .

נאך אז הקדמה מוז איך אייך געבן: איך האלט פאר מעגלעך, אז די מעשיות, וואס איך וויל אייך דערציילן, וועלן אייך אויסווייזן באשיינפּערלעך, אז אין א סך זאכן זייט איר, רבותים, צו ווייט פארקראכן; אז איר האט אייך צופיל פארלאזט אויף אייערע חושים; אז אויף דער וועלט זיינען פאראנען אזעלכע זאכן, וואס האבן זיך נישט געחלומט, נישט אייך, נישט די גרעסטע חכמים אייערע . . . בעט איך אייך טאקע, איר זאלט קיין פאריבל נישט האבן.

ווילט איר — גלויבט, נישט — נישט!

אגב וויל איך מיך פארענטפערן פאר אנשי שלומנו.

אנשי שלומנו קענען פארדריסן, וואס איך זאג מכלומרשט אויס פון חדר, בפרט היינטיקע צייטן מיט אזוי פיל כופרים . . . און דורך זיי קען אפשר ארויסקומען א תקלה, חס־ושלום ! . . האב איך טאקע פאר אנשי־שלומנו א בשורה טובה! איך וויל זיי אנזאגן, אז עס איז גאר קיין כפירה, חס־ושלום, נישט פאראנען; עס איז איינגאנצן אן אויסגעטראכטע מעשה!

די גאנצע וועלט איז סאמע אמונה!

און קען דען אנדערש זיין?

די וועלט איז גרויס אן א שיעור. טאקע אין־סוף! און אונדזער מוח איז א ז ו י קליין, א ז ו י פיצל, אז מיר זעען אויס, ווי א מענטש, וואס גייט ארום אין א פינצטערער נאכט, אין א וויסטן פינצטערן מדבר, מיט א גראשנדיק ליכטל אין דער האנט, וואס לייכט קוים ד' על ד'!

איך האלט מיך ביי מיינעם. אן אמונה איז נישט מ ע ג ל ע ך ! מיטן שכל אליין קען מען נישט אויסקומען. אלא וואס? די זעלבע פוסטע שרייבערלעך, וואס מאכן די ביכלעך פארן המון־עם, פאר די קעכינס און דינסט־מוידן, וואס טראכטן אויס מעשיות פון גזלנים און רוצחים, פון פאלשע וועקסל און פאלשע געלט־מאכער, — אבי איבערצושרעקן דעם עולם, דאס בלוט זאל אויפקאכן — אט די אייגענע שרייבערלעך האבן אויסגעטראכט די כפירה, דאס אפיקורסות! און אויך מהאי טעמא, איבערצושרעקן דעם המון — די דינסט־מוידן מיטן שוסטער, מיט די שניידער־יונגען . . .

דער אמת איז, אן אמונה, — אן רצון! אויף פראסט אידיש הייסט עס — א מענטש, וואס גלויבט נישט, — וויל גארנישט, גלוסט צו גארנישט!

אזא מענטש איז נישט מער, ווי א שטיק ליים, א גולם!

און, אויב דו זעסט, אז מענטשן האבן תאוות, אבער זיי ברעכן די תאוות צוליב גרעסערע, אדער העכערע תאוות, אז מענטשן, על כל פנים, עסן און טרינקען, האבן שלום־בית, ארבעטן מיט שוויים, דער מוח איז פארטאן אין מסחרים, — זאלסטו וויסן, אז זיי גלויבן! אז זיי גלויבן לכל־הפחות אין זייער אייגן לעבן ! . .

ווארן מסופק זיין קאן מען אין דעם אויך! אז מען וויל, זאגט מען — גארנישט! און טו עפעס!

דער כלל איז: אלע גלויבן! נאר וואס דען? איינער גלויבט, אז דער לוויתן גייט פארן שור־הבר; און דער אנדערער זאגט: ניין! דער שור־הבר איז פריער, און דער לוויתן קומט דערנאך, אלס צוביים. און א יונגערמאן, א משכיל, וואס גלויבט נישט, נישט אין שור־הבר, נישט אין לוויתן, גלויבט אין עטער! און וואס איז אזוינס דער עטער? האט מיר זייערם א מענטש פארטייטשט, אז עטער איז אזוינס וואס איז נישט קיין גוף, נישט כוח־הגוף; נישט קיין נשמה, נישט קיין רוחניות גאר . . . און ער פארנעמט גארנישט קיין ארט, און האט נישט קיין משקל . . . מיט איין ווארט: א "יא" און א "ניין" צוזאמען!

פרעג איך אים, צי ער האט געזען דעם עטער?

— ניין, — זאגט ער, — נאר ער גלויבט! הכלל — מען גלויבט.

וואס דען איז דער חילוק?

נישט מער, נאר וואס יעדערער האט זיך ז י י ן רביז, ז י י ן אמונה, כמעט — זיין עבודה־זרהלע!

אלע קוקן פרעמדע אין מיילער אריין! אלע קושן, נאר איינער קושט דאס פרוכת, כאטש ער ווייסט נישט, וואס אין ארון שטייט; און א צווייטער — דעם "מגלה טמיריז", *) אז ער פאלט אים אראפ פון טיש!

און בעיני ראיתי — געזען האב איך מיט מיינע אויגן, ווי איינער פון זייערע לייט האט א קוש געטאן דעם "מסתרי פאריז"! און, לויט איך האב געהערט פון א זיכערן מענטש, איז דער "מסתרי פאריז" א "מעשה נורא" פון עפעס א "חרבונה", — נישט אונדזער חרבונה, דער "זכור לטוב" פון דער מגילה — נאר עפעס א האלץ־העקער, פון פאריז, וואס איז ארומגעגאנגען מיט בארוועסע פיס אויף שטיקער גלאז; און נאך אזעלכע שקרים, וואס א פאריזער שקרן האט אויסגעטראכט, און א ווילנער משכיל האט איבערגעשריבן אויף לשון־קודש!

רבותי! איך האב ברוך־השם, אפגעלעבט א שטיק וועלט. בינען ביז איך געוועזן מלמד אין דערפער און אין שטעטלעד, און אין גרויסע שטעט! שוין א יאר זיבן בין איך, ברוך־השם, מלמד אין ווארשע, און קום, געלויבט דער אויבערשטער, צווישן מענטשן, און קען מענטשן . . .

איך קען מתנגדים, וואס שפרינגען אויס דער הויט פאר א "ויצמח פורקניה"; חסידים, וואס האלטן די, וואס פארן צו אנדערע רביים, פאר כופרים בעיקר, חס־ושלום!

*) א ספר אפצולאכן פון חסידים, נאכגעמאכט אין חסידישן נוסח.

אויך קאָן איך משכילים, אַ סך משכילים: גרעסערע און קלענערע, קענער און אַזוי שרייבערלעך, און אַפילו אַ סך, אַ סך מופקרים!

דאָס אַלץ קען איך! נאָר קיין כופר, דאָס האָב איך נאָך ביזן היינטיקן טאָג נישט געזען!

איך האָב אַפילו די העזה צו זאָגן, אַז צווישן דעם גאַנצן עולם משכילים איז נישטאָ איינער, וואָס זאָל האָבן זיין אייגענעם שניט! וואָס זאָל האָבן זיין אייגענע שיטה, זיין אייגענעם דרך. איך האָב אַפילו צווישן גאַנצן עולם משכילים נישט געזען קיין מענטשן, וואָס זאָל קוקן אויף עפּעס מיט אייגענע אויגן . . . אויסער, אפשר, צוויי־דריי גדולים — קאַרפּן־קעפּ. די רעשט, — ווי איר קוקט זיי אָן — די גאַנצע חברה משכילים, זיינען נישט ווערט, זאָג איך אייך, קיין אויסגעבלאָזן איי! זיי זיינען אויך חסידים. נאָר אַנדערע חסידים; זייער גלויבן איז זייער רבין! און זיי הענגען אָן זייער גדול הדור, פּונקט ווי מיר אָן אונדזער גדול הדור.

איך קען שווערן בנקיטת חפץ, אַז קיינער פון זיי האָט נאָר קיין שיטה נישט, אַפילו נישט אויף חיי שעה! נאָר אַלץ אמונה אינם גדול. און זיי טוען אים נאָך, און ווייסן אַפילו קיין חילוק נישט צווישן דעם, וואָס דער גדול האָט געזאָגט מיט ישוב הדעת, מיט אַ קלאָרן שכל, מיט אַן ערנסט, און וואָס ער האָט געזאָגט אין פלוג, צי אין כעס, צי גאָר לשם נצחון!

פּונקט ווי אנשי שלומנו, עס פעלט נאָך נישט אַ האָר!

און קומט צו מיר איינער פון דער חברה, און זאָגט מיר, אַז ער איז כופר, — עס איז דאָך נאַריש, איך וועל דאָך אים נישט מבייש זיין, — נאָר ווייסן ווייס איך, אַז ער מאַכט חוזק, אָדער גלאַט ער מאַכט זיך גרויס! אַז דווקא אַזוינער — האָט מורא ביינאַכט אַרויסצוגיין איינער אַליין! און אפשר מוז ער אַזוי זאָגן, די פּרנסה וויל אַזוי! און וואָס טוט אַלץ אַ מענטש נישט צוליב פּרנסה! . . עס קען אויך זיין אַ מענטש, — אַ נאַר, סתם אַ שוטה; אַזוינער, וואָס ווייסט נישט, וואָס ער ווייסט נישט, אין וואָס מען מוז גלויבן! . .

און אויב אַזוי, וואָס זאָלן מיר זיך שעמען מיט דעם, אין וואָס מיר גלויבן?

מיט וואָס זיינען אנשי שלומנו ערגער פאַר דער חברה משכילים, וואָס טוען נישט מער, נאָר דערציילן און דערציילן באָבע־מעשיות און שבחים פון זייערע גדולים? באשר בכן — אונדזערע מעשיות זיינען נישט קיין אויסגעטראַכטע? באשר בכן — מיר שרעקן נישט דעם עולם מיט גזלנים, רוצחים, פאַלשע געלט און פאַלשע וועקסל־מאַכער? דווקא מוז מען שרייבן, וואָס עס איז נישט געשטויגן, ניט געפלויגן?

און בפרט אז איך וויל נישט דערציילן קיין מעשה מעבר לים, און נישט קיין מעשה פון קדמונים, נאָר אַ זאַך, וואָס האָט זיך געטראָפן דאָ, אין אונדזער וואַרשע, און דווקא ערשט נישט לאַנג!

איי וואָס? עס וועט קומען איינער און זאָגן לאַ־כּי! שקר די זאַך!

אדרבה, זאָל ער קומען, זאָל ער די העזה האָבן! איך, ברוך־השם,— בין אַ פּראָסטער מלמד, נישט קיין שרייבערל, חס־ושלום, און מיין מלאכה איז נישט קיין ליגנט, און מיין פּרנסה איז נישט פון ליגנט!

אז איך אליין לערן אמאָל מיט חשק, קענען עס מיינע גבירישע תלמידים נישט פאַרשטיין. זיי פרעגן מיך, צי איך דאַרף א ו י ך נאָך לערנען ווער מ י י ן רבי איז? . .

די שוטים! זיי ווייסן פאַרט נישט אז די וועלט איז גאָר אַ ווילער רבי, אז דאגת פּרנסה איז אַ רבי! צרות צרורות זיינען גוטע מלמדים . . . דער יתוש, וואָס קראַצט אַלץ אינאיינעם אין מוח מיטן "אם תאמר: מה נאכל?" איז גאָר אַ פייערדיקער רבי! און זיי אליין, די תלמידים מיינע, און די פּאָטערס זייערע — די בעלי־בתים מיינע, זיינען אויך גאָר פיינע מלמדים . . . אוי, ווי פיין!

אַלץ טרייבט צום לערנען!

אָבער זו תורה וזו שכרה!!

מיש איך אויף די גמרא, — ווער איז צו מיר גליך.

אז איך עפן די גמרא, פיל איך, אז דער הימל האָט זיך מיר געעפנט! אז דער ריבונו של עולם האָט מיר מיט זיין גרויס חסד געגעבן פליגל; גרויסע, ברייטע פליגל האָט ער מיר געגעבן! און איך פלי מיט זיי; אַז אַדלער בין איך! און פליען — פלי איך וויט, וויט! נישט מעבר לים; פון דער וועלט ארויס פלי איך!

פון דער וועלט מיט שקר, מיט חניפה, מיט יסורים רעים!

און איך פלי גאָר אין אן אנדער וועלט אריין! אין אַ נייער וועלט, אין אַ וועלט פון כל־טוב, פון רק טוב; אין אַ וועלט, אַז אַ דעה פון בייכיקע בעלי־בתים, פון מיוחסים — עמי־הארצים; אַ וועלט אַז אַ צורת מטבע, אַז אַ דאגת פּרנסה. דאָרט איז נישטאָ קיין מקשה לילד, קיין הונגעריקע קינדער, קיין ווייבערשע קולות!

און דאָרט בין א י ך , א י ך דער אָרעמער, קראַנקער, דערשלאָ־

גנער, אויסגעהונגערטער און אויסגעדארטער מלמד, — איך, עני מדוכא, וואס שטומט דא ווי א פיש, וואס מען טרעט דא ווי א ווארים, — א י ך בין עס דארט דער מענטש, דער מיוחס, דער בעל דעה! און פריי בין איך און פריי איז מיין רצון, און צו שאפן האב א י ך ! וועלטן בוי איך אויף און וועלטן צעווארף איך! און איך בוי מיר נייע אויף זייער ארט! נייע, שענערע און בעסערע וועלטן! און איך לעב אין זיי, פלי ארום אין זיי! אין גן־עדן בין איך . . . אין אמתן גן־עדן!

און וויסן וויים איך, אז איך וויים מער, ווי דאס וואס איך וויל און קען אויסזאגן מיינע תלמידים, און וואס איך זאג מיר אליין אוים! און איך פיל אזוינס, וואס מען קען איבער די ליפן נישט ברענגען; וואס קיין אויג זעט עס נישט און קיין אויער הערט נישט, נאר אין הארץ וואקסט עס, דארט לעבט עס, דארט קלאפט עס!

די "שנים אוחזין בטלית" זיינען פאר מיר נישט קיין מענטשן פון גאס, נישט קיין פראסטע ראובן ושמעון, ווי איך פארטייטש פאר מיינע תלמידים! און דער טלית, איבער וועלכן זיי שפארן זיך, איז נישט קיין טלית, וואס מען קויפט ביי יאסל פעשעס אין געוועלב . . . איך נעם טיפער!

איך זאפ דאך איך די ניצוצין — די ליכטיקע פונקען פון צ ו ו י ש ן די שורות, פון צווישן די ווערטער, פון צווישן די א ו ת י ו ת ; די נשמה זאפט זיי דאך איין ווי א שוואם! איך פיל דאך, ווי איך ווער איינגאנצן דורכגעצויגן, דורכגעזאפט מיט דער ליכט, וואס איז טאקע באהאלטן געווארן פאר די צדיקים לעתיד לבא — אויף י ע נ ע ר וועלט! אוי, נאר זיצן און לערנען! נאר לערנען!

און דאס מוז איך אייך אויך זאגן, אז אויב איך בין אין די גבירישע הייזער, און זע ווי זיי זיצן און שפילן גאנצע נעכט אין קארטן, אדער פארברענגען די צייט מיט שיחת־נשים, מיט אנדערע הבלים . . .

אדער אז איך גיי אין גאס, און זע דורך אן אפענער שענק־טיר, ווי עס זיצט א בעל־מלאכה אין א וואלקן פון רויך און טרינקט, זאג איך אייך, ווער איך ג א ר נ י ש ט אין כעס . . . בין איך אויף זיי גארנישט מקטרג . . . אדרבא: מיר צעגייט דאס הארץ פאר ר ח מ נ ו ת אויף זיי!

ווארן, צוריק געשמועסט, וואס זאלן זיי טאן אן תורה ? . .

ווי איך האב שוין געזאגט, האב איך אמאל געקנעלט אין א דארף, האט מיר מיין תלמיד געוויזן, ווי צום סוף זומער פליען זיך צונויף די פייגעלעך און פארלאזן אונדזער מדינה, איידער דער ווינטער קומט . . .

איך האָב געזען ווי זיי נעמען זיך צוזאַמען גאַנצע מחנות און לאָזן זיך אַוועק ווייט, ווייט . . .

די קליינע פייגעלעך קענען נישט און ווילן דאָ נישט בלייבן אין דער צייט פון שניי און פרעסט . . . אין דער צייט, קען דאָ קיין אָרעם פייגעלע קיין קיום נישט האָבן . . . און די פייגעלעך ווייסן עס: זיי פילן אַז דער ווינטער קומט, אַז זייער מלאך־המות קומט . . .

נאָר איינמאָל האָב איך געזען, ווי אַ קליין פייגעלע, אַ בעל־מום, נעבעך, מיט אַ צעבראָכן פליגעלע, האָט געהיפּט און געהיפּט איבער דער נאַסער, קאַלטער ערד, עס האָט געפּישטשעט, און עס האָט זיך ניט געקענט אויפהייבן אין דער הייך, נאָכצופליען די גרויסע פייגל . . .

און עס איז אַ צער־בעלי־חיים געווען צו קוקן ווי דאָס אָרעמע פייגעלע האָט זיך קיין אָרט נישט געפונען, און אַלץ געהיפּט און געהיפּט, און געקוקט ווי יענע, די פרייע פייגעלעך, פליען, פליען הויך, הויך אַוועק...

און דעמאָלסט האָב איך מיר געטראַכט: צו דעם קראַנקען פייגעלע איז געגליכן די נשמה פון אַן עם־הארץ . . .

פליען קענען זיי נישט, די עם־הארצים; זיי האָבן קיין פליגל, קיין תורה נישט!

גיב זיי תורה, גיב זיי פליגל, וועלן זיי פליען . . . וועלן זיי אויך פליען אַרויף, צו די הויכע וועלטן!

מען האָט זיי אָבער די פליגלען צעבראָכן, היפּן זיי אַרום אויף דער ערד, איבער דער קאַלטער בלאָטע . . .

רעדט מען ניבול־פּה, שפּילט מען אין קאָרטן!

דער רייכער איז סאַליע, דער אָרעמער איז שענק . . .

נאָר לאָמיר צוריקגיין צו דער זאַך . . .

הכלל — איך זיץ און לערן . . .

ביסלעכווייז איז זיך דער קליינער עולם צעגאַנגען . . . דער שמש איז אַרויסגעגאַנגען דער לעצטער . . .

וואָס אַרט עס מיך? איך זע גאָרנישט!

ביי אַ ליכט, אין וואַרעמען בית־המדרש, ביי דער אָפענער גמרא, האָב איך, אפילו איינער אַליין, קיין פּחד נישט!

און פאַרטיפט בין איך געווען, ווי עס דאַרף צו זיין!

תורה, ווייסט איר דאך, איז געגליכן צו א ים, פאליעס שלאגן!

איינשלינגען ווילן זיי מיך . . . נאר איך קען שווימען! איך לאז מיך אראפ און שווים ארויף, און בין ווייטער אויבן אן! טיילמאל ווערט שטיל דער ים; ער ווערט שיין, ריין און קלאר ווי דער הימל . . . און מיין נשמה באדט זיך אינם פרישן, מחיהדיקן וואסער; זי גליטשט זיך ווי איבער א שפיגל, מיט תענוג, מיט חן . . . און דאס וואסער וואשט זי ארום, רייניקט זי אפ פון אלע פלעקן, מיט די שווארצע עולם־הזה־פינטעלעך!

און ריין, און הייליק ווערט די נשמה . . .

מיר איז גוט! איך זע די וועלט ארום מיר, איך פיל דעם בעל־הבית א י ב ע ר דער וועלט! איך זע די וועלט, און די וועלט זעט מיך; און איך ווייס אז איך בין א חלק פון דער וועלט, אז א י ר בעל־הבית איז אויך מ י י ן בעל־הבית; אז אן זיין רשות, וועט מיר קיין האר נישט געקרימט ווערן. ער וועט נישט לאזן, און די וועלט א ל י י ן וועט אויך נישט לאזן . . .

און ביז אהער איז די הקדמה, צינד גייט די מעשה גופא!

ב

וואס אמאל ווייניקער

זאגט

יוחנן המלמד: אז די משכילים האבן נישט געלאכט און אנשי שלומינו האט נישט פארדראסן פאר מיין ערשטער מעשה, איז א סימן, אז איך בין גע־רעכט; אז עס איז אזוי ווי איך זאג: אז די גאנצע נפקא מינה צווישן א משכיל און א חסיד איז היינטיקע צייטן נישט מער ווי אינם נאמען. איי וואס?— חברה שלאגט זיך, מאכט קולי קולות,—איז עס אויך נישט מער ווי צוליב דעם נאמען . . .

און אויב אזוי, וואס שוויג איך?

די ביז, וואס נאגט זאפט פון גראזן און בלומען, גיט האניק; און איך, וואס האב מיך אין לעבן א סך אנגעזען — בין מחויב צו דערציילן.

און איך וויל אייך דערציילן, וואס איך האב מיך דערמאנט, בשעתן קנעלן . . .

געקומען דערצו בין איך דורך מיין תלמיד איציקל, וואס האט ליב צו האבן מיט מיר וויכוחים! אז איך פארשווייג אים, מחמת ביטול־תורה, מיינט איציקל, אז איך בין אים מודה! זאל אים השם יתברך העלפן . . .

און דער בחור איציקל האלט שטארק פון היינטיקע צייטן.

— א שפאס, — זאגט ער, — א וועלט! סאמע מאשינעס (דער פאטער זיינער האט א פאבריק). אלץ גייט אויף פארע און עלעקטרי; דאס זיינען, — זאגט ער, — אונדזערע משרתים: זיי מאלן אונדז מעל, באקן ברויט, מאכן זייף, פירן איבער פון איין עק וועלט צו דער צווייטער, רייזן קפיצת הדרך ! . .

און ער איז בטוח, אז די בעלי־המצאות וועלן נאך כאפן אמאל די ווינטן און וועלן זיי איינשפאנען צום ווארשטאט; מען וועט נאך צוזאמענ־נעמען די שטראלן פון דער זון, און הייסן זיי, למשל, שטיוול פוצן! און דער עיקר — מען וועט נאך אמאל אויף באלאנען פליען אין דער לופט, ווי מלאכי השרת, להבדיל . . .

מילא, בנוגע צו דער מלאכה, צו די מאשינעס, איז נאך צו דער־לײדן . . . איין דור ירשנט המצאות פון צווייטן — ווערט, וואס אמאל מער המצאות; דאס קינד אויפן פאטערס אקסל איז העכער פארן פאטער . . .

מיין תלמיד, איציקל, זאגט אבער, אז בכלל דער מענטש ווערט וואס אמאל קליגער, פיינער, הן אין דעות, הן אין מידות טובות . . .

— וואס א יאר, — זאגט ער, — וואקסט מען מיט א קאפ אין דער הייך.

אפשר קומט עס דערפון, וואס מיין תלמיד, איציקל, איז בטבע א בעל מזג טוב, און אגב — איז ער טאקע צופרידן פון דער וועלט!

— דער שלום, — זאגט ער, — פארשפרייט זיך אין אלע לענדער, מידת הרחמים וואקסט פון טאג־צו־טאג (מען גיט גוזמאות צדקה; דער טאטע זיינער, דער גביר, גיט אויך א סך!), און באלד, באלד, — זאגט ער, — וועלן מקוים ווערן ישעיה הנביאס ווערטער, וגר זאב עם כבש, — עס וועט וווינען א וואלף צוזאמען מיט א שעפעלע, און ווי ווייטער שטייט . . .

און אט אין דעם בין איך מסופק ! . .

איך דערמאן מיך אן שלמה המלכס שאלה: ווער ווייסט, צי שטייגט דער גייסט פון מענטש ארויף ? . . וואָרים ווייסן ווייס איך, אז עס איז פאראן אומריין וואסער, וואס פליסט אין זאמד, און, פליסנדיק, ווערט עס וואס אמאל ריינער, ווייל עס לאזט איבער די אומריינקייט אין זאמד; צום סוף קאן מען אפשר דאס גאר טרינקען עס איז אבער אויך פאראן א קוואל וואסער, וואס פליסט פון א פעלז, גאר פון א רייז, גאר פון א הויך אָרט, גאר עס פליסט איבער א מושב, און וואס ווייטער עס גייט, אלץ שמוציקער ווערט עס; סם ווערט עס.

צו וועלכן וואסער זיינען מיר גליך?

איך זיץ און טראכט, און עס שטעלן זיך מיר פאר די אויגן: ר׳ זישעלע, זכר צדיק לברכה — דער באוווסטער גאון עולם, וואס איז גע־זעסן א יאר צוואנציק על כסא הרבנות אין זאמאשטש, און דער זון זיינער, ר׳ יחיאל, עליו השלום, א ייד א גביר, וואס מען האט מיט אים געטאן א

שידוך מיט א לובלינער גביר, און ער איז דארט געזעסן על התורה ועל העבודה, און וואָס זיינע צדקות ומעשים טובים האבן געשמט אויף דער וועלט!

און א דריטער, אויך נישט מיט דער האנט אוועקצומאכן, ר׳ יחיאל, עליו השלום, א זון, דעם גאונס ר׳ זישעלעס אן אייניקל, להבדיל בין החיים והמתים, הגביר הנכבד ר׳ יוסף, איציקלס, מיין תלמידס, פאָטער, וואָס וווינט דאָ אין ווארשע, האט א גרויסע פאבריק און איז אן איש מכובד אין דער גאנצער שטאָט . . .

— —

לאָמיר צוריקגיין צו ר׳ זישעלען.

עס איז ידוע לכל, אז ר׳ זישעלע איז געווען איינער פון די גדולי הדור ! . .

ייִנגלווייז האט ער געלערנט ביים ליסאער רב, — גאָר א פארציי־טיקער גאון! דער ליסאער רב האט פון אים געהאלטן עולם ומלואו; ער דערמאָנט אים אין א תשובה, וו ער שרייבט מיט דעם לשון: "און מיין תלמיד מובהק, כמו"ר זישע, האט פאר מיר געלערנט די סוגיא, און האט זיך אראָפגעלאָזט אינם טיפן וואסער, און האט ארויפגעבראכט א טייערע פערל. און בטוח בין איך, אז ער וועט זיין א גדול בישראל".

און אזוי איז טאקע געווען!

ר׳ זישעלע איז געווען, ווי מען זאגט, א גייענדיקע שאנק מיט ספרים, — א גריילעכער זכרון, א קלארער שכל, — א גאון מיט אלע מעלות.
און פארוואָס דען האט מען אים גערופן: ר׳ זישעלע, פארוואָס נישט ר׳ זישע?

ערשטנס — פאר גרוים ליבשאפט:

ער איז א גרויסער עניו געווען, א גרויסער מרוצה לבריות . . . א לייב אין תורה ועבודה, אין קהל־זאכן; ניט געקוקט אויף בעלי־בתים תקיפים, אויף גבירים גרויסע . . . און געשטעלט אויף זיך; ביי א הפסד מרובה, האט ער אפילו אויף א קדמון א מחמיר נישט געקוקט. קוים איז געגאַנגען אין יידיש געלט, פלעגט ער זאגן: דער קדמון איז געווען רב אין זיין צייט און אין זיין שטאָט, און איך בין מרא דאתרא אין מיין צייט און אין מיין שטאָט.

און דער אייגענער ר׳ זישעלע האט געפירט זיין רבנות — די קהילה מיט דייטשן, בעלי־בתים, אלערליי כיתות חסידים און בעלי מלאכות, טאקע ווי א גוטער פאסטוך פירט די שאף . . .

פאר אים האבן אלע מורא געהאט, קיין הויך ווארט נישט גערעדט!

ער האט נאר געדארפט זאגן: איך מיין אזוי און אזוי . . .

און עס איז געגנוג געווען!

ווארים, אז נישט, — "וועט ר' זישעלע פארדריסן!" און ר' זי־שעלע זאל נישט פארדריסן, וועט דער, וואס האלט די פאכט, נישט הויבן דעם מקח פון פלייש.

ר' זישעלע זאל נישט פארדריסן, וועט דער וואכערניק נישט פאר־קויפן העם אביונס משכון . . .

ר' זישעלע זאל נישט פארדריסן, וועט די חברה קדישא נישט באַ־ליידיקן די נושאים, און די חברה נושאים וועלן זיך נישט שטעלן קעגן די גבאים פון חברה קדישא . . . עס וועלן זיך אפילו די חסידים קיין באַזונ־דערן שוחט נישט אויפנעמען!

און, ווען אלע ציטערן פאר ר' זישען, וואס איז שטיל ווי א טויב, ציטערט ער נישט מער, נאר פאר חמץ בפסח!

א גאנץ יאר איז כוחא דהיתרא עדיף . . . כשר און כשר; ביי הפסד מרובה — אודאי כשר!

און פסח — אלץ טריפה! טריפה און טריפה; אסור באכילה, אסור בהנאה, מען צעברעכט די כלים — סכנת נפשות!

און פארוואס שרעקט ער זיך? פאר דער "משהו" שרעקט ער זיך! א קלייניקייט, — זאגט ער, — א משהו! און וואס קומט? כרת! דער עונש איז: "ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל!"

און ער זאגט: — בעסער אלע מדורות פון גיהנום, — דאס נעם איך אויף מיר פאר א יידישן גראשן. — איידער כרת, ארוים פון כלל־ישראל!

א טיפער עניין!

דאס איז ערשטנס . . .

און צווייטנס (רופט מען אים ר' זישעלע), ווייל ער איז געווען גאר קליין געוואקסיק.

די גרויסע נשמה האט געשטעקט אין א גוף, וואס האט געקאנט שפאצירן אונטערן טיש!

אז ר׳ זישעלע זיצט אויבנאָן אויף אַן אסיפה פון די בעלי־בתים, זעט מען אים נישט ארויס; כאַטש א ספאַדעק האָט ער געטראָגן א הויכן . . .

אַז א בעל־הבית פּאַרשפּעטיקט זיך, פרעגט ער: — שוין דאָ אונד־זער ר׳ זישעלע? — אומקוקן זיך העלפט נישט.

פאַר דאָס אָבער, אַז ער זעט, אַז עס איז שטיל, אַז דער עולם האַלט די קעפּ אַן א זייט און הערט זיך איין — ווייסט ער שוין, אַז ר׳ זישעלע איז דאָ.

שמייכלט ער, דער בעל־הבית, און טראַכט: ״עס שיטן זיך שוין פּערל פון ר׳ זישעלעס מויל . . . דער עולם שווייגט און שלינגט זיינע ווער־טער . . . זאָל ער לעבן, ר׳ זישעלע!״

דער עיקר האָט ר׳ זישעלע זיך צוגעלאָזט צו קינדער! ער האָט זייער ליב געהאַט קינדער.

דער יונגער עולם אין בית־המדרש האָט עס געוואוסט, און קוים האָט זיך ר׳ זישעלע געוויזן אין בית־המדרש אריין, פאַר יום־כפור־קטן, צי פאַר אַן אסיפה, פלעגט אים חברה ארומרינגלען פון אַלע זייטן, מיט אָפּגע־נע גמרות, מיט אַלערליי שאלות, פון דער סוגיא, פון יענער סוגיא, פון א רמב״ם: און ער פלעגט שמייכלען, יעדן ענטפערן מיט א שמייכעלע אויף די ליפּן, מיט שמחה און ליבשאַפט אין די קינדערשע אויגן, וואָס ער האָט געהאַט עד יום פטירתו, און זיין זיס קולכל, וואָס האָט געקלונגען ווי א זילבערן גלעקל!

נאָר ארויסגעזען פון צווישן דעם קליינעם עולם האָט מען אים נישט!

איינמאָל האָט זיך געטראָפן א מעשה: שעבערשין — דריי מייל פון זאַמאָשץ — האָט זיך אראָפּגעבראַכט א נייעם רב, פון ערגעץ פון דער פרעמד; ער האָט ר׳ זישעלען פון פּנים נישט געקענט, און באַלד נאָכן ערשטן שבת, נאָך דער ערשטער דרשה, איז ער געקומען קיין זאַמאָשץ צו ר׳ זישעלען . . .

טרעפט ער אים נישט אין דער היים. גייט ער דערווייל אין בית־המדרש אריין: ווו דען זאָל גיין א שעבערשינער רב?

זעט ער א רעדל יינגלעך ,און איינער איז דער מיט קלינגט מיטן קול איבערן גאַנצן בית־המדרש און ענטפערט אַלע תוך־כדי־דיבור, כלאחר־יד . . .

גייט ער צו; ווערט ער ניבהל ונישתומם, און פרעגט:

— וואס איז עס דעם יינגל געשען, וואס ער איז גרוי געווארן ווי א טויב ? . .

מוסף ראש־השנה, פלעגט ר׳ זישעלע דאוונען פארן עמוד אין שול. אין שול, פארן עמוד, איז דאך טיפער, ״ממעקים קראתיך ה׳״, זעט מען דאך ר׳ זישעלען אודאי נישט ארוים . . . דער עולם וויל דאך אבער זען, ווי זיין קליין זיס קעפל הוידעט זיך. און דער עולם שווערט זיך נאך, אז אין די תנועות פון זיין קעפל, צוזאמען מיט זיינע זיסע ניגונימלעך, פאר־טייטשן זיי אלע תפילות . . . שטייען זיי טאקע גאנץ מוסף אויף די נעגל; אנדערע שפרינגען ארויף אויף די בענק.

און א שונא־בצע איז ער געווען גאר אן אויסטערלישער . . .

כמעט יעדעס יאר קומען שלוחים פון די גרעסטע שטעט און בעטן זיך, ר׳ זישעלע זאל אננעמען דארט דאס רבנות!

מען וויל ר׳ זישעלען אפגילטן.

ער וויל נישט הערן און געדענקען . . .

און ער מאכט זיך אז הלצהלע:

— איך האב עמיצן, — זאגט ער, — חס ושלום, געהרגעט, איך זאל דארפן זיין גע־ונד?!

בעט זיך ביי אים די שטאט: רבי זישעלע קרויז, רבי לעבן, לאזט אייך כאטש מוסיף זיין אויף די שכירות . . .

בייזערט ער זיך: — וואס ווילט איר מאכן פון מיר א פרעסער אויף דער עלטער? זאט בין איך אזוי אויך!

און וויפל נעמט ר׳ זישעלע שכירות! פופציק פוילישע גילדן א וואך!

און קיין רח״ש נעמט ער נישט.

ר׳ זישעלע זאגט, אז ער איז א רב, נישט קיין מקבל!

פסק־געלט גיט ער אוועק צו די דיינים.

— זיין תורה, — זאגט ער, — פארקויפט ער נישט; אפילו זיין שכל־הישר ביי א פשר האט ער אויך נישט צו פארקויפן . . .

יום־טוב־געלט — שענקט ער אוועק די שמשים.

דא זוכט ער קיין תירוץ נישט; גלאט — ארימע אידן!

שלח־מנות ווייטער טוישט ער . . . וואס ער באקומט פון רייכע, שיקט ער אפ די אביונים; פון די אביונים, וואס ער באקומט, שיקט ער אפ די רייכע ,און ער עסט, וואס די רביצין באקט . . .

"אדם רוצה בקב שלו!"

נאר דאס אלץ האב איך אייך דערציילט אגב־אורחא . . . אז מען דערמאנט ר' זישעלען, מוז מען כאטש אביסל דערציילן!

דער עיקר איז דער מנהג, וואס ר' זישעלע האט געהאט.

עס פלעגט זיך אים טרעפן ארויסצוגיין דער לעצטער פון שטוב און צו פארשליסן די טיר. זעענדיק, אז די טיר איז אלט, דער שלאס — נישט יינגער, און אז מיט א ליאדע קלאפ צעברעכט מען ביידע, טראכט ער, אז עס איז אים לייכט צו באגנבענען, און —

— רוב גנבי ישראל נינהו! — זיפצט ער.

און ר' זישעלע וויל נישט, א ייד זאל, חס ושלום, נכשל ווערן דורך דעם, וואס ער פארגעסט צו פארריכטן די טיר . . .

וואס טוט ר' זישעלע?

זאגט ער:

— ריבונו של עולם, זיי דו מיין עדות, אז איך בין מפקיר, אז איך צי ארוים פון מיין רשות מיין גאנצע האב און גאב, הן מטלטלין פון שטוב, הן בארעס געלט, וואס איך וויים ,און וואס איך וויים נישט.

און אז ער איז צוריק אהיים געקומען, האט ער צוריק זוכה געווען מן ההפקר!

איך האב מאריך געווען ביי ר' זישעלען, זכרונו לברכה, ווייל איך שוין ביי זיין זון מיטן אייניקל מקצר זיין . . .

ווי אויבן איז געשטאנען, האט ר' זישעלע געטאן מיט ר' יחיאלן א שידוך פון לובלין. א צייט לאנג האט ר' יחיאל געגעסן קעסט, דערנאך איז ער געווארן א בעל־הבית פאר זיך. און עושר במזומן איז ער געווען, כל ימיו האט ער זיך מפרנס געווען פון פראצענט, און איז זיך געזעסן על התורה ועל העבודה, און האט עוסק געווען אין מצוות ומעשים טובים.

קיין וואכערניק, פארשטייט זיך, איז ער נישט געווען . . .

און א מידה האט ער געירשנט פון פאטער ר' זישעלען — נישט מבייש זיין קיין שום בן־אדם! און — עניוות!

ר׳ יחיאל מישט זיך שטארק אין קהל־זאכן, נאר קיין התמנות נעמט ער בשום אופן נישט אן; ער איז קיין דאזארצע, קיין גבאי נישט, גארנישט!

צדקה הייסט ביי אים נאר מתן בסתר . . .

ער גייט ווינטער גאנץ פרי אין גאס אריין; זעט ער פויערים פירן האלץ (פון שטיין קוילן האט מען נאך דעמאלסט נישט געוווסט), — קויפט ער א פורל האלץ, — צוויי־דריי פורלעך האלץ, און זאגט דעם פויער, ווו ער זאל אפפירן . . . ער ווייסט שוין, ווו א געפרוירענער קבצן וווינט! ער פלעגט פאר יעדן יום־טוב אפשיקן נדבות מיט דער פאסט — א ספרא־רבה איז ער געווען, — נאר די אדרעסן פלעגט ער שרייבן מיט דער לינקער האנט, מען זאל זיין כתב־יד נישט דערקענען, ווייל ער פלעגט אמאל שרייבן צו גרויסע שררות וועגן יידישע זאכן . . .

דערפון האט זיך געמאכט א מאמר, אז די נדבות דורך דער פאסט שיקט א באהאלטענער בעל־תשובה, וואס האט אוודאי עמיצן באגזלט און קאן די גזילה נישט אפגעבן . . . ערשט נאך ר׳ יחיאלס פטירה, איז מען געוואר געווארן, ווער דער ״גזלן״ איז געווען . . .

און אויסער אין חברה־פושקעס אריין, פלעגט ער מיר־ליר קיין נדבה נישט געבן . . . אלץ געבארגט, — א כשרע הלוואה הייסט עס! ״ווען גאט וועט העלפן, וועסטו אפגעבן, מיטאמאל, ביסלעכווייז; מיר אדער פאר מיר אן אנדערן נויטבאדערפטיקן״ . . .

און איינמאל האט פאסירט אזא מעשה: ר׳ יחיאל קומט אהיים פון גאס און טרעפט עמיצן ביי זיך אין שטוב. יענער האט אים דערזען און איז געווארן ווייס ווי קאלך.

ר׳ יחיאל קוקט, פון הינטערן יידנס פאלע שטארצט עפעס בולט ארויס.

אין יידנס פנים האט ר׳ יחיאל דערקענט, אז ער האט פאר זיך נישט קיין פשוטן גנב . . . ער שטויסט זיך באלד אן, אז עס איז אן עני הגון, אז ער איז געקומען עפעס בעטן, און, אז ער האט קיינעם נישט גע־טראפן איז ער נישט עומד געווען בניסיון, האט אים דער יצר־הרע גובר געווען . . .

גייט ר׳ יחיאל צו אים צו גאנץ פריינדלעך און זאגט מיט א שמיי־כעלע:

— איר האט אוודאי געוואלט לייען אויף א משכון? ווייזט נאר דעם משכון . . .

דעם אָרעמאַן קלאַפּט אַ צאַן אָן אַ צאַן.

— וואָס איז די חרפּה? — פרעגט ר׳ יחיאל געלאַסן: דאָס מזל דרייט זיך ווי אַ רעדל, נעלט איז קיילעכדיק! היינט באַרגט איר ביי מיר, מאָרגן איך ביי אייך . . .

און אַזוי ריידנדיק, נעמט ער ביי אים אָפּיר פון אונטער דער פּאָלע זיין אייגענע פּאָר זילבערנע לייכטער.

און ר׳ יחיאל שטעלט זיי געלאַסן אנידער פאַר זיך אויפן טיש, גלייך ער זעט זיי באמת דאָס ערשטע מאָל, און וויל אָפּשאַצן, וויפל ער מעג אויף זיי באָרגן.

דער ייד, נעבעך, וויל דערוויל אַנטלויפן, זיינען אים אָבער די פיס ווי צוגעשמידט.

— הכלל, ר׳ קרוב, — פרעגט ר׳ יחיאל, — וויפל ווילט איר באָרגן?

און דער ייד קאָן, נעבעך, נישט די צונג איבערדרייען.

— איך זייט, ר׳ קרוב, אַ גרויסער בושת־פּנים . . . נו, וואָס קאָן מען מאַכן? "את פתח לו" שטייט, וועל איך פאַר אייך ריידן:

— עס גייט צו פּסח, — הערט, צי איך בין מיך נישט טועה, — איך בין שטאַרק מסופּק, צי איר האָט אויף מצות . . . נו, שאָקלט מיטן קאָפּ: יאָ, צי ניין!

יענער, נעבעך, שאָקלט אויף ניין.

— וואָס דען! מען דאַרף דערצו קיין נביא נישט זיין! דאָס פּנים אייערס מסרט! נאָר — איר האָט אפשר נאָך אַ טאָכטער צו פּאַרקנסן? יאָ?

— נו, שאָקלט מיטן קאָפּ — יאָ, צי ניין?

דעם אָרעמען יידן האָבן זיך שוין אָבער געעפנט די קוואַלן פון די אויגן; ער האָט זיך שטאַרק צעוויינט.

— נאַרישער מענטש! — מאַכט ר׳ יחיאל, — וואָס וויינט איר? איך האָב דאָך אייך געזאָגט, גלגל חוזר!

דער ייד קאָן זיך אָבער נישט איינהאַלטן; ווערט ר׳ יחיאל, מכלומרשט, ברוגז, האָט ער פאַריבל:

— על פּי דין, — זאָגט ער, — בין איך אייך, ר׳ קרוב, מחויב צו העלפן; "עזוב תעזוב" שטייט, פאַרפאַלן! אָבער ווו שטייט עס, איך בעט אייך, אַז איך בין מחויב אויסצוהערן אייער געוויין, האַ?

דער ייד האלט זיך איין מיט די לעצטע כוחות, און ר׳ יחיאל זאגט ווייטער:

— ווייסט איר וואס, ר׳ קרוב, איך וועל אייך געבן לויט דעם משכון . . .

— אין מיינע אויגן איז דער משכון: עובר לסוחר — אויף פחות — ווערט ק״ן קערבלעך . . . וועל איך אייך בארגן פינף־און־זיבעציק, — אכציק! צען רובל אויף יום־טוב, זעכציק אויף נדן פאר דער טאכטער, און נאך צען — א התחלה אויף חתונה־קליידער, חתונה הוצאות; די רעשט וועט גאט העלפן.

— און אז גאט וועט העלפן, גיט ער צו, ווי זיין מינהג איז געווען, — וועט איר באצאלן . . . איך בין בטוח, איר וועט באצאלן!

ציינד גייען מיר איבער צו ר׳ זישעס איינילל.

איינמאל, א יומא דפגרא איז עס געווען, האט מיך איציקל, מיין תלמיד, שטארק געבעטן, איך זאל מיט אים גיין באקוקן דעם פאטערס פאבריק. ער וויל מיר ווייזן די טייערע, קונציקע מאשינען . . .

איך האב אים נישט געקאנט אפזאגן; א יומא דפגרא איז, גיי איך.

אין פאבריק אריין גייען מיר דורך א שמאל פעדערהייזל וווּ צוויי מענטשן קאנען נישט צוזאמען דורכגיין, נאר איינער נאכן אנדערן. פון דארט זיינען מיר געקומען אויף א גאנץ גרויסן הויף ארוים, פון הויף ערשט אין פאבריק אריין. אין פאבריק איז נאך מער רחבות ווי אויפן הויף.

און די פאבריק איז פול מיט ווארשטאטן. און ביי יעדן ווארשטאט שטייט א פועל. דער ווארשטאט ווארפט זיך און דער פועל ווארפט זיך מיטן ווארשטאט, און דער פועל מיטן ווארשטאט זענען אוים ווי איין גוף, ווי איין חולה־נופל, וואס ווארפט זיך, שאקלט זיך און זעצט . . .

און וואס איז די נשמה פונם גוף? די פארע! זי רודערט עס מיט אלעם דורך לעדערנע רימען, מיט וועלכע יעדער ווארשטאט איז ארומגע־נומען . . .

אויסער דער פארע האט דא קיין גוף קיין אנדער נשמה נישט, נישט דער ווארשטאט, נישט דער פועל, וואס טוט נאך דעם ווארשטאט; זיי האבן קיין נשמה נישט, קיין רצון נישט, קיין ידיעה נישט . . .

אזוי דאכט זיך מיר!

און מיין תלמיד וויל מיר אלץ פארטייטשן, געבן צו פארשטיין, וואס דא טוט זיך, וואס מען ארבעט, ווי אזוי מען ארבעט; נאר, — איך הער נישט, איך שרעק מיך פאר די קלאפנדיקע גולמות . . .

די אויערן ווערן מיר טויב פון גערויש און קלאפעריי.

א ים קולות, א מבול קלעפ און שלעג . . . און עס קראצט, און רייבט, און קריצט מיט די ציין . . .

און א וואונדערלעכע מחשבה פליט דורך מיין מוח:

און ווען עס קומען אהער, אין דעם גיהנום אריין, די גרעסטע נביאים . . . ישעיה, ירמיהו . . . און ווען משה רבינו אליין, — ווען זיי עפענען די מיילער, און — און זיי ווילן רייד — צי וואלטן זיי איבערגע־שריגן דעם גיהנום? צי וואלט זיי עמיצער פון די געפייניקטע נשמות געהערט?

ניין, זיכער נישט! — טראכט איך, און לויף ארויס, באגאסן מיט קאלטן שווייס פאר שרעק!

און מיר גייען ווייטער דורכן שמאלן פעדערצימער, און איך מיט יצחקן קאנען צוזאמען נישט דורכגיין . . .

— נאך וואס איז דא אזוי ענג? — פרעג איך.

— דא רעווידירט מען די ארבעטער, — ענטפערט יצחקל, — איי־נעם נאכן צווייטן רעווידירט מען . . .

— נאך וואס?

— מען גנבעט פון פאבריק . . . כלים . . . סחורות . . .

— גנבים זיינען זיי, גנבים?

— נישט אלע, חס ושלום! נאר אויף א טייל פאלט א חשד ! . .

— און אז אויף א טייל פאלט א חשד, רעווידירט מען אלע?

— דער טאטע זאגט, אז מען קאן נישט מבייש זיין, רעווידירט מען אפילו די מייסטערס אליין . . .

אויך "שלא לביש", נאר אויף א גאנץ אנדער נוסח!

ג

דער עונש

אמר

האט געזאגט יוחנן המלמד.

האט יוחנן דער מלמד געזאגט:

דער ריבונו של עולם האט באשאפן א וועלט, און אלץ אויף דער וועלט זיין באזונדער פרצוף־פנים געגעבן. נישטא קיין צוויי גלייכע ביימער, קיין צוויי גלייכע בלעטלעך; קיין צוויי גלייכע מענטשן אוודאי און אוודאי נישט. און אזוי איז חצוניות, ווי אין תוך אריין, נישט פאראן קיין צוויי גלייכע נשמות.

און יעדער פרצוף־פנים דארף אויסלעבן זיין וועלט, ווי גאט, זיין ליבער נאמען, האט אים באשאפן, און נישט אראפגיין פון זיין אייגענעם דרך־הישר, וואס דארף אים פירן פון דער וויג ביז צו קבר־אבות.

פארלייקענען זיין אייגענעם פרצוף־פנים און פארשטעלן זיך פאר אן אנדערן; נאכטאן, נאכקרימען אן אנדערן איז א מידה מגונה, א מיאוסע מידה, ועונשה בצידה — יעדע מידה מגונה ווערט באשטראפט.

מאכט נאך א ישראל (צוליב פרנסה, כבוד, אדער ווייס איך וואס) אז אינו ישראל, זעען מיר באשיינפערלעך, אז סופו — דאס ער אליין, אדער זיינע בנים, און ביי גאר גרויס ארך־אפים — זיינע בני־בנים, גייען אוועק אינגאנצן . . . גאר אינגאנצן . . . לרעות בשדה אחר, צו פיטערן זיך אין א פרעמדן פעלד!

און אז א ייד וויל גאר זאמלען נדבות און פארשטעלט זיך, כדי

צו דערוועקן רחמנות, פאר א בעל־מום: פאר א הויקער, א בלינדן, א שטומען, צי א לאַמען, — גייט ער נישט אוועק פון דער וועלט, ווי אין די ספרים הקדושים שטייט, ביז ער באקומט נישט דעם מום, וואס ער האט נאכגעמאכט; ביז ער ווערט נישט, נישט פאר אייך געדאכט און נישט פאר קיין שום ייד געדאכט, א הויקער, א בלינדער, א שטומער . . . וכדומה . . .

א כיבע, ער האט אויף זיך אן אנדערן, א גרעסערן חטא, און ער ווערט חייב־מיתה, און גייט אוועק פון דער וועלט פאר דער צייט און פארן עונש . . .

ווי איז אבער דער דין, ווען עמיץ מאכט נאך און פארשטעלט זיך, אויסצונארן כבוד אדער געלט, פאר א גרעסערן פון זיך: פאר א למדן א גרויסן, פאר א צדיק אדער גדול הדור?

נעמט ער, האב איך בקבלה, ביי יענעם איבער יענעמס רע־מזל; וואס יענעם איז באשערט פאר א שלעכטס . . .

און אין אדם בארץ . . . מלאכים, וואס שוועבן ארום כסא־הכבוד, זינדיקן, בפרט א בשר ודם.

און וועגן דעם וויל איך אייך פארציילן א מעשה.

א מעשה בשני אחים. א פארצייטישע. ווען קרוין־פוילן איז נאך גאנץ געווען, און די ממשלה איז געווען ביי די גרויסע שררות אין די הענט.

און די צוויי ברידער זיינען געווען ברידער פון איין טאטע־מאמע; צווילינג ברידער.

מאכט מען דאך אבער פון איין שטיק האלץ א לאפעטע און אן עץ־חיים; זיינען זיי געווען אין חיצוניות ענלעך, ווי איין טראפן וואסער צום צווייטן: צוויי געוויקסיקע יידן, לאנגע, ווייסע בערד — קוים צו דערקענען . . .

און איינער פון די צוויי איז געווען רב און ראש־ישיבה, געשריבן א ספר "שער־הברזל", וכשמו כן הוא: אזוי האט דער ספר געהייסן, אזוי האט מען אים גערופן! אן אייזערנער ייד! א ייד, ווי א בוים, וואס איז געפלאנצט ביי א וואסער, ו א י ן מ י ם , ווייסט איר דאך, אלא תורה. די תורה איז געגליכן צו וואסער, פון דאנען האט ער געהאט זיין יניקה, און דערצו — מצוות און מעשים־טובים. ושרשיו — און זיינע ווארצלען זיינען געווען מרובין מענפיו, מער ווי די צווייגן, ווי אין פרקי אבות שטייט. איז ער טאקע געווען א גרויסער ייד און א פעסטער ייד, וואס אלע ווינטן פון דער וועלט ווען אים נישט אוועקרירן פון ארט.

מאכט זיך א מעשה און א סוחר פון שטאט האט א זון א גרויסן בן־תורה, און דעם "שער־הברזלס" ברודער איז א שדכן, רעדט ער דעם סוחר א שידוך מיטן שררהס פאכטער, וואס האט א בתולה. דער פאכטער איז א רייכער, די רעכטע האנט ביים שררה. גיט ער א גרויסן נדן . . . שרייבט מען תנאים, ברעכט מען כלים — מזל־טוב, מזל־טוב!

גייט ניִשט אוועק א חודש, ווערט דער סוחר געוואר, אז צום פאכטער אין שטוב קומען אריין יונגע פריצים פון הויף, אז מען איז זיך ביי אים אין שטוב משמח, אז זיין טאכטער, דאס כלה־מיידל, דערלאנגט צום טיש, רעדט מיט די פריצים, לאכט זיי אנטקעגן וכדומה. וויל דער סוחר דעם שידוך אפלאזן.

פארלאנגט דער פאכטער חצי נדן קנס, ווערט א דין־תורה, זעצט מען א בית־דין. דער ראש־בית־דין איז דער "שער־הברזל"!

פארשטייט זיך.

געדויערט אזא דין־תורה . . . גבית־עדות, טענות, א טאג נאך א טאג . . . עס קומט אלץ ארויס, ווי בוימל אויפן וואסער, ודי בזיון וקצף — א חרפה פארן פאכטער. גייט ער און פארקלאגט זיך פארן שררה. זאגט דער שררה:

— גוט, ער וועט זען.

צו מארגנס, מען האט אויסגעהערט דעם לעצטן עד, די לעצטע טענה, דאס בית־דין האט שוין געהאט א ישוב, דער פסק איז שוין אויפגעשריבן, דער ראש־בית־דין, דער "שער־הברזל", שטרעקט אוים די האנט צו דער גענדזענער פען אין טינטפאס און וויל אונטערשרייבן —

פלוצלונג דערהערט זיך א רייטער פון גאס. מען גיט א קוק דורכן פענצטער: עס טרייבט דעם שררהס לייב־קאזאקל, ווי א רוח. דער עולם ווערט ניבהל ונישתומם, דער פאכטער גיט א שמייכל און טראגט זיך בגנבה אפ, און דאס קאזאקל איז שוין אראפ פון פערד און אריין אין בית־דין־שטוב מיט א קול:

— דער שררה לאזט זאגן, אז די האנט, וואס וועט אונטערשרייבן א פסק קעגן זיין פאכטער, וועט ווערן אפגעהאקט.

כאפט אן דעם עולם א שרעק, בלייבן אלע פארציטערט. דער "שער הברזל" אבער זאגט:

— בעסער זאל אפגעהאקט ווערן ביי א ייד א האנט, איידער עס זאל, חס־ושלום, אויסגעמעקט ווערן איין אות פון דער תורה הקדושה . . .

וואָס האָט ער יאָ געטאָן?

ער האָט אונטערגעשריבן מיט דער לינקער האַנט . . .

דערווייל האָט מען די לינקע האַנט אויך נישט אָפּגעהאַקט.

דאָס קאָזאַקל איז געריטן אין שטאָט אַריין, און צום שׂררה איז אָנגעקומען אַ שליח מיוחד מיט אַ ידיעה, אַז אַ שׂונא איז באַפאַלן די גרענעץ, און אַז אַלע פּריצים און שׂררות גייען אַהין מיט זייער חיל מלחמה צו האַלטן . . .

תּוך כּדי דיבור, איז שוין געבלאָזן טראָמפּייט, די קאָזאַקלעך — פאַרזאַמלט ביי די פערד, דער שׂררה — געגורט די לענדן; אַ שפּרונג אַרויף און מען גאַלאָפּירט שוין צו דער גרענעץ . . .

בשעת־מעשׂה אָבער, ווען דעם פּריצס קאָזאַקל האָט געטאָן זיין שליחות פון הויף, האָט זיך נאָך עמיץ אַרויסגעשלייכט פון שטוב. דאָס איז געווען דעם "שער־הברזלס" ברודער — שלמה האָט ער געהייסן . . .

דער שלמה איז אין תּוך אַריין געווען דער היפּוך פון "שער־הברזל". אַ מענטש אַן אַ וואָרט, אַ נאָכמאַכער, אַן אָפּנאַרער, ער האָט שוין אויסגעדינט כּל עבודה זרות שבעולם און צו גאָרנישט געקומען. הער ברודער העלפט, קהל העלפט, און עס העלפט נישט. מאַכט מען אים פאַר אַ סרסור, נאַרט ער אָפּביידע צדדים. מאַכט מען אים פאַר אַ שליח און מען שיקט אים מיט געלט, האָט ער שוין אַזאַ מזל: גנבים באַפאַלן אים; אַזוי זאָגט ער, און איז מקבל קנין . . .

איז ער צולעצט אַ שדכן געוואָרן און געוואָלט פאַרשלייערן דעם פּאַכטערס טאָכטער. און ווי ער האָט געזען, אַז די זאַך שטייט שלעכט, אַז דער פּאַכטער וועט צוריק מאָנען מיט דער יד דאָס שדכנות, און די בושה, וואָס עס וועט זיין . . . און געוואָלט זיך לאָזן אויף דער וועלט האָט ער שוין לאַנג, איז ער זיך מישב און גייט אַרויס נאָכן פּאַכטער. הענגט אין פעדערהייזל דעם שער־הברזלס שטריימל מיטן טיזליק, נעמט ער צו, לאָזט זיך אַהיים. ביינאַכט טוט ער זיך איבער און גייט אַזוי אין דער וועלט אַריין זאַמלען נדבות.

דער "שער־הברזל" און די שטאָט הויבן נישט אָן צו וויסן פון קיין פּתרון, פון קיין חלום . . .

מען האָט אוועקגעגנבעט דעם "שער־הברזלס" שטריימל מיטן טיזליק; שלמה דער ברודער איז ערגעץ נעלם געוואָרן, — ווער שטעלט זיך

אפ דערויף? וועמען ליגט עס אין זין? דעם "שער־הברזל" וועט מען, אז דער פריץ וועט קומען, אפהאקן א האנט, און ווען די לינקע?

— —

די מלחמה ביי דער גרענעץ האט זיך געענדיקט בשלום, די שררות רייטן אהיים מיט גרויס נצחון. ווו די וועגן שיידן זיך שטעלט מען זיך אפ אין א קרעטשמע, מען טרינקט, מען הוליעט, מען פארט אהיז, מען פארט אהער.

מען איז שוין געקומען אין אונדזער שררהס גבול אריין.

ווייטער שיידן זיך וועגן, ווייטער פארהאלט מען זיך אין א קרעטשמע, ווייטער ווערט געטאנצט, געהוליעט און געטרונקען . . .

עס איז געווען זומער־לעב; א שיינער, א ווארעמער טאג. ליגן די חיילות אין פעלד און טרינקען. די פערד האט מען אין דער תבואה אריינגעלאזט. פויערים ווײנען. דער שררה זאגט, ער וועט באצאלן . . .

טרייסטן זיי זיך, קראצן זיך אין די קעפ, בוקן זיך צו דער ערד און גייען אוועק . . .

די שררות זיצן ארום טיש פאר דער קרעטשמע, און טרינקען אויך.

קומט פלוצלונג ארויס דער ארענדאר פון קרעטשמע, אנגעטאן אין וועג־קליידער, הינטער אים שטייט זיין ווייב און זיינע צוויי טעכטער.

און ער, דער ארענדאר, גייט צו צו אונדזער שררה, בוקט זיך פאר אים ביז צו דער ערד, קושט דעם זוים פון זיין מאנטל און זאגט:

— אדוני פריץ גרויסער, מיין ווייב און מיינע צוויי טעכטער וועלן באדינען דיך און דיינע הויכע ליכטיקע געסט, — און מיך, זיי אזוי גוט, און לאז מיט דיין גרויסן גענאד גיין אין שטאט אריין.

— איך מוז, — זאגט ער!

פרעגט דער שררה: פארוואס ער מוז, וואס עס האט געקאנט אזוינס געשען אין שטאט, אזא אויסטערלישע זאך, אז ער וויל אים פארלאזן?

בוקט זיך דער ארענדאר נאך דריי מאל צו דער ערד און פארציילט אזא מעשה. עס איז דא א גרויסער רב אויף דער וועלט, רופט מען אים דער אייזערנער, און ער איז, גרויסער שררה, א רב אין איינער פון דיינע שטעט, 40־50 מייל פון דאנען . . .

איז דער רב א גרויסער צדיק און א גדול־הדור (ער האט עס אים

קוים אויסגעטייטשט), פארט ער ארום איבער דער וועלט צוליב א גרויסער מצווה — פדיון־שבויים. און ווו ער קומט, איז אים קהל מקבל־פנים מיט גרוים פרייד, און מען רופט אין שטאט אריין אלע רייכע ישובניקעס, און דער גרויסער אייזערנער רב האלט א דרשה. נאך דער דרשה שטעלט מען א טאץ און אלע ווארפן אריין געלט.

און אזוי ווי דער אייזערנער רב איז געקומען אין זיין שטאט אריין, האבן רב און קהל נאך אים געשיקט, ער זאל פארן אין שטאט אריין הערן די דרשה און געבן א שיינע נדבה . . .

— און, — ענדיקט דער ארענדאר, — א דאנק פריער גאט און דערנאך דיר, ליכטיקער פריץ, קאן איך געבן א שיינע נדבהת . . .

גיט דער שררה א שמייכל, א זייטיקן, נישט־גוטן שמייכל. ער האט שוין געוווסט, ווער דער "אייזערנער" רב דארף צו זיין . . .

און גיט א זאג:

— הער, ייד, דו קאנסט געבן א גרויסע נדבה, איך אבער — א גרעסערע!

על כן הייסט ער אים: פאר אין שטאט אריין, פארבעט דעם אייזער־נעם רב צו דיר, מיך דערמאן נישט, ער זאל זיך נישט דערשרעקן, איך שענק אים 500 רענדלעך. גענוג!

דער ארענדאר שאקלט מיטן קאפ אויף צען מאל יא, און קאן פאר גרוים פרייד קוים ארויסשטאמלען.

— און די דרשה?

— וועט ער זאגן מארגן, — שמייכלט ווייטער דער שררה, — אויב ער וועט וועלן. אפשר וועט ער געזונט האבן.

און גיט צו שטרענגג:

— נאר תיכף זאל ער דא שטיין פאר מיינע אויגן . . .

דעם פריצם רייד זיינען מקוים געווארן . . .

געברענגט דעם בעל־דרשן.

אט שטייט ער פארן פריץ.

דער פריץ עפנט דעם בייטל, ציילט ארוים 500 רויטע רענדלעך.

ס

— נעם . . .

דער בעל־דרשן שטרעקט אוים די האנט צו נעמען . . .

באותו הרגע, אויפן שררהס וונק, האט א בליץ געטאן א שווערד פון הינטן און אפגעהאקט די האנט . . .

— —

דער בעל־דרשן איז געווען — שלמה . . . וואס האט זיך, צוליב אויסנארן געלט, פארן ברודער, פארן "שער־הברזל" פארשטעלט.

הדא הוא דכתיב, — דאס מיינט דער פסוק: צדיק מצרה נחלץ, דער צדיק ווערט פון אומגליק באפרייט, ויבא רשע תחתיו — דער רשע, וואס האט פון אים אפגעצויגן דאס רע־מזל, קומט אויף זיין ארט.

צווישן צווי בערג

פון

בריסקער רב און ביאלער רביון האט איר אודאי געהערט, דאך נישט אלע וויסן, אז דער ביאלער צדיק, ר׳ נוחקע, איז פריער געווען דעם בריסקער רבס א תלמיד מובהק, אז ער האט ביי אים געלערנט א שיינע פאר יאר, און הערנאך ערשט איז ער נעלם געווארן, אפגעהאלטן א פאר יאר "גלות", און איז נתגלה געווארן אין ביאלע.

און אוועק איז ער מהאי טעמא: מען האט געלערנט תורה, נאר די תורה, האט דער רבי געפילט, איז טרוקענע תורה . . . מען לערנט, למשל, א דין פון שאלת נשים, פון בשר־וחלב, צי דיני ממונות . . . זייער וויל! קומט ראובן ושמעון האבן א דין־תורה, קומט א משרת א שאלה פרעגן, אדער אז אשה האט א שאלה, — קריגט באותו הרגע דאס לערנען א חיות, לעבט עס אויף און עס האט א ממשלה אויף דער וועלט. אבער אזוי, אז זיי, פילט דער רבי, אז די תורה, דאס הייסט: דער גוף פון דער תורה, דער ניגלה, דאס, וואס עס ליגט פון אויבן אויף, איז טרוקן. נישט דאס, האט ער געפילט, איז תורת־חיים! — תורה דארף לעבן! לערנען קבלה־ספרים האט מען אין בריסק נישט געטארט. דער בריסקער רב איז געווען א מתנגד און בטבע א "נוקם ונוטר כנחש". האט עמיץ אנגערירט א זוהר, א פרדס, פלעגט ער שעלטן, אין חרם אריינלייגן! איינעם האט מען געכאפט ביי א קבלה ספר, האט ער אים געלאזט אפגאלן די בארד דורך ערלים! וואס קלערט איר? דער מענטש איז יצא מדעתו געווארן. אין מרה־שחורה אריינגעפאלן. און, וואס מער חידוש איז, עס האט אים שוין קיין גוטער ייד נישט געהאלפן! — איר שפילט אייך מיטן בריסקער רב! און פונדעסטוועגן, ווי פארט מען עס אוועק פון בריסקער רבס ישיבה?!

א צייט לאנג האט ער זיך טאקע געשלאגן מיט דער דעה.

נאָר איינמאָל האָט מען אים געוויזן א חלום. עס האָט זיך אים געחלומט, אז דער בריסקער רב איז צו אים אריינגעקומען און געזאָגט: קום, נוח, וועל איך דיך פירן אין גן־עדן־התחתון אריין. און ער האָט אים אָנגענומען ביי דער האַנט און געפירט. זיי זיינען געקומען אין א גרויסן פּאַלאַץ אריין. אין פּאַלאַץ איז נישט געווען, נישט קיין טיר און ניט קיין פענצטער, אויסער די טיר, דורך וועלכער זיי זיינען אריינגעגאנגען. ליכטיק איז דאָך אין פּאַלאַץ געווען, ווייל די ווענט, ווי עס האָט זיך דעם רבין געדאכט, זיינען געווען פון קרישטאָל און האָבן געשלאָגן פון זיך אליין א ליכטיקן גלאַנץ.

און זיי גייען אזוי, און גייען און מען זעט נישט קיין סוף.

— האַלט זיך אָן מיין זשופּיצע, — מאַכט דער בריסקער רב, — דאָ איז פאַראַנען סאַליעס אין לשער ואין לספר. און קום רייסטו זיך אָפּ פון מיר, וועסטו פאַרבלאָנדזשען אויף אייביק . . .

דער רבי טוט אזוי, און זיי גייען אַלץ ווייטער און ווייטער, און אויפן גאַנצן וועג זעט ער נישט קיין בענקל, קיין שום כלי־בית, גאַרנישט!

— דאָ זיצט מען נישט, — פאַרטייטשט אים דער בריסקער רב, — נאָר מען גייט אַלץ ווייטער און ווייטער! — און ער איז אים נאָכגעגאַנגען. און איין זאַל איז גרעסער און ליכטיקער געווען פון דעם צווייטן, און די ווענט האָבן געשיינט דאָ מיט דעם, דאָ מיט אן אנדער קאָליר; דאָ מיט עטלעכע, דאָרט מיט אַלערליי קאָלירן . . . נאָר קיין מענטשן האָבן זיי נישט געטראָפן אויפן וועג . . .

דער רבי איז מיד געוואָרן גייענדיק. עס האָט אים באַנומען א קאַל־טער שווייס. קאַלט איז אים אויך געוואָרן אין אַלע איברים. דערצו הויבן אים נאָך אָן די אויגן ווי צו טאָן פון באַשטענדיקן גלאַנץ . . .

און עס איז אָנגעפאַלן אויף אים א שטאַרקע בענקשאַפט, א בענק־שאַפט צו יידן, צו חברים, צו כל ישראל! א קליינינקייט — מען זעט קיין ייד נישט פאַר זיך ! . .

— בענק נישט צו קיינעם, — מאַכט דער בריסקער רב, — דאָס איז א פּאַלאַץ נאָר פאַר מיר און פאַר דיר . . . דו וועסט אויך אמאָל זיין בריס־קער רב!

און דער רבי האָט זיך נאָך מער דערשראָקן און אָנגעכאַפּט זיך אָן דער וואַנט, נישט אומצופאַלן. און די וואַנט האָט אים אָפּגעבריט! נאָר נישט ווי פייער בריט, נאָר ווי אייז בריט!

— רבי! — האט ער א געשריי געטאן, — די ווענט זיינען אייז, נישט קרישטאל! פשוט אייז!

דער בריסקער רב שווייגט.

און דער רבי שרייט ווייטער:

— רבי, פירט מיך ארויס פון דאנען! איך וויל נישט זיין אליין מיט אייך! איך וויל זיין צוזאמען מיט כל ישראל!

און קוים האט ער עס ארויסגעזאגט, איז דער בריסקער רב נעלם געווארן און ער איז געבליבן איינער אליין אין פאלאץ.

קיין וועג, ווו אוים און ווו איין, ווייסט ער נישט; פון די ווענט שלאגט אויף אים א קאלטער פחד; און די בענקשאפט צו א ייד, צו דער־זען א ייד, באדיי א שוסטער, א שניידער, איז אלץ ביי אים שטארקער און שטארקער געווארן. האט ער אנגעהויבן שטארק צו וויינען...

— רבונו של עולם, — האט ער זיך געבעטן, — נעם מיך ארויס פון דאנען! בעסער אין גיהנום מיט כל ישראל צוזאמען, איידער דא איינער אליין!

און באותו הרגע, האט זיך אים באוויזן א פראסט יידל, מיט א רויטן בעל־עגלהשן גארטל אויף די לענדן און א לאנגער בייטש אין דער האנט. דאס יידל האט אים, שווייגנדיק, אנגענומען ביים ארבל, ארויסגעפירט פון פאלאץ, און איז — פארשוווּנדן געווארן. אזא חלום האט מען אים געוויזן.

אז ער האט זיך אויפגעכאפט פארטאג, קוים וואס עס האט אנגע־הויבן גרויען, האט ער פארשטאנען, אז עס איז נישט קיין פראסטער חלום געווען. ער האט זיך געשווינד אנגעטאן און געוואלט לויפן אין בית־המדרש אריין, לאזן זיך פותר־חלום זיין פון די לומדים, וואס נעכטיקן אין בית־המדרש. דורכגייענדיק דעם מארק, האט ער אבער דערזען א שטייענדיקע בויד, אן איינגעשפאנטע גרויסע, פארצייטיקע בויד, און ביי דער בויד איז געשטאנען א בעל עגלה, מיט א רויטן גארטל ארום די לענדן, א לאנגע בייטש אין דער האנט, און פונקט אזא יידל, ווי דער וואס האט אים אין חלום ארויסגעפירט פון פאלאץ.

שטויסט ער זיך אן, אז "דברים בגו"; גייט ער צו און פרעגט:

— וווהין פארט א ייד?

— נישט דיין וועג! — ענטפערט דער בעל־עגלה גאר גראב.

— פארט? — בעט ער זיך, — אפשר וועל איך מיטפארן!

דער בעל־עגלה האט זיך אביסל פארטראכט און דערנאך געענט־פערט:

— און צו פוס, — זאגט ער, קאן אזא בחור נישט גיין? גיי דיר דיין וועג!

— און וואהין זאל איך גיין?

— וואו די אויגן וועלן דיך טראגן, — ענטפערט דער בעל־עגלה און דרייט זיך אפ, — מיין דאגה!

דער רבי האט פארשטאנען, און האט זיך געלאזט אין גלות אריין!

ווי געזאגט, נתגלה איז ער געווארן עטלעכע יאר שפעטער, אין ביאלע (עד מפי עד, ווי אזוי עס איז געווען, דערציילט איך נישט, כאטש עס איז מויל און אויערן אויפצושטעלן!) און, לערך א יאר נאך זיין התגלות, האט מיך א ביאלער בעל־הבית, ר' יחיאל האט ער געהייסן, אראפגעבראכט צו זיך פאר א מלמד.

לכתחילה האב איך אפילו נישט געוואלט אננעמען דאס מלמדות. ר' יחיאל, מוזט איר וויסן, איז געווען אן עושר, א פארצייטיקער, אנגע־שטאפטער עושר. די טעכטער פלעגט ער געבן צו טויזנט רענדלעך נדן און טאן שידוכים מיט די גרעסטע רבנים, און זיין לעצטע שנור איז געווען טאקע דעם בריסקער רבס טאכטער!

פארשטייט איר דאך שוין אליין, אז אויב דער בריסקער רב מיט די רעשט מחותנים זיינען חולקים, מוז ר' יחיאל אויך זיין א חולק . . . און איך בין דווקא א ביאלער חסיד, נו, — ווי לאזט מען זיך אין אזא הויז אריין?

האט עס מיך אבער פארט געצויגן קיין ביאלע! א קליניקייט — מיטן רבין אין איין שטאט! געקלערט אהין, געקלערט אהער, איך פאר!

און ר' יחיאל אליין האט זיך ארויסגעוויזן איז אן אמת פשוטער, כשרער ייד. איך בין אייך אפילו ערב, אז זיין הארץ האט געצויגן צו א רבין ווי מיט צוואנגען. ווארים באמת, קיין למדן איז ער נישט געווען, אויפן בריסקער רב פלעגט ער אודאי קוקן ווי א האן אויפן בני אדם! ווערט ער מיך נישט צו האלטן זיך אן ביאלער רבין, נאר ער אליין איז זיך מתרחק. אז איך דערצייל עפעס פון רבין, מאכט ער זיך געגעצן, כאטש די אויערן, זע איך, שפיצט ער אויף. נאר דער זון זיינער, דעם בריסקער רבס איידעם, דער קנייטשט איין דעם שטערן, קוקט אויף מיר מיט כעס און ליצנות צוזאמען, נאר שפארן שפארט ער זיך נישט; ער פלעגט בטבע ווייניק ריידן.

ויהי היום, — ר׳ יחיאלס שנור, דעם בריסקער רבס טאכטער, דארף גיין צו קינד! דאכט זיך, מאלע א ווייבל גייט צו קינד? איז אבער א מעשה דערביי! געוווסט האט מען, אז דער בריסקער רב, ווייל ער האט א חסיד אפגעגאלט, דאס הייסט: געהייסן אפגאלן באָרד און פאות, איז ניזק געוואָרן פון די צדיקי הדור. זיינע צוויי זין, זיינען אים, לא עליכם, במשך פון א פינף־זעקס יאר, ניפטר געוואָרן, און אלע זיינע דריי טעכטער האבן קיין בנים־זכרים נישט געהאט. דערביי איז נאָך יעדע פון זיי געווען, רחמנא ליצלן, א מקשה לילד, בשעת מעשה געווען יעדעס מאל מער דארטן ווי דא! אז מען האט אבער מן השמים געוואָלט, עס זאל זיין מחלוקת, האבן אלע געזען און געוווסט, אז עס איז אן עונש פון די צדיקי הדור אויפן בריסקער רב, נאָר ער אליין, מיט זיינע ליכטיקע אויגן, האט עס נישט געזען! און אפשר — נישט געוואָלט זען! ער האט ווייטער געפירט זיין התנגדות ביד חזקה — מיט חרמות און תקיפות פון אנשי חיל, ווי אין יענע צייטן . . .

מיר איז גיטעלע (אזוי האט זי, דעם בריסקער רבס טאכטער, גע־הייסן), באמת א שאָד געווען, זייער א שאָד געווען. ערשטנס — א יידישע נשמה; צווייטנס — א יידישע כשרע נשמה; עס איז נאָך אזא צדקת, אזא כשרע זאָך אויף דער וועלט נישט געווען . . .

קיין איינציקע אָרעמע כלה האט אָן איר הילף נישט חתונה געהאט; אזא זיידענע בריאה! און דאָס דארף געשטראָפט ווערן פאַר פאָטערס כעס! און דעריבער, אזוי ווי איך האב נאָר באמערקט אז די באבע הויבט זיך אָן דרייען אין שטוב, האב איך שוין אָנגעהויבן ארבעטן אויף אלע כלים, מען זאל שיקן צום ביאלער רבין . . . זאל זיין א קוויטל אָן א פדיון, באשר — ער דארף נוּיטיק פדיונות ! . .

דער ביאלער רבי האט ווייניק געהאלטן פון פדיונות.

מיט וועמען אבער רעדט מען?

איך פרוּוו מיטן בריסקער רבס איידעם, און, איך ווייס — אז ממש נפשו קשורה בנפשה. וואָרים, ווי ער האט זיך נישט באהאלטן, האט דער שלום־בית ארויסגעשמעקט פון יעדן ווינקעלע, פון אלע זייערע תנועות און הוויות, — איז ער דאָך אבער דעם בריסקער רבס איידעם! שפייט ער אויס, גייט ער אוועק און לאָזט מיך שטיין מיט אן אָפן מויל.

נעם איך מיך צו ר׳ יחיאלן אליין, ענטפערט ער מיר:

— עס איז דעם בריסקער רבס טאָכטער! איך וועל עס אים, דעם בריסקער רב, נישט טאָן, אפילו ביי סכנת־נפשות, חס ושלום! פרוּוו איך מיך מיט זיין פלונתטע, — א כשרע יידענע, נאָר א פּראָסטע, — ענטפערט זי מיר כהאי לישנא:

— זאָל מיין מאַן הייסן, שיק איך באַלד צום רבין מיין יום־טובדיקן שטערן־טיכל מיט די אוירינגלעך; אַ מטמון מיט געלט האָט עס געקאָסט! נאָר אַז מיין מאַן — נישט קיין פּחות משווה פּרוטה — נישט אַ פּיפּס!

— אָבער אַ קוויטל . . . וואָס שאַדט אייך אַ קוויטל?

— אַז מיין מאַנס ווילן, גאָרנישט! — ענטפערט זי, טאַקע ווי אַ כשרע יידענע דאַרף ענטפערן, און דרייט זיך אָפּ פון מיר און איך זע, אַז זי וויל נאָר באַהאַלטן די טרערן. אַ מאַמע! לב יודע — איר האַרץ האָט שוין געפילט די סכנה . . .

אַז איך האָב געהערט דעם ערשטן געשריי, בין איך אַליין געלאָפן צום רבין.

— שמעיה, — ענטפערט ער מיר, — וואָס זאָל איך טאָן? איך וועל מתפּלל זיין!

— גיט מיר, רבי, — בעט איך, — פאַר דער יולדת, וואָס עס איז, — אַ שמירהלע, אַ מטבע, אַ קמיעלע . . . וואָס עס איז גיט מיר . . .

— עס וועט חס־ושלום ערגער מאַכן, — ענטפערט ער, — אַז אמונה שאַדן אַזוינע זאַכן און זי האָט דערין קיין אמונה נישט . . .

וואָס האָב איך געקאָנט טאָן? עס איז די ערשטע טעג סוכות. זי איז אַ מקשה לילד, העלפן קאָן איך נישט, בלייב איך שוין בעסער ביי רבין אין שטוב. אַ בן־בית בין איך געווען, טראַכט איך מיר, איך וועל קוקן יעדע רגע מיט געבעט צום רבין, אפשר וועט ער זיך מרחם זיין . . .

הערן הערט זיך, אַז עס איז נישט גוט. דעם דריטן טאָג שטייען שוין די וויען . . . מען האָט שוין אַלץ געטאָן, וואָס מען האָט געקאָנט: די שול איינגעריסן, קברים געמאָסטן, הונדערטער פונט ליכט אויסגעברענט אין שול, אין בתי־מדרשים, היינט צדקה — אַ מטמון ! . . עס איז דען נאָכצודערציילן? אַלע קליידער־שענק זיינען געשטאַנען אָפן; אַ באַרג מיט אַלערליי מטבעות איז געלעגן אויפן טיש, און אָרעמע־לייט זיינען אַריינגעקומען און גענומען, ווער עס וויל, וואָס ער וויל, וויפל ער וויל!

עס האָט מיך שטאַרק אָנגעכאַפּט דאָס האַרץ.

— רבי, — זאָג איך, — עס שטייט דאָך: צדקה תציל ממות!

און ער ענטפערט מיר, שלא ממין הטענה, דאַכט זיך:

— אפשר וועט קומען דער בריסקער רב!

און באותו הרגע קומט אַריין ר' יחיאל. צום רבין רעדט ער נישט, גלייך ווי ער וואָלט אים נישט געזען, נאָר —

— שמעיה, — זאָגט ער צו מיר, און כאַפּט מיך אָן ביים לאַץ, — הינטן שטייט אַ פור. גיי, זעץ זיך און פאָר צום בריסקער רב, זאָל ער קומען . . .

און געפילט האָט ער שוין אַפּנים, אין וואָס עס גייט. ווארים צוגע־געבן האָט ער:

— זאָל ער אַליין זען וואָס עס טוט זיך! זאָל ער זאָגן וואָס צו טאָן!

און אַ פּנים האָט ער געהאַט, וואָס זאָל איך אייך זאָגן, — מתים זיינען שענער פאַר אים!

מילא, פאָר איך! טראַכטן, טראַכט איך מיר אַז אויב דער רבי ווייסט, אַז ער וועט קומען, וועט שוין עפּעס דערפון אַרויס! אפשר נאָך אַ שלום! דאָס הייסט: נישט צווישן בריסקער רב מיטן ביאַלער רבין, זיי אַליין האָבן קיין מחלוקת נישט געפירט, נאָר צווישן די צדדים בכלל! ווארים באמת, אַז ער וועט קומען, וועט ער דאָך זען! אויגן האָט ער דאָך!

נאָר מן השמים, אַפּנים, לאָזט מען אַזאַ זאַך אַזוי געשווינד נישט צו. מן השמים האָט מען מיט מיר מלחמה געהאַלטן. קוים בין איך אַרויסגע־פאָרן פון ביאַלע, גיט זיך איבערן הימל אַ יאָג אַ כמאַרע, אָבער וואָס הייסט אַ כמאַרע! אַ שוואַרצער, שווערער וואָלקן, ממש ווי אַ סמאָלע, און אַ בלאָז האָט פּלוצים געטאָן, גלייך עס וואָלטן רוחות געפלויגן און פון אַלע זייטן מיטאַמאָל. אַ פייער, להבדיל, פאַרשטייט זיך אויף אַזוינע זאַכן, צלמט ער זיך און זאָגט, אַז עס וועט זיין, חס ושלום, אַ שווערער וועג, און ווייזט מיר מיט דער בייטש אין הימל אַריין . . . תוך כדי דיבור מאַכט זיך נאָך אַ שטאַרקערער ווינט, ער צערייסט די כמאַרע, ממש ווי מען צעררייסט אַ שטיק פּאַפּיר, און הייבט אָן צו יאָגן און צו טרייבן איין שטיק כמאַרע אויף דער צווייטער, איינע אויף דער צווייטער, גלייך ער וואָלט קריעס געטריבן אויף אַ טייך. איך האָב שוין איבערן קאָפּ צוויי שטאָק און דריי שטאָק כמאַרעס. לכתחילה האָב איך אַפילו קיין מורא נישט געהאַט: אויסגעגנעצט ווערן איז ביי מיר קיין נייעס נישט געווען און פאַר דונערן שרעק איך מיך נישט. ערשטנס, דונערט נישט סוכות צייט, און צווייטנס — נאָכן רבינס שופר־בלאָזן! מיר האָבן אַ קיימא־לן, אַז נאָך אַזאַ שופר־בלאָזן האָט אַ גאַנץ יאָר קיין דונער קיין שליטה נישט! אַז עס האָט אָבער ראַפּטאָם געגעבן אַ פּליאַסק מיר אין פּנים אַריין, ווי מיט אַ בייטש . . . איין מאָל, דאָס צווייטע מאָל, דאָס דריטע מאָל . . . איז מיר טאַקע דער מוטערס מילך אַנטפּאַלן! איך האָב געזען בחוש, אַז דער הימל פּאַטשט מיך, אַז מען טרייבט מיך צוריק!

און דער פויער, להבדיל, בעט זיך אויך: לאָמיר צוריקפאָרן.

איך ווייס אָבער, עס איז סכנת־נפשות, איך זיץ אויף דער פור, און, אינם שטורעם, הער איך, ווי די יולדת קרעכצט, ווי דעם בריסקער רבס איידעמס פינגער קנאַקן; ער ברעכט זיך די הענט; אויך זע איך פאַר מיר ר׳ יחיאלס שוואַרץ פּנים מיט די איינגעפאַלענע, ברענענדיקע אויגן! פאָר, בעט ער מיך. פאָר — און מיר פאָרן.

און דאָ גיסט און גיסט, עס גיסט פון אויבן, עס שפּריצט פון אונ־טער די רעדער, און פון אונטער די פערדס פיס. און דער וועג ווערט אינ־גאַנצן פאַרגאָסן, ממש באַדעקט מיט וואַסער. איבערן וואַסער גייט א פּיע־נע, די פור, דאַכט זיך, הויבט שוין אָן שווימען — וואָס זאָל איך אייך דערציילן? מיר האָבן נאָך דערצו געבלאָנדזשעט . . . נאָר אויסגעהאַלטן האָב איך!

מיטן בריסקער רב בין איך געקומען אויף הושענא רבה!

נאָר, דעם אמת צו זאָגן, אַזוי ווי דער בריסקער רב האָט זיך ארויפ־געזעצט אויף דער פור, איז שטיל געוואָרן! די כמאַרע האָט זיך איבערגעריסן, פון שפּאַלט האָט זיך ארויסגעוויזן די זון, און מיר זיינען בשלום שיין און טרוקן אריינגעפאָרן קיין ביאַלע. דער פויער, להבדיל, האָט עס אפילו באַ־מערקט און געזאָגט אויף זיין לשון: וועלקי ראַבין, צי דוזשי ראַבין ! . .

נאָר דער עיקר איז געווען אונדזער אריינקומען!

ווי די הייזעריקן זיינען צו אים צוגעפאַלן די ווייבער, וואָס זיינען אין שטוב געווען . . . כמעט אויפן פּנים זיינען זיי פאַר אים געפאַלן און געוויינט . . . די יולדת פון דער צווייטער שטוב הערט מען נישט, אָדער איבער דעם געוויין פון די ווייבער, אָדער, טראַכט איך, זי האָט שוין, חס ושלום, קיין כוח נישט צו קרעכצן . . . ר׳ יחיאל האָט אונדז אפילו נישט געזען. ער איז געשטאַנען אריינגעדריקט מיטן שטערן אין א שויב, דער קאָפּ האָט אים אפּנים געברענט . . .

דעם בריסקער רבס איידעם, דרייט זיך אויך נישט איבער צו דערלאַנגען שלום. ער שטייט מיטן פּנים צו דער וואַנט, און איך זע בחוש, ווי דער גוף זיינער ציטערט און ווי דער קאָפּ קלאַפּט אָן דער וואַנט ! . .

איך האָב געמיינט, איך פאַל! אַזוי האָט מיך דער צער און די שרעק דורך און דורך גענומען. עס איז מיר קאַלט געוואָרן אין אַלע איברים, איך האָב געפילט, אז די נשמה ווערט אין מיר קאַלט ! . .

נאָר, צי האָט איר געקענט דעם בריסקער רב?

דאס איז געווען א מענטש — אן עמוד ברזל, זאג איך אייך!

א הויכער, הויכער ייד, טאקע "משכמו ומעלה"... אן אימה האט ער געווארפן, ווי מלכות! — א ווייסע, לאנגע בארד. איין שפיץ, געדענק איך נאך ווי היינט, האט זיך אים ארייגערוקט אונטערן גארטל, דער צווייטער שפיץ־בארד ציטערט איבערן גארטל...

ברעמען — ווייסע, דיקע, לאנגע — א האלב פנים האבן זיי אים פארשטעלט. און, אז ער האט זיי אויפגעהויבן — ריבונו של עולם! די נשים זיינען ממש צוריקגעפאלן, ווי פון א דונער צוריקגעווארפן, אזוינע אויגן האט ער געהאט! — חלפים, בלאנקע חלפים האבן אין זיי געבליצט! און א געשריי האט ער געטאן ווי א לייב:

— אוועק, נשים!

דערנאך האט ער שטילער און איידעלער געפרעגט:

— און ווו איז מיין טאכטער?

מען האט אים געוויזן.

ער איז ארייגעגאנגען, און איך בין געבליבן שטיין, ממש ארוים פון די כלים: אזוינע אויגן, אזא בליק, אזא קול! עס איז גאר אן אנדער דרך, אן אנדער וועלט! דעם ביאלער רבינס אויגן לייכטן אזוי גוט, אזוי שטיל, עס קומט אריין א חיות אין הארץ; ער ווארפט אויף דיר א בליק, האט ער דיך מיט גאלד באשיט... און זיין קול, דאס זיסע קול, דאס סאמעטן זיסע קול — ריבונו של עולם,ביים הארץ כאפט עס אן, ביים הארץ גלעט עס אזוי שטיל, אזוי מחיהדיק... נישט קיין מורא, חס ושלום, האט מען פאר אים, נאר די נשמה צעגייט אין ליבשאפט, אין מתיקות פון ליבשאפט. זי וויל ארוים פון גוף און באהעפטן זיך מיט זיין נשמה... זי רייסט זיך ווי, להבדיל, א זומער־פליגעלע צו א העלער פלאם!... — און דא — ריבונו של עולם: אימה ופחד! א גאון, א פארצייטיקער גאון! און ער גייט אריין צו א יולדת!

— ער וועט פון איר מאכן, — שרעק איך מיד, — א גל של עצמות! לויף איך צום רבין.

און דער רבי באגעגנט מיך באלד אין טיר מיט א שמייכל:

— האסט געזען, — מאכט ער, — כבוד־התורה? ריינעם כבוד־התורה?

איך האב מיך בארויקט. אז דער רבי שמייכלט, טראכט איך, איז גוט!

ע

און עס איז טאקע גוט געווען. שמיני־עצרת איז זי איבערגעקומען. שמחת־תורה האט שוין דער בריסקער רב געזאגט תורה ביים טיש. איך האב געוואלט ערגעץ אנדערש זיין ביים טיש, נאר איך האב מורא געהאט. בפרט, אז מיט מיר איז געווען א מנין . . . מען וועט בענטשן נברך אלוהינו . . .

מילא, וואס זאל איך דערציילן? דעם בריסקער רבס תורה? אויב די תורה איז א ים, איז ער געווען דער לוויתן אין ים, — מיט איין תנועה גיט ער א שווים דורך צען מסכתות; מיט איין תנועה מישט ער אויס ש״ס ופוסקים! אז עס הילכט און שפריצט, זידט און קאכט, טאקע, ווי מען דערציילט פון אמתן ים . . . דעם קאפ האט ער מיר צעשרויפט . . . נאר "לב יודע מרת נפשו"! דאס הארץ מיינס האט פארט נישט געהאט קיין שמחת יום־טוב! און דעמאלסט האב איך מיך דערמאנט אין רבינס חלום . . . און איך בין פארשטארט געווארן! די זון איז געלעגן אין פענצטער, וויין האט ביים טיש נישט געפעלט, דער גאנצער עולם, זע איך, שוויצט, און מיר? מיר איז געווען קאלט, קאלט ווי אייז? און דארטן, האב איך געוווסט, זאגט מען אנדערע תורה . . . דארטן איז ליכטיק און ווארעם . . . יעדעס ווארט איז דורכגעוועבט און דורכגעווייקט מיט אהבה און דביקות . . . מלאכים, פילט מען, פליען ארום אין שטוב; ממש מען הערט, ווי עס רוישן די גרויסע ווייסע פליגל . . . איי, ריבונו של עולם! נאר אוועקגיין טאר מען נישט!

פלוצלונג, האקט ער איבער, דער בריסקער רב, און גיט א פרעג:

— וואס פאר א רבין האט איר עס דא?

— איינעם, א נוח, — ענטפערט מען אים.

מילא, שניידט עס מיך ביים הארץ! "איינעם, א נו—אך. די חניפה, די חניפה!

— א בעל־מופת? — פרעגט ער ווייטער.

— ווייניק, מען הערט נישט . . . ווייבער אפילו דערציילן, נאר ווער הערט זיי?

— ער נעמט א ז ו י געלט, אן מופתים . . .

זאגט מען אים שוין דעם אמת, אז געלט נעמט ער ווייניק און גיט א סך אוועק.

דער בריסקער רב פארקלערט זיך.

— און לערנען קאן ער?

— מען זאגט — אַ גדול!

— פון וואַנען איז ער, דער נוח?

קיינער ווייסט נישט, און איך מוז ענטפערן. מאַכט זיך שוין אַ שמועס צווישן מיר מיטן בריסקער רב.

— איז׳ ער נישט, דער נוח, אַמאָל אין בריסק געווען? — פרעגט ער.

— צי דער רבי, — שטאַמל איך, — איז געווען אין בריסק? דאַכט זיך — יאָ!

— אַ! — מאַכט ער, — אַ חסיד זיינער! — און עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז ער האָט אויף מיר אַ קוק געטאָן ווי אויף אַ שפּין.

און ער האָט זיך איבערגעדרייט צום עולם:

— ביי מיר, — זאָגט ער, — איז אַמאָל געווען אַ תלמיד "נוח"... אפילו אַ גוט קעפּל, נאָר עס האָט אים געצויגן אין יענער זייט אַריין. — איך האָב אים איינמאָל געזאָגט, צוויי מאָל ... איך האָב אים געוואָלט זאָגן צום דריטן מאָל, מזהיר זיין, איז ער מיר נעלם געוואָרן ... צי איז עס נישט ד ע ר?

— ווער ווייסט?

און ער הויבט אָן אויסמאָלן:

— אַ דאַרער, אַ קליינער, אַ שוואַרץ בערדל, שוואַרצע געקרייזלטע פּאות, אַ פּאַרטראַכטער, אַ שטיל קול און דאָס גלייכן.

— עס קאָן זיין,— זאָגט דער עולם,— אַז דאָס איז ער; קרוב לאמת!

איך האָב שוין גאָט געדאַנקט, אַז מען האָט אָנגעהויבן בענטשן.

נאָר נאָך דעם בענטשן איז געשעען אַזוינס, וואָס עס האָט זיך מיר גאָרנישט געקאָנט חלומען.

דער בריסקער רב הויבט זיך אויף פון בענקל, רופט מיך אָוועק אין אַ זייט און זאָגט מיר שטילערהייט:

— פיר מיך צו ד י י ן רבין און מ׳ י י ן תלמיד. נאָר, הערסט, — קיינער זאָל נישט וויסן!

מן־הסתם פאָלג איך. נאָר אויפן וועג פרעג איך אים מיט שרעק:

— בריסקער רב, — זאָג איך, — מיט וואָס פאַר אַ כוונה גייט איר?

און ער ענטפערט מיר פשוט:

— עס איז מיר איינגעפאלן ביים בענטשן, אז איך בין אהער געווען א דן שלא בפניו . . . זען וויל איך. איך וויל אליין זען, און אפשר — האט ער שפעטער צוגעגעבן, — וועט מיר גאט העלפן, איך וועל ארויס־ראטעווען מיינעם א תלמיד.

— ווייסט, שיינעץ, — מאכט ער ווייטער מיט הלצה, — אז אויב דיין רבי איז דער נוח, וואס האט ביי מיר געלערנט, קאן ער זיין א גדול־בישראל, א בריסקער רב אמאל!

אצינד האב איך שוין זיכער געוווסט, אז דאס איז ער, און דאס הארץ האט ערשט אנגעהויבן צאפלען . . .

און די צוויי בערג האבן זיך צוזאמענגעטראפן . . . אז איך בין אין דער מיט נישט געבליבן אויפן ארט, איז טאקע א נס מן השמים.

דער ביאלער רבי, זכרונו לברכה, פלעגט שמחת תורה ארויסשיקן די חסידים שפאצירן ארויס דער שטאט, און ער אליין איז זיך געזעסן אויפן גאניקל, און געקוקט, און מקבל נחת געווען.

עס איז נישט היינטיקע ביאלע. עס איז געווען דעמאלסט גאר א קליין שטעטל. סאמע קליינע, נידעריקע, געבויטע הייזלעך; אויסער דער שול מיטן רבינס בית־המדרש. דעם רבינס גאניקל איז געווען אויפן צווייטן שטאק און מען האט פון גאניקל אליץ געזען ווי אויף דער האנט — די בערגלעך פון מיזרח זייט, דעם טייך פון מערב . . . — און דער רבי זיצט אויפן גאניקל און קוקט. דערזעט עטלעכע חסידים וואס גייען און שווייגן, ווארפט ער זיי אראפ פון דער הייך א התחלה פון א ניגון. זיי כאפן אונטער און גייען שוין ווייטער זינגענדיק — און כיתות, כיתות גייען פארביי, און לאזן זיך ארויס פון שטאט, מיט געזאנג, מיט אמתער פרייד, מיט שמחת־תורה . . . און דער רבי פלעגט זיך נישט רירן פון גאניקל.

דעמאלסט אבער האט דער רבי, אפנים, דערהערט אנדערע טריט, האט ער זיך אויפגעהויבן און איז אנטקעגן געגאנגען דעם בריסקער רב.

— שלום־עליכם, רבי ! — מאכט ער מיט עניוות און מיט זיין זיס קול.

— עליכם־שלום, נוח! — האט דער בריסקער רב געענטפערט.

— זיצט, רבי!

דער בריסקער רב זעצט זיך און דער ביאלער רבי שטעלט זיך פאר אים.

— זאג נאר, נוח! — מאכט דער בריסקער רב מיט אויפגעהויבענע ברעמען, — וואס ביסטו עס אנטלאפן פון מיין ישיבה? וואס האט דיר דארטן געפעלט?

— עס האט מיר, רבי, — ענטפערט ער געלאסן, — אטעם פאר־פעלט... איך האב נישט געקאנט דעם אטעם כאפן...

— ווי הייסט? וואס רעדסטו, נוח?

— נישט מיר, — פארטייטשט דער רבי מיט א שטילן קול, — נאר מיין נשמה האט אטעם פארפעלט...

— פארוואס, נוח?

— אייער תורה, רבי, איז סאמע דין! אן רחמים איז זי! אן א פונק חסד איז אייער תורה! און דעריבער איז זי אן שמחה, אן פרייען אטעם... סאמע ברזל ונחושת, אייזערנע חוקים, קופערנע דינים... און סאמע הויכע תורה, פאר לומדים, פאר יחידי סגולה!..

דער בריסקער רב שווייגט און דער רבי זאגט ווייטער:

— און, זאגט מיר, רבי, וואס האט איר פארן כלל־ישראל? פארן האלץ־העקער, פארן קצב, פארן בעל־מלאכה, פארן פראסטן ייד?.. בפרט — פאר א זינדיקן ייד? וואס רבי, האט איר פאר נ י ש ט לומדים?

דער בריסקער רב שווייגט, גלייך ער פארשטייט נישט, וואס מען רעדט צו אים. און דער ביאלער רבי שטייט אלץ פאר אים און זאגט ווייטער מיט זיין זיס קול:

— זייט מיר מוחל, רבי, נאר דעם אמת מוז איך אייך זאגן... הארט איז געווען אייער תורה. הארט און טרוקן, ווייל זי איז נאר דער גוף און נישט די נשמה פון תורה!

— די נשמה? — פרעגט דער בריסקער רב און רייבט זיך דעם הויכן שטערן.

— אודאי! אייער תורה, רבי, האב איך געזאגט, איז נאר פאר יחידי סגולה, פאר למדנים, נישט פאר כל ישראל. און די תורה מוז זיין פאר כל־ישראל! די שכינה מוז רוען אויף כל־ישראל! ווארים די תורה איז די נשמה פון כל־ישראל!

— און דיין תורה, נוח?

— איר ווילט זי זען, רבי?

— תורה — זען? — וווּנדערט זיך דער בריסקער רב.

— קומט, רבי, איך וועל זי אייך ווייזן; די שמחה וואס שטראלט ארויס פון איר אויף אלע, אויף כל־ישראל!

דער בריסקער רב רירט זיך נישט.

— איך בעט אייך, רבי, קומט, נישט ווייט!

ער האט אים ארויפגעפירט אויפן גאניקל. שטילערהייט בין איך זיי נאכגעגאנגען.

דער רבי האט דאך דערפילט:

— מענסט נאכגייין, — מאכט ער, — שמעיה, היינט וועסטו אויך זען . . . דער בריסקער רב וועט אויך זען . . . שמחת־תורה וועט איר זען . . . איר וועט זען אמתע שמחת תורה!

און איך האב געזען דאס אייגענע, וואס אלע שמחת־תורה. נאר איך האב אנדערש געזען . . . ווי א פארהאנג איז מיר אוועקגעפאלן פון די אויגן.

א גרויסער, ברייטער הימל — ממש אין סוף, און בלוי, אזוי העל־בלוי איז דער הימל געווען, אז עס האט מחיה געווען דאס אויג. איבערן הימל זיינען געשווומען ווייסע, ממש זילבערנע, וואלקנדלעך, און אז מען האט זיך אין זיי איינגעקוקט, האט מען געזען, ווי זיי ציטערן ממש פאר פרייד, ווי זיי טאנצן אונטער מיט שמחת תורה! היינטן ווייטער האט ארומ־גענומען די שטאט א גרינער, ברייטער גארטל, א טונקל גרינער, נאר דאס גרינע איז געווען לעבעדיק גריז, אזוי לעבעדיק, גלייך עס וואלט א "חיות" ארומגעפלויגן צווישן די גראזן; וואס אמאל, האט זיך געדאכט, פלאמט ערגעץ אנדערש אויף א חיות, א געשמאק, א לעבן; — מען האט געזען בחוש ווי די פלעמלעך שפרינגען און טאנצן צווישן די גרעזעלעך . . . גלייך ווי זיי האלדזן זיי און קושן זיי . . .

און אויף די לאנקעס מיט די פלעמלעך האבן זיך ארומגעדרייט כיתות און כיתות פון חסידים . . . די אטלאסענע און אפילו די לאסטינגענע קאפאטעס האבן געבלאנקט ווי די שפיגל, די צעריסענע ווי די גאנצע . . . און די פלעמלעך, וואס האבן זיך ארויסגעריסן פון צווישן די גרעזעלעך, האבן זיך געכאפט און געטשעפעט אן די שפיגלענדיקע בגדי יום־טוב, און

עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי טאַנצן אַרום יעדן חסיד, מיט התלהבות, מיט ליבשאַפט . . . און אַלע ביתות חסידים האָבן געקוקט מיט וווּנדערלעכע דורשטיקע אויגן אַרויף צום רבינס גאַניקל . . . און די דאַרשטיקע אויגן, האָב איך געזען ממש בחוש, זויגן פון גאַניקל, פון רבינס פּנים, די ליכט, און וואָס מער ליכט זיי האָבן געזויגן, העכער געזונגען האָבן זיי . . . אַלץ העכער און העכער . . . אַלץ לוסטיקער, אַלץ הייליקער . . .

און יעדע ביתה האָט זיך געזונגען איר ניגון, נאָר אין דער לופט האָבן זיך די אַלע ניגונים מיט די אַלע קולות אויסגעמישט; און צום רבינס גאַניקל איז צונעקומען איין זמר, איין ניגון . . . גלייך אַלע זינגען איין זמר. און אַלע זינגען — דער הימל זינגט, די גלגלים זינגען, און די ערד פון אונטן זינגט, און די נשמה פון דער וועלט זינגט — אַלץ זינגט!

ריבונו של עולם! איך האָב געמיינט, איך צעגיי אין מתיקות . . .

עס איז אָבער נישט באַשערט געווען.

— מען דאַרף מינחה דאַווענען! — האָט פּלוצלונג דער בריסקער רב אַרויסגעזאָגט שאַרף; און אַלץ איז פאַרשוווּנדן געוואָרן . . .

שטיל — דער פאָרהאַנג איז מיר צוריקגעפאַלן פאַר די אויגן: אויבן — אַ פּשוטער הימל, אונטן — פּשוטע פאַשע, פּשוטע חסידים אין צעריסענע קאַפּאָטעס . . . אַלטע, צעריסענע שטיקלעך ניגונים . . . אויסגעלאָשן די פלעמלעך — איך קוק אויפן רבין, זיין פּנים איז חושך —

זיי האָבן זיך נישט אויסגעגליכט: דער בריסקער רב איז געבליבן אַ מתנגד ווי פריער; מיט דעם איז ער אַוועקגעפאָרן!

דאָך אַ פּעולה האָט עס געהאַט! גערודפט האָט ער שוין נישט.

פיר דורות — פיר צוואות

1

אז ר׳ אליעזר חייקלס איז נפטר געווארן, האט מען אונטערן קישן געפונען אזא קוויטל:

„מיין רצון איז, אז די קינדער זאלן בלייבן ביים וואלד בשתופות.

„נאך מיין פטירה זאלן זיי לאזן מאכן א צוים צום בית־עלמין, און פאררייכטן דעם דאך פון שול.

„די ספרים זאל נעמען בני בנימין החת'ן שיחיה. די זין מיט די איידעמס האבן געקראגן ספרים צו דער חתונה.

„זוגתי שתחיה, זאל בלייבן אין דער דירה באזונדער; זאל זי זיך צונעמען אן ארעמע יתומה — זי זאל נישט זיין אליין. זי זאל זיך אליין מאכן קידוש און הבדלה.

„א חלק זאל זי האבן גלייך מיט אלע יורשים.

„א חוץ דעם . . .”

מער האט מען נישט געקאנט לייענען; דאס קוויטל איז אפנים פייכטערהייט געלייגט געווארן אונטערן קישן, און די אותיות האבן זיך אפגעמעקט.

2

ר׳ בנימין, ר׳ אליעזר־חייקלס זון, האט שוין מער געשריבן:

"היות, עס איז געקומען די צייט, און איך וועל בקרוב זוכה זיין אָפּצוגעבען דאָס פּיקדון, דעם, וואָס אַלע פּיקדונות זיינען זיינע.

"און אַ מענטש שרעקט זיך פאַר זיין ליבן נאָמען און פאַר זיין מישפּט, נאָר גיין גיי איך פון דער וועלט אָן אומעט, חלילה, נאָר מיט גרויס ביטחון אין אל רחום וחנון, אַז ער וועט מיט מיר טאָן לפנים משורת הדין, און לויט זיין גרויס רחמנות.

"און איך ווייס, אַז דער פּיקדון איז איבער דער צייט ביי מיר פאַר־פלעקט געוואָרן, קאַליע געוואָרן"...

מיר היפּערן איבער דעם חשבון־הנפש און דאָס מוסר פאַר די קינ־דער, און לייענען ווייטער:

"און די פּיס והערן מיר אָפּגעקילט, און דער מוח ווערט, וואָס אַמאָל מער, מבולבל, און נעכטן האָט זיך מיר געטראָפן אַ וווּנדערלעכע זאַך, אַז בשעתן לערנען בין איך איינגעדרימלט געוואָרן און עס האָט זיך מיר עפּעס געחלומט, און דאָס ספר איז מיר אַרויסגעפאַלן פון דער האַנט, און איך האָב מיך אויפגעכאַפּט, און האָב תיכף פאַרשטאַנען, אַז עס איז נישט פּראָסט; אַז מען רופט ...

"און דאָס וואָס איז באמת געווען מ י י נ ס אויף דער וועלט, דאָס לאָז איך נאָר איבער אויף אַ צייט; דאָס וועט מיר נאָכקומען איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר; מיט דעם וועל איך זוכה זיין צו זען זיך בזיוו השכינה הקדושה — אמן, כן יהי רצון!

"און וואָס עס וועט מיר נישט נאָכקומען, דאָס איז קיינמאָל ניט מיינס געווען, און איין גאָט ווייסט, אַז איך לאָז עס איבער אָן אַ שום עגמת־נפש.

"און אויף מיין עשירות, לאָז איך קיין צוואה נישט איבער; איך בין בטוח, אַז בני־ביתי שיחיו, אַדער זיי וועלן לעבן בשלום ובשלוה צוזאַמען, אַדער זיי וועלן זיך צעטיילן על פּי דין ועל פּי יושר, און איינער פאַרן אַנ־דערן וועט, חס ושלום, נישט מעלים זיין.

"און איך פאַרלאַנג, אַז בני ביתי, היינו: אישתי תחיה ובני וחתני שיחיו, זאָלן מפריש זיין צוויי מאָל מעשר. היינו: תיכף נאָך מיין פּטירה זאָלן זיי מאַכן אַ חשבון צדק פון דער נחלה, און מטלטלים וכלי בית, און אַזוי כלים, און אַלע שטרות, און חובות בעל פּה וכו' און זאָלן אַראָפּגעבן מעשר ראשון על חשבוני לתיקון נישמתי, און צעטיילן אָרעמע לייט.

"דערנאָך זאָלן זיי פון דער רעשט, דאָס הייסט — שוין פון דער ירושה, געבן מעשר שני פאַר זיך; אַזוי ווי מיין מינהג איז געווען צו געבן מעשר פון ריווח; גם־כן — פאַר אָרעמע לייט.

"און צו יעדן פון ביידע מעשרות זאלן זיי מוסיף זיין א שליש למאה; טאמער האבן זיי זיך טועה געווען אין חשבון.

"און די ביידע מעשרות זאלן זיי געבן צדקה פאר פ ר ע מ ד ע ארעמע לייט כנ"ל און נישט פאר קרובים.

"פאר ארעמע קרובים וועלן זיי אליין וויסן וויפל צו געבן, אבער נישט פון דער צדקה, ווייל פון צדקה דארף מען נישט נהנה זיין, און אז מען גיט נאענטע קרובים איז גליך, ווי מען וואלט געגעבן זיך.

"און אויף מיין מצבה זאל מען מער נישט אויסקריצן, נאר דעם נאמען ושם אבא ז"ל ויום הפטירה און ניט מער.

"און איך בעט זייער מיינע זין מיט די איידעמס, זיי זאלן זיך נישט איינגאנצן ארייננטאן אינם הבל, נישט וועלן זיין דווקא גרויסע סוחרים. ווייל וואס גרעסער דער סוחר, איז קלענער דער ייד. און זיי זאלן נישט זוכן קיין געשעפטן פון דער ווייט, און נישט פארשפרייטן דאס ביסל געלט אויף ארבע רוחות העולם, ווייל ווו גאט וויל, דארט העלפט ער, און די ברכה קאן אריינקומען אין קליינע ווי אין גרויסע מסחרים.

"דער עיקר באשווער איך דעריבער בני יקירי מהור"ר יחיאל, ווייל איך האב געזען, אז ער האט גרוים תאווה צו גבירישקייט וד"ל.

"און איך בעט זייער, אז מיינע קינדער זאלן האלטן דעם מינהג און אפטיילן יעדעס יאר פאר ראש־השנה פונם גאנצן ריווח מעשר פאר ארעמע לייט. און אז עס וועט אמאל, חס ושלום, קיין ריווח נישט זיין, און אז עס וועט אמאל זיין, חס ושלום, אפילו היזק, זאלן זיי אויך טיילן צדקה, ווייל עס וועט אוודאי זיין א ניסיון פון זיין ליבן נאמען.

"דער עיקר בעט איך זייער, זיי זאלן לערנען טאג־ביי־טאג, לכל־הפחות, א בלאט גמרא, און על כל פנים איין עמוד ראשית חכמה.

"פארן זאלן זיי כאטש איין מאל אין יאר.

די נשים זאלן לייענען "קב־הישר" אויף עברי־טייטש א חוץ "צאינה־וראינה שבת און יום־טוב.

"און אינם טאג פון דעם יארצייט, זאל מען עוסק זיין בתורה א גאנצן טאג, די נשים זאלן געבן צדקה; דער עיקר — מתן בסתר".

3

אז מאריץ בענדיטזאן (בנימינס א זון) איז געשטארבן, האט מען געפונען א צעטל אויף פויליש:

"מען זאָל שיקן אַ טעלעגראַמע קיין פּאַריז, און וואַרטן מיט דער קבורה, ביז דער זון וועט קומען.

"צען טויזנט גיב איך אַ קרן־קימת אין "דאַזאַר" אַריין; דעם פּראָצענט זאָל מען צעטיילן יעדן יאָרצייט צו אָרעמע לייט.

"צען טויזנט לאָז איך אויף אַ בעט אין נייעם שפּיטאָל, מיט דעם תנאי: דאָס בעט זאָל אָנגערופן ווערן אויף מיין נאָמען.

"בשעת לוויה זאָל מען טיילן צדקה.

"מען זאָל שיקן נדבות אין אַלע תלמוד־תורהס אַריין; די מלמדים מיט די קינדער זאָלן גיין נאָך דער לוויה.

"מען זאָל דינגען אַ דיין, אָדער אַזוי אַ למדן, ער זאָל זאָגן נאָך מיר קדיש.

"די מצבה, לויט דעם מאָדעל, וואָס איך לאָז איבער, זאָל מען באַשטעלן אין אויסלאַנד.

"מען זאָל איבערלאָזן אין דאַזאַר־שטוב אַ געוויסע סומע געלט, דער דאַזאַר זאָל נעמען אויף זיך אויפצוהאַלטן דעם קבר מיט דער מצבה.

"דאָס געשעפט זאָל הייסן: "מאַריץ בענדיטזאָן — זון".
"און וואָס עס באַטרעפט . . ."

— —

מיר לאָזן איבער די רשימה פון פאַרמעגן און דעם חשבון פון די חובות צום אָפּנעמען, ווי אויך די עצות טובות, ווי אַזוי דאָס געשעפט צו פירן.

— —

4

"איך, "מאַריץ בענדיטזאָן — זון", גיי אַוועק פון דער וועלט נישט פאַר נחת, נישט פאַר עגמת־נפש, נאָר פון ליידיקייט.

"אַ גרויסער חכם איז געווען אַריסטאָטל; די נאַטור האָט פיינט ליידיקייט.

"אַ שרעקלעכע מאַשין איז די וועלט. יעדעס רעדל האָט זיין באַזונדערע אַרבעט, זיין באַזונדערן צוועק. ווערט אַ רעדל פאַרדאַרבן, אָדער עס האָט אָפּגעאַרבעט זיינס פאַר דער צייט, גייט עס אַליין אַרויס פון דער מאַשין, גייט עס אַריבער פון גאָר אין גאַרנישט . . .

„איך קאָן לענגער נישט לעבן, ווייל איך האָב דאָ נישט וואָס צו טאָן. איך טויג צו גאָרנישט, ווייל איך האָב מיינס אָפּגעלעבט. איך האָב אויס־געטרונקען דעם גאַנצן נחת, וואָס מיר איז באַשערט געווען, אויפגעגעסן און אויסגעקושט אַלץ, וואָס איך האָב געדאַרפט.

„מען האָט מיך אַ סך געלערנט, נאָר לעבן און נישט איינשלינגען דאָס לעבן האָבן מען מיך נישט געלערנט.

„איך האָב קיין זאַך נישט אויף דער וועלט, וואָס זאָל מיך איינ־האַלטן, צובינדן צו איר . . . עס האָט מיר קיין זאַך נישט געפעלט, עס זאָל האָבן ביי מיר אַ ווערט. איך האָב אַלץ גענומען אַן זאָרג, אָן עגמת נפש, אָן אַרבעט, — ווי פון אַ הפקר גענומען . . .

„אַזוי זאַכן, אַזוי מענטשן; אַזוי מענער, אַזוי פרויען . . .

„אַלע האָבן מיר צוגעשמייכלט, און איך האָב קיין איינציקן פריינד נישט געהאַט; אַלע האָבן מיך גערן געקושט, און איך האָב קיין איינציקע נישט געדאַרפט . . .

„אַ פאַרמעגן האָב איך גע‏ירשנט און עס האָט געוואַקסן און גע־מערט זיך אָן מיר, אָן מיין ווילן.

„עס האָט געוואַקסן ביז עס האָט מיך איבערגעוואַקסן.

„אָפט האָט געוויינט אין מיר דאָס האַרץ: זאָל מיר עפּעס פעלן, לאָז מיך עפּעס מוזן טאָן; און די דאָקטוירים האָבן מיר פאַרגעשריבן שפּאַ־צירן, שפּילערייען, ספּאָרט . . . נישט קיין לעבן, נאָר אַ סוראָגאַט פון לעבן, אַ געפעלשט לעבן, געפעלשטע אַרבעט . . .

„און לענדער אַ סך האָב איך געזען, און קיין איינציק לאַנד איז נישט מ י י נ ס געווען; אַ סך ערטער האָב איך באַוווּנדערט און האָב קיין איינציק אָרט נישט געליבט . . .

„און אַ סך שפּראַכן האָב איך געלויפיק גערעדט, נאָר איך האָב קיין איינציקע נישט געפילט — איך האָב מיט די ווערטער, ווי מיט באַלן גע־שפּילט.

„פעלקער און שפּראַכן האָב איך ווי די הענטשקעס געטוישט . . .

„די גאַנצע וועלט איז געווען מיינע, נאָר איך בין צו קליין געווען, איך זאָל זי צוהאַלטן; צו קורצע הענט געהאַט, איך זאָל זי אַרומנעמען; קיין וועלט באַהערשן האָב איך נישט געקאָנט . . .

„און וואָס איך וואָלט געקאָנט באַהערשן, דאָס האָב איך שוין גרייט געפונען, דאָס האָט מען מיר שוין איבערגעלאָזט . . .

„אלץ איז פאר מיינעט וועגן געטאן געוואָרן, אלץ האט מען מיר אפּ־געקויפט; אויב עס איז נאך עפּעס געבליבן, האט דאס פארמעגן געמאכט.

„אלץ — דער שמייכל אויפן פריינדס פּנים, דער קוש פון רויטע ליפּן . . . דער קדיש נאכן טאטן . . . העכסטנס האָב איך נאך עפּעס אויס־געצאָלט; נאָר געבן, שענקען, דאס האט מען מיך נישט געלערנט . . .

„און דאס קליינע איז מיר געוואָרן צו קליין, און דאס גרויסע — צו גרויס, און נאך וואס צו לעבן איז נישט געווען . . .

„איך שטארב, ווייל איך בין אן עקר, אזוי מיטן גוף, אזוי מיט דער נשמה; איך האָב אין מיר גאָרנישט, וואס זאָל לעבן און לעבעדיק מאכן . . . איך לעב שוין לאנג נישט; איך האָב שוין לאנג קיין הנאה נישט פון לעבן; אצינד איז עס מיר נימאס געוואָרן.

„מען האט זיך מיט מיר אויפגעפירט ווי א פויער — מיט א חזיר; מען האט מיך געשטאָפּט . . . נאָר דער פויער, אז דער חזיר ווערט גענוג פעט, קוילעט ער אים; מיר, הייסט מען איך זאָל מיך אליין קוילען; און איך האָב די העזה נישט, נישט צו פאָלגן . . .

„דער ארסעניק שטייט אויפן טיש; דער לעצטער געטראנק וואס וועט מיך אנשיכורן און איך וועל מיך שוין נישט אויסניכטערן . . .

„זאָל איך עפּעס אנזאגן וועגן מיין פארמעגן? נאך וואס? עס איז מיין אומגליק געווען . . .

„האָב איך נישט עמיצן צו דאנקען?

„ניין — איך האָב אלע פאר אלץ באצאָלט . . .

„פארן לעצטן געטראנק אויך" . . .

באַנטשע שווייג

דאָ אויף ד ע ר וועלט האָט באַנטשע שווייגס טויט גאָר קיין איינדרוק נישט געמאַכט! פרעגט עמיצן בחרם: ווער באַנטשע איז געווען, ווי אַזוי ער האָט געלעבט, אויף וואָס ער איז געשטאָרבן! צי האָט אים דאָס האַרץ געפּלאַצט, צי די כוחות זיינען אים אויסגעגאַנגען, צי דער מאַרך־ביין האָט זיך איבערגעבראָכן אונטער אַ שווערער לאַסט . . . ווער ווייסט? אפשר איז ער גאָר פאַר הונגער געשטאָרבן!

אַ פערד אין טראַמוויי זאָל פאַלן, וואָלט מען זיך מער אינטערע־סירט. עס וואָלטן צייטונגען געשריבן, הונדערטער מענטשן וואָלטן פון אַלע גאַסן געלאָפן און די נבלה באַקוקט; באַטראַכט אפילו דעם אָרט, וווּ די מפּלה איז געווען . . .

נאָר דאָס פערד אין טראַמוויי וואָלט אויך די זכיה נישט געהאַט, ווען עס זאָלן זיין אַזויפיל פערד ווי מענטשן — טויזנט מיליאָן!

באַנטשע האָט שטיל געלעבט און איז שטיל געשטאָרבן! ווי אַ שאָטן איז ער דורך — דורך אונדזער וועלט!

אויף באַנטשעס ברית האָט מען קיין וויין נישט געטרונקען, עס האָבן קיין כוסות נישט געקלונגען! צו בר־מצווה האָט ער קיין קלינגענדיקע דרשה נישט געזאָגט . . . געלעבט האָט ער ווי אַ גרוי קליין קערנדל זאַמד ביים ברעג פון ים, צווישן מיליאָנען זיינסגלייכן; און, אַז דער ווינט האָט אים אויפגעהויבן און אויף דער אַנדערער זייט ים אַריבערגעיאָגט, האָט עס קיינער נישט באַמערקט!

ביים לעבן האָט די נאַסע בלאָטע קיין צייכן פון זיין פוס נישט באַ־האַלטן? נאָכן טויט — האָט דער ווינט דאָס קליינע ברעטל פון זיין קבר

אומגעוואָרפֿן; דעם קברנס ווייב האָט עס געפֿונען ווייט פֿון זיין קבר און דערביי אַ טעפּל קאַרטאָפֿל אָפּגעקאָכט . . . עס איז דריי טעג נאָך באָנטשעס טויט, פֿרעגט דעם קברן בחרם, ווו ער האָט אים געלייגט!

וואָלט באָנטשע אַ מצבה געהאַט, וואָלט אפֿשר איבער הונדערט יאָר אַן אַלטערטום־פֿאָרשער זי געפֿונען, און דער נאָמען "באָנטשע־שווייג" וואָלט נאָך אַמאָל איבערגעקלונגען אין אונדזער לופֿט.

אַ שאָטן! זיין פֿאָטאָגראַפֿיע איז נישט געבליבן ביי קיינעם אין מוח, ביי קיינעם אין האַרץ; עס איז אים פֿון קיין זכר געבליבן!

"קיין קינד, קיין רינד"; עלנט געלעבט — עלנט געשטאָרבן!

ווען נישט דאָס מענטשלעכע גערודער, וואָלט אפֿשר עמיצער אַמאָל דערהערט ווי באָנטשעס מאַרך־ביין האָט אונטער דער לאַסט געקנאַקט; וואָלט די וועלט מער צייט געהאַט, וואָלט עמיצער אפֿשר אַמאָל באַמערקט, אַז באָנטשע (אויך אַ מענטש) האָט לעבעדיקערהייט צוויי אויסגעלאָשענע אויגן און שרעקלעך איינגעפֿאַלענע באַקן; אַז אַפֿילו ווען ער האָט גאָר שוין קיין לאַסט נישט אויף די פּלייצעס, איז אים אויך דער קאָפּ צו דער ערד געבויגן, גלייך ער וואָלט לעבעדיקערהייט זיין קבר געזוכט! וואָלטן אַזוי ווייניק מענטשן, ווי פֿערד אין טראַמוויי געווען, וואָלט אפֿשר אַמאָל עמיצער געפֿרעגט: ווו איז באָנטשע אַהינגעקומען?!

ווען מען האָט באָנטשען אין שפּיטאָל אַריינגעפֿירט, איז זיין ווינקל אין סוטערינע נישט לידיק געבליבן — עס האָבן דרייסיק צען זיינס־גלייכן געוואַרט, און צווישן זיך דעם ווינקל "אין פּלוס" ליציטירט; ווען מען האָט אים פֿון שפּיטאָל־בעט אין טויטן שטיבל אַריינגעטראָגן, האָבן אויפֿן בעט צוואַנציק אָרעמע קראַנקע געוואַרט . . . ווען ער איז אַרויס פֿון טויטן־שטיבל האָט מען צוואַנציק הרוגים פֿון אונטער אַן איינגעפֿאַלן הויז געבראַכט. ווער ווייסט ווי לאַנג ער וועט רויק ווינען אין קבר? ווער ווייסט וויפֿיל עס וואַרטן שוין אויף דעם שטיקל פּלאַץ . . .

שטיל געבוירן, שטיל געלעבט, שטיל געשטאָרבן און נאָך שטילער באַגראָבן.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

נאָר נישט אַזוי איז געווען אויף יענער וועלט! דאָרטן האָט באָנטשעס טויט אַ גרויסן איינדרוק געמאַכט!

דער גרויסער שופֿר פֿון משיחס צייטן האָט געקלונגען אין אַלע זיבן הימלען; באָנטשע שווייג איז ניפֿטר געוואָרן!" די גרעסטע מלאכים מיט די ברייטסטע פֿליגל זיינען געפֿלויגן און איינער האָט דעם אַנדערן איבער־

געגעבן: "באנטשע איז נתבקש געווארן בישיבה של מעלה!" איז גן־עדן איז א רעש, א שמחה, א גערודער: "באנטשע שוויג! א שפאס — באנטשע שוויג!!!"

יונגע מלאכימלעך מיט בריליאנטענע אויגעלעך, גאלדענע דראט־ארבעטענע פליגעלעך און זילבערנע פאנטאפעלעך זיינע באנטשען אנטקעגן געלאפן מיט שמחה! דער גערויש פון די פליגל, דאס קלאפן פון די פאנטאפעלעך און דאס פריילעכע לאכן פון די יונגע, פרישע ראזיקע מיילכעלעך האט פארפולט אלע הימלען און איז צוגעקומען ביז צום כסא־הכבוד, און גאט אליין האט אויך שוין געוווסט, אז באנטשע שוויג קומט!

אברהם אבינו האט זיך אין טויער־הימל געשטעלט, די רעכטע האנט אויסגעשטרעקט צוםברייטן "שלום־עליכם" און א זיסער שמייכל שיינט אזוי העל אויף זיין אלטן פנים!

וואס רעדלט זיך אזוי אין הימל?

דאס האבן צוויי מלאכים אין גן־עדן אריין פאר באנטשעם וועגן א גינגאלדענע פאטער־שטול אויף רעדלעך געפירט!

וואס האט אזוי העל געבליצט?

דאס האט מען דורכגעפירט א גאלדענע קרוין מיט די טייערסטע שטיינער געזעצט! אלץ פאר באנטשען!

— נאך פארן פסק פון בית־דין של מעלה? — פרעגן די צדיקים פארוווּנדערט און נישט אן קינאה.

— א! — ענטפערן די מלאכים, — דאס וועט זיין א פראסטע, פוסטע פארמע! קעגן באנטשע שוויג וועט אפילו דער קטיגור קיין ווארט אין מויל נישט געפינען! די "דיעלע" וועט דויערן פינף מינוט!

— איר שפילט זיך מיט באנטשע שוויגן?

אז די מלאכימלעך האבן באנטשען געכאפט אין דער לופט און אפגעשפילט אים א זמר; אז אברהם אבינו האט אים ווי אז אלטן קאמעראד די האנט געשאקלט; אז ער האט געהערט, אז זיין שטול איז גרייט אין גן־עדן; אז אויף זיין קאפ ווארט א קרוין; אז אין בית־דין של מעלה וועט מען איבער אים קיין ווארט נישט ריידן — האט באנטשע, גלייך ווי אויף יענער וועלט, ג ע ש ו ו י ג ן פאר שרעק! עס איז אים דאס הארץ אנטגאנגען! ער איז זיכער, אז דאס מוז זיין א חלום, אדער א פראסטער טעות!

ער איז צו בײדע געװױנט! נישט אײנמאָל האָט זיך אים אױף יענער װעלט געחלומט, אַז ער קלײבט געלט אױף דער פּאַדלאָגע, גאַנצע אוצרות ליגן . . . און אױפגעכאַפּט האָט ער זיך נאָך א גרעסערער קבצן װי נעכטן . . . נישט אײנמאָל האָט אים עמיץ דורך א טעות צוגעשמײכלט, א גוט װאָרט געזאָגט און איבערגעדרײט זיך און אױסגעשפּיגן . . .

— מײן מזל, — טראַכט ער, — איז שױן אַזױ!

און ער האָט מורא די אױגן אױפצוהײבן, דער חלום זאָל נישט פאַרשװינדן; ער זאָל זיך נישט אױפכאַפּן ערגעץ אין א הײל צװישן שלאַנגען און עקדישן! ער האָט מורא פון מױל א קלאַנג אַרױסצולאָזן, מיט א גליד א ריר צו טאָן — מען זאָל אים נישט דערקענען און אװעקשלײדערן אױף כף־הקלע . . .

ער ציטערט און הערט נישט די מלאכימס קאָמפּלימענטן, זעט נישט זײער טאַנצן אַרום אים. ער ענטפערט נישט אברהם אבינו אױפן האַרצלעכן "שלום־עליכם", און — געפירט צום בית־דין של מעלה — זאָגט ער אים קײן "גוט־מאָרגן" נישט . . .

אױסער זיך איז ער פאַר שרעק!

און זײן שרעק איז נאָך גרעסער געװאָרן, אַז ער האָט, נישט װילנדיק, דערזען די פּאַדלאָגע פון בית־דין של מעלה. סאַמע אַלעבאַסטער מיט בריליאַנטן! "אױף אַזאַ פּאַדלאָגע שטײען מײנע פיס!" — ער װערט אינגאַנצן פאַרשטאַרט! "װער װײסט װעלכן גביר, װעלכן רב, װעלכן צדיק מען מײנט . . . ער װעט קומען — װעט זײן מײן פינצטערער סוף!"

פאַר שרעק האָט ער אַפילו נישט געהערט װי דער פּרעזעס האָט בפירוש אױסגערופן: "די דיעלע פון באָנטשע שװײג!" און, דערלאַנגענדיק דעם מליץ־יושר די אַקטן, געזאָגט: "לײען, נאָר בקיצור!"

מיט באָנטשען דרײט זיך דער גאַנצער סאַלאָן. עס רױשט אים אין אױערן. אינם גערױש הערט ער דאָך אַלעמאָל שאַרפער און שאַרפער דעם מלאך־מליצס זיס קול װי א פידל:

— זײן נאָמען, — הערט ער, — האָט אים געפּאַסט װי צו א שלאַנק לײב א קלײד פון אַן אַרטיסט א שנײדערס האַנט.

— װאָס רעדט ער? — פרעגט זיך באָנטשע, און ער הערט װי אַן אומגעדולדיק קול האַקט אים איבער און זאָגט:

— נאָר אָן משלים!

— ער האט זיך קיינמאל, — הויבט ווייטער אן דער מליץ־יושר, — אויף קיינעם נישט געקלאגט, נישט אויף גאט, נישט אויף לייט; איז זיין אויג האט קיינמאל נישט אויפגעפלאמט קיין פונק פון האס, ער האט עס קיינמאל נישט אויפגעהויבן מיט א פרעטענזיע צום הימל.

באנטשע פארשטייט ווייטער נישט א ווארט, און דאס קול שלאגט ווייטער איבער:

— אן רעטאריק!

— איוב האט נישט אויסגעהאלטן, ע ר איז אומגליקלעכער געווען . . .

— פאקטן, טרוקענע פאקטן! — רופט נאך אומגעדולדיקער דער פרעזעס.

— צו אכט טאג האט מען אים מל געווען . . .

— נאר אן רעאליזם!

— א מוהל, א פושער, האט דאס בלוט נישט פארהאלטן . . .

— ווייטער!

— ער האט אלץ געשוויגן (פירט ווייטער דער מליץ־יושר) אפילו ווען די מוטער איז אים געשטארבן און ער האט צו דרייצן יאר א שטיף־מאמע באקומען . . . א שטיף־מאמע א שלאנג, א מרשעת . . .

— מיינט מען דאך אפשר פארט מיך? — טראכט באנטשע.

— אן אינסינואציעס (מלשינות) אויף דריטע פערזאנען, — בייזערט זיך דער פרעזעס.

— זי פלעגט אים קארגן דעם ביסן . . . אייערנעכטיק פארשימלט ברויט . . . האר־פלאקס פאר פלייש . . . און ז י האט קאווע מיט סמעטענע געטרונקען . . .

— צו דער זאך! — שרייט דער פרעזעס.

— זי האט אים פאר דאס קיין נעגל נישט געקארגט און זיין ברויז־און־בלוי לייב פלעגט ארויסקוקן דורך אלע לעכער פון זיינע פארשימלט־צעריסענע קליידער . . . ווינטער, אין די גרעסטע פרעסט, האט ער איר בארוועס אויפן הויף האלץ געהאקט, און די הענט זיינען צו יונג און צו שוואך געווען, די קלעצלעך צו דיק, די האק צו שטומפיק . . . נישט איינמאל האט ער זיך די האנט פון די געלענקען אויסגעריסן, נישט איינמאל האט ער זיך די פיס אפגעפרוירן, נאר געשוויגן האט ער, אפילו זיך פארן פאטער . . .

— פארן שיכור! — לאכט אריין דער קטיגור, און באנטשען ווערט קאלט אין אלע איברים.

— נישט געקלאגט, — ענדיקט דער מליץ־יושר דעם זאץ.

— און שטענדיק עלנט, — פירט ער ווייטער, — קיין חבר, קיין תלמוד־תורה, קיין חדר . . . קיין גאנץ בגד . . . קיין פרייע מינוט . . .

— פאקטן! — רופט ווייטער דער פרעזעס.

— ער האט געשוויגן אפילו שפעטער, ווען דער פאטער האט אים, שיכורערהייט, אמאל אנגעכאפט ביי די האר און אין מיטן א שניידנדיקער ווינטער־נאכט ארויסגעווארפן פון שטוב! ער האט זיך שטיל אויפגעהויבן פון שניי און איז אנטלאפן ווו די אויגן האבן אים געטראגן . . .

— אויפן גאנצן וועג האט ער געשוויגן . . . ביים גרעסטן הונגער האט ער נאר מיט די אויגן געבעטלט!

— ערשט אין א שווינדלענדיקער, נאסער פרילינג־נאכט, איז ער אין א גרויסער שטאט אריינגעקומען; ער איז אריין ווי א טראפן אין א ים און דאך האט ער די אייגענע נאכט אין ארעסט פארבראכט . . . ער האט געשוויגן, נישט געפרעגט פאר וואס, פאר ווען? ער איז ארויס און די שווערסטע ארבעט געזוכט! נאר ער האט געשוויגן!

— שווערער פאר דער ארבעט איז געווען זי צו געפינען — ער האט געשוויגן!

— באדנדיק זיך אין קאלטן שווייס, צוזאמענגעדריקט אונטער דער שווערסטער לאסט, ביים גרעסטן קראמף אין ליידיקן מאגן — האט ער געשוויגן!

— באשפריצט פון פרעמדער בלאטע, באשפיגן פון פרעמדע מיילער, געיאגט פון טראטוארן מיט דער שווערסטער לאסט אראפ אין גאס צווישן דראזשקעס, קארעטן און טראמווייען, קוקנדיק יעדע מינוט דעם טויט אין די אויגן אריין — האט ער געשוויגן!

— ער האט קיינמאל נישט איבערגערעכנט וויפל פוד לאסט עס קומט אויף א גראשן, וויפל מאל ער איז געפאלן ביי יעדן גאנג פאר א דרייער, וויפל מאל ער האט שיר נישט די נשמה אויסגעשפיגן מאנענדיק זיין פארדינסט; ער האט נישט גערעכנט, נישט ז י י ן, נישט יענעמס מזל, נאר געשוויגן!

— זיין אייגן פארדינסט האט ער אויך נישט הויך געמאנט! ווי א בעטלער האט ער זיך ביי דער טיר געשטעלט, און אין די אויגן האט זיך א

הינטישע בקשה געמאלט. "קום שפעטער" — און ער איז פארשוווּנדן שטיל ווי א שאטן, כדי שפעטער נאך שטילער אויסצובעטלען זיין פארדינסט!

—ער האט אפילו געשוויגן, ווען מען פלעגט אים אפּרייסן פון זיין פארדינסט אדער אריינוואַרפן א פאלשע מטבע! . .

— ער האט אלץ געשוויגן . . .

— מיינט מען דאך טאקע מיך! — טרייסט זיך באנטשע.

— איינמאל,— פירט ווייטער דער מליץ־יושר נאך א טרונק וואסער, — איז אין זיין לעבן אן ענדערונג געשען . . . עס איז דורכגעפלויגן א קאטש אויף גומענע רעדער מיט צעפלאשעטע פערד . . . דער שמייסער איז שוין לאנג פון וויטנס געלעגן מיט א צעשפּאלטענעם קאפּ אויפן ברוק . . . פון די דערשראקענע פערדס מיילער שפּריצט דער שוים, פון אונטער די פּאדקאוועס יאגן זיך פונקען, די אויגן בלישטשען ווי ברענענדיקע שטורקאצן אין א פינצטערער נאכט — און אין קאטש זיצט נישט טויט, נישט לעבעדיק א מענטש!

— און באנטשע האט די פערד פארהאלטן!

און דער געראטעוועטער איז געווען א ייד, א בעל צדקה, און האט באנטשען די טובה נישט פארגעסן!

— ער האט אים דעם דערהרגעטנס בייטש איבערגעגעבן; באנטשע איז א שמייסער געווארן! נאך מער — ער האט אים חתונה געמאכט. נאך מער — ער האט אים אפילו מיט א קינד פארזארגט . . .

— און באנטשע האט אלץ געשוויגן!

— מיך מיינט מען, מיך! — באפעסטיקט זיך באנטשע אין דער דעה, און האט דאך נישט די העזה אן אויג צו ווארפן אויפן "בית־דין של מעלה".

ער הערט זיך ווייטער איין צום מלאך מליץ:

— ער האט געשוויגן אפילו ווען זיין בעל־טובה האט אין קורצן באנקראטירט און אים זיין לוין נישט באצאלט . . .

— ער האט געשוויגן אפילו ווען דאס ווייב איז פון אים אנטלאפן און איבערגעלאזט אים א קינד פון דער ברוסט . . .

— ער האט געשוויגן אפילו מיט פופצן יאר שפעטער, ווען דאס קינד איז אויפגעוואקסן און גענוג שטארק געווען—באנטשען ארויסצוּוואַרפן פון שטוב . . .

— מיד מיינט מען, מיד! — פרייט זיך באָנטשע.

— ער האָט אַפילו געשוויגן, — הויבט אָן ווייכער און טרויעריקער דער מלאך־מליץ, — ווען דער אייגענער בעל־טובה האָט זיך מיט אַלע אויסגעגלייכט, נאָר אים קיין גראָשן שכירות נישט צוריקגעגעבן — און אַפילו דעמאָלסט, ווען ער איז באָנטשען (ווייטער פאַרנדיק אויף אַ קאַטש מיט גומענע רעדער און פערד ווי לייבן) איבערגעפאָרן . . .

— ער האָט אַלץ געשוויגן! ער האָט אַפילו דער פּאָליציי נישט געזאָגט, ווער עס האָט אים צורעכט געמאַכט . . .

— ער האָט געשוויגן אַפילו אין שפּיטאָל, וואו מען מעג שוין שרייען!

— ער האָט געשוויגן אַפילו ווען דער דאָקטאָר האָט אָן פּופצן קאָפּיקעס נישט געוואָלט אַפילו צוגיין צו זיין בעט, און דער וועכטער, אָן פינף קאָפּיקעס — טוישן אים די וועש!

— ער האָט געשוויגן ביים גוססן — ער האָט געשוויגן ביים שטאַרבן.

— קיין וואָרט קעגן גאָט, קיין וואָרט קעגן לייט!

— דיקסי!

באָנטשע הויבט ווייטער אָן צו ציטערן אויפן גאַנצן לייב. ער ווייסט אַז נאָכן מליץ־יושר גייט דער קטיגור! ווער ווייסט וואָס דער וועט זאָגן! באָנטשע אַליין האָט זיין לעבן נישט געדענקט. נאָך אויף יענער וועלט האָט ער יעדע מינוט די פריערדיקע פאַרגעסן . . . דער מלאך־מליץ האָט אים אַלץ דערמאָנט . . . ווער ווייסט וואָס דער קטיגור וועט אים דערמאָנען!

— רבותי! — הויבט אָן אַ שאַרף־שטעכנדיק־בריענדיק קויל — נאָר ער האָקט אָפּ.

— רבותי, — הויבט ער נאָך אַמאָל אָן, נאָר ווייכער און האָקט ווייטער אָפּ.

ענדלעך הערט זיך, פון דעם אייגענעם האַלדז אַרויס, כמעט אַ ווייך קול:

— רבותי! — ער האָט געשוויגן, וועל איך אויך שווייגן!

עס ווערט שטיל — און פון פאָרנט הערט זיך אַ נייע, ווייכע, ציטערדיקע שטימע:

— באנטשע, מיין קינד באנטשע! — רופט אים ווי א הארפע . . .

— מיין הארציק קינד, באנטשע!

איז באנטשען צעווײנט זיך דאס הארץ . . . ער וואלט שוין אצינד די אויגן געעפנט, נאר זיי זיינען פארפינצטערט פון טרערן . . . עס איז אים אזוי זיס־וויינענדיק קיינמאל נישט געווען . . . „מיין קינד", „מיין באנטשע" — זייט די מוטער איז געשטארבן, האט ער אזא קול און אזוינע ווערטער נישט געהערט.

— מיין קינד! — פירט ווייטער דער אב־בית־דין, — דו האסט אלץ געליטן און געשוויגן! עס איז נישטא קיין גאנץ גליד, קיין גאנץביינדל אין דיין לייב אן א וואונד, אן א בלוטיק ארט, עס איז נישטא קיין איין באהאלטן ארט אין דיין נשמה, וווּ עס זאל נישט בלוטן . . . און דו האסט אלץ געשוויגן . . .

— דארט האט מען זיך נישט פארשטאנען דערויף! דו אליין האסט גאר אפשר נישט געוווּסט, אז דו קענסט שרייען און אז פון דיין געשריי קענען יריחום מויערן ציטערן און איינפאלן? דו אליין האסט פון דיין פארשלאפענעם כוח נישט געוווּסט . . .

— אויף יענער וועלט האט מען דיין שווייגן נישט באלוינט, נאר דארט איז דער עולם השקר. דא, אויפן עולם אמת, וועסטו דיין לוין באקומען!

— דיך וועט דאס בית־דין של מעלה נישט משפטן, דיך וועט עס נישט פסקענען.

— דיר וועט עס קיין חלק נישט אוים און נישט אפטיילן: נעם דיר וואס דו ווילסט! אלץ איז דיין!

באנטשע הויבט דאס ערשטע מאל די אויגן אויף! ער ווערט ווי פארבלענדעט פון דער ליכט פון אלע זייטן! אלץ בלאנקט, אלץ בלישטשעט, פון אלץ יאגן שטראלן: פון די ווענט, פון די כלים, פון די מלאכים, פון די דיינים!

ער לאזט די מידע אויגן אראפ!

— טאקע? — פרעגט ער מסופק און פארשעמט.

— זיכער! — ענטפערט פעסט דער אב־בית־דין! — זיכער, זאג איך דיר, אז אלץ איז הימל געהערט צו דיר! קלייב און נעם וואס דו ווילסט, דו נעמסט נאר ביי דיר אליין!

— טאקע? — פרעגט באַנטשע נאָכאמאָל, נאָר שוין מיט א זיכערן קול.

— טאקע! טאקע! טאקע! — ענטפערט מען אים אויף זיכער פון אַלע זייטן.

— נו, אויב אזוי, — שמייכלט באַנטשע,— וויל איך טאקע אלע טאָג אינדערפרי, א הייסע בולקע מיט פרישע פּוטער!

דיינים און מלאכים האָבן אראָפּגעלאָזט די קעפּ פאַרשעמט; דער קטיגור האָט זיך צעלאַכט.

הכנסת כלה

ר׳ עוזר

האפּענשטאַנד איז, קיין עין הרע, א ייד — א גביר; אפשר א מיליאָנער; ער האָט שוין עפּעס צו זאָגן אויף דער וועלט, אויף יענער — אוודאי!

אַט, זיצט ער ביים טיש, ביים "וואָרעמעס".

א טיש — ווער מיר גוטס גינט! די סעודה הויבט זיך אָן מיט הערינג, קילקעס, סאַרדינען . . .

זילבער — ווי האָלץ! עס בלאַנקט אויפן טיש, אינם אַפּענעם קרעדענץ; ארום אויף די ווענט הענגען א צען זילבערנע טאַצן, וואָס קאָנען שוין אין קרעדענץ נישט אריין. פון איבער דער שאַנק בליצט אראָפּ א גרויסער חנוכה־לאָמפּ מיט אויסגעשניצטע בלומענרערן, און אין ביידע זייטן שטייען, ווי אויף דער וואַך, צוויי אומגעהייערע שבתניקעס.

ער אליין, ר׳ עוזר, איז א קליין, דאַר יידל און ווערט אינגאַנצן פאַרלוירן אינם גרויסן, מיט רויטן סאַמעט אויסגעבעטן פאָטער־שטול. קוים איבער דער אָנלען גלאַנצט דאָס גרין־סאַמעטענע, הויך, ברייט און שטייף אויפגעשטעלטע היטל. די פאָרם איז זיין אייגענע דערפינדונג! דערמיט וועט ער איבערגיין אין דער חסידישער מויל־געשיכטע איש מפּי איש אויף אייביק!

ער וועט שוין האַלטן אין גן־עדן ביי משניות (אָנהויבן וועט ער טראַף) און אונדזערע אור־אייניקלעך (אזוי האָפט ער) וועלן נאָך טראָגן די פאָרם, דאָס עוזר־קאַשקעטל.

עסן עסט ער שווייגנדיק, מיט ערנסט־איינגעצויגענע שטערן און ברעמען, און א בליק פאר די בייזיצער.

און דער לאנגער טיש איז באזעצט. רעכטס — א שורה נקבות: דאס ווייב, צוויי טעכטער, א שנור מיט דריי אייניקלעך; אין דער לינקער האנט מאנספערזאנען: צוויי זין, און איידעם און זייערע דריי חדר־יינגלעך.

דאס ווייב זיינס טראגט אן אויסגעשטיקט האר־באנד אונטער א טיפער קאפקע, מיט פלאטערדיקע ברייטע פלאמענדיק רויטע בענדער, — די טעכטער טראגן שייטלען. די שנור האט שוין דערגרייכט צו פריזירטע "קרעפינקעס".

די מיידלעך דארפן זיך די האר נישט פארשטעלן. די "גזשיוועקעס" יאגן זיך פריי ארום איבער די שמאלע שטערנס. אז עס וועט קומען צום אפגאלן — ווער ווייסט?!

מיט א פאר יאר צוריק, איז נאך אויבן־אן ר' עוזרס מוטער געזעסן! א יידענע אין א שטערנטיכל, אראפגעהאנגענע אויריינגלעך און א ברוסט־טיכל מיט א הויבל, — איז זי שוין אויפן עולם־אמת . . .

די מענער טראגן זיך אויך פארשיידן. ר' עוזר אליין זיצט אין זיין חסידישן "צילינדער". דער זון — אין א שפיציקער, די איידעמס אין פלאכע, קאנטיקע יארמולקעס. די חדר־יינגלעך טראגן שוין "קאשקעטלעך", אויף וועלכע ר' עוזר ווארפט אלעמאל א בייז־אויג; דער היטלמאכער האט פאר־שמעלט און פארקירצט די פארם!

יענע וואך איז נאך דא געזעסן א מלמד אין א קאפטאן מיט סטראַ־קעס; האט מען אים ערגעץ אויפגענומען פאר א רב אין א שטעטל, דארף ערשט ר' עוזר פארן צום רבין פרעגן אויף א נייעם מלמד. גלאט אזוי לאזט ער נישט אין שטוב אריין!

"היינטיקע צייטן", טראכט ער און זיפצט.

ער קוקט ארום און זעט, ווי די צייט רייסט אלע מינוט אפּ א שטיין פון דער מויער, מיט וועלכער ער האט זיך אזוי קונציק ארומגעבויט, אפצוטיילן זיך פון דער אפּיקורסישער גרויסער וועלט, צו וועלכער ער געהערט לויטן פארמעגן. זי, די נייע צייט, גנבעט זיך אריין ווי א וואסער אין זיין אלטער תיבה, אין וועלכער ער האט געוואלט איבערשווימען דעם "דייטשן מבול", אז קיינער פון זיין משפחה זאל זיך אפילו קיין פוס נישט איינגעצן! אבער עס גייט נישט!

אז אייניקל, א מיידל — האט מען נאר געלערנט אביסל שרייבן,

האט מען זי שוין געכאפט לייענען א ראמאן; א שנור האט זי פארמסרט, מן־הסתם איז "ראמאנען" נישט קיין גוטס.

אין צווייטן איניקל — א יינגל — איז פלוצלונג אריין א דיבוק — ער האט זיך איינגעשפארט: אין שקאלע אריין. עס האט נישט געהאלפן קיין ריידן, קיין בעטן, קיין חלשן, קיין שלעג אפילו . . . מען האט אים קוים איינגענומען מיט א גאלדענעם זייגערל!

ער ציט איין נאך פעסטער די ברעמען — ער זעט בחוש, מיט זיינע אויסגעוויינטע, אלטע אויגן, מיט וועלכע ער האט אזוי פיל תהלים געזאגט, אזוי פיל געלט געציילט און אזוי פיל וועלט געזען, אז די צייט האט קיין רחמנות נישט, אז זי ווישט און ווישט אפ דאס אלטע, דאס פארשימלטע, דאס הייליקע!

עס עפנט זיך די טיר.

עס קומט אריין אן איינגעבויגענער ייד מיט א ווייסער צעפלאשעטער באָרד, וואס פלאנטערט זיך צוזאמען מיט די פעדעם פון דער אלטער אפגעריבענער קאפאטע, א בלייכן פנים אונטער אן אויסגעפעצטן היטל.

דער דלות איז אריינגעקומען.

— שלום־עליכם, מענדל, — רופט צו אים דער מיליאנער.

עליכם־שלום, עוזר, — ענטפערט מענדל־דלות.

ער גייט צו צום טיש. דער בעל־הבית וויקלט זיך ארום די האנט אין א סערוועט און דערלאנגט אים "שלום־עליכם".

דאס אייגענע טוען די איידעמס, די איניקלעך. איינס נאר פארקרימט זיך.

מען זאל אים נאך א ברעלאק קויפן צום זייגערל, וואלט ער זיך אפשר נישט פארקרימט אויך.

מענדל אבער באמערקט עס נישט, און שמייכלט:

— עפעס האסטו, עוזר, צופיל ווייבער ביים טיש!

— סאמע אייגענע! — ענטפערט עוזר ערנסט און מיט א זיפץ.

אין הארץ איז ער מסופק, אויב א שנור איז אן אייגענע.

— ווייסטו וואס, עוזר, — מאכט ווייטער מענדל, — איך וועל נעמען א טרונק בראנפן.

— נו!

— נו, שקצימלעד, לאָזט!

און דער "דלות" רוקט זיך אריין צווישן צוויי אײניקלעך־שטולן און נעמט אביסל בראַנפן.

— און פאַרבייסן? — פרעגט ער, אויפהויבנדיק די פייכטע אויגן צו דער בעל־הביתטע.

עוזר גיט א וואַרף אַז אויג מיט גרימצאָרן, אויף דער גאַנצער שורה ווייבער: וואָס איז איז, זיי זעען נישט, אַז מען דאַרף פאַרבייסן?

דאָס ווייב פאַרשטייט דעם ווונק. עס גלוסט איר דאָך, אפנים, נישט אויפצוהויבן זיך.

— כאַפּט א שטיקל פאָלקע! — מאַכט זי.

— אָבער גאָר לאָ, — ענטפערט מענדל, — צו דעם וועל איך מיך וואַשן, כדבעי! דערווייל — לעקער, לעקער קומט מיר.

— זאָג נאָר, שרה, — פרעגט ער איבער די בעל־הביתטע — האָסט דען גאָרנישט חתונה געמאַכט איבער דער צייט, האָ?

איינע פון די מיידלעך פאַרקרימט זיך און טראָגט דאָך צו א שטיקל לעקער פון קרעדענץ.

מענדל־דלות טרינקט לחיים און פאַרבייסט.

— צינד ניי איך מיך וואַשן.

ער קוקט זיך אום, זוכט אַפּ דאָס האַנט־פאַס, און גייט צו.

א דינסט טראָגט דערווייל אריין א קאַכעדיקע וואַזע.

עוזר שיקט ווייטער צום ווייב א צאָרנדיקן בליק.

— טראָג הערווייל צוריק! — קאָמאַנדירט דאָס ווייב, — געקומען א גאַסט.

די דינסט וואַרפט א קרום אויג אויפן דלות און גייט צוריק.

נאָכן עסן און נאָכן בענטשן מזומן, האָט מענדל־דלות ארויסגעיאָגט די ווייבער פון שטוב מיטן בייסנדיקן רויך פון זיין ליולקע־ציבעק. ער שמייכלט פאַרגניגט און קוקט זיך אום און דערזעט, וואָס ער זוכט — די קאַנאַפּע. דער קאָפּ איז אים שווערלעך; שוין לאַנג אַזאַ שווערן מאָגן נישט געהאַט. ער הויבט זיך שווער אויף פון שטול, וואַקלט זיך צו און ציט זיך אוים אויף דער קאַנאַפּע.

עוזר פרעגט:

— ווילסט אביסל שלאפן?

— יא, איך וועל דערנאך מיט דיר ריידן, — ער גענעצט אפ און גיט צו, — איך וועל, אם ירצה השם, ביי דיר זיין א פאר טעג.

— נו, שלאף, — מאכט עוזר ארויסגייענדיק; די רעשט בני־בית גייט אים נאך.

אין א פאר שעה ארום איז עוזר צוריקגעקומען און געטראפן שוין מענדלען ליגן מיט אפענע אויגן.

— נו וואס מאכסטו, מענדל? — פרעגט ער אים און זעצט זיך אים צוקאפנס אויף א שטול.

— אזוי, — ענטפערט מענדל, — האסט נישט א גלאז טיי?

עוזר קלינגט אן און באשטעלט ביים ווייב, וואס ווייזט זיך אין טיר, דעם סאמאוואר.

מענדל גענעצט.

— וואס טוסטו, אייגנטלעך, דא? — פרעגט דער גביר.

— וואס איך טו דא, ווילסטו וויסן? — חזרט מענדל־דלות איבער די שאלה, — כ'מאך חתונה!

— דיין שמערלען?

— ניין, כ'האב נאך אן עלטערע טאכטער . . .

— אזוי?

— ווי דען . . .

— נו?

— נו, נו! דארף מען, פארשטייסטו, נדן . . .

— ביי מיר האסטו שוין א פינף־און־צוואנציקער!

מענדל זעצט זיך אויף:

— איך לאך אויס דיין טאטן!

— וויפל דען מיינסטו ? . .

— וויפל איך מיין? איך דארף פינף הונדערט רובל!

— פינף הונדערט רובל? — וווּנדערט זיך דער מיליאנער.

— כ'האב צוגעזאגט!

— נו? און אז מען זאָגט צו?

— שוטה! דאָס האָב איך שוין ביים צוזאָגן געמיינט. מאַכט זיך אָבער אַ מעשה . . . הער, וואָס עס קאָן זיך טרעפֿן! מיין טאַכטער ווערט עפּעס נישט בקו הבריאה . . . נאָ דיר אַ שמעק טאַבאַק פֿאַרן גאַנצן עסק . . . וויים איך וואָס! נאַר — דו קאָנסט דאָך מאַטי שייגעץ? — איך האָב מיך מיט אים צעווערטלט — מיר זיינען מיר געווען בוררים — גייט ער, ימח־שמו, און שרייבט צום מחותן . . .

— וואָס רעדסטו? — פֿאַרקרימט זיך ר׳ עוזר.

— אַזוי ווי דו הערסט!

— טאַקע אַ פּושע־ישראל!

— פֿאַר איך טאַקע אַצינד צום רבין — אַ פּסק וועט ער שוין האָבן . . . אָבער אַפּגעטאָן האָט ער; און ווייסט, וואָס ער האָט ימח־שמו, געשריבן? "חולי נופל" האָט ער געשריבן! מיר מעגסטו גלויבן — געוואָרפֿן האָט זי זיך איינגאַנצן איינמאָל, אפשר צוויי מאָל. מער, בהן צדקי, נישט!

מענדל רוט זיך אָפּ און פּיקט אַביסל פֿון דער קאַלטער ליולקע.

— נאָ דיר אַ ציגאַר, — מאַכט דער גביר.

מענדל נעמט, פֿאַררויכערט און גיט צו:

— און צינד, פֿאַרשטייסטו מיך, זאָגט דער מחותן, אַז ער וויל דאָס גאַנצע געלט.

— ס׳אַ העזה פֿון אים! — בייזערט זיך דער גביר.

— אוודאי! דער כלב, כמובן, וויל אָפּלאָזן דעם שידוך! וויל ער נאָך מיינער פּטור ווערן אַז חצי־נדן־קנס!

— קיין נאַר נישט! — שפּאַסט דער גביר.

— איך הער אים ווי די קאַץ! נאָר פֿאַרשטופּן דעם טריפֿהנעם פּיסק מוז איך. דאַרף איך טאַקע די גאַנצע פֿינף הונדערט קאַרבוינעס!

— און פֿאַרוואָס נאָר ביי מיר?

— חוץ מזה, — פּירט מענדל־דלות ווייטער זיין זאַך, — דאַרף מען חתונה־הוצאות, ווי דער סדר־עולם איז . . . חתונה־קליידער האָב איך שוין.

— און אַלץ א י ך ? — פֿרעגט נאָך אַמאָל ר׳ עוזר נישט זייער צופֿרידן, — פֿאַרוואָס גייסטו נישט צו בעלן, צו חיימען?

דלות ווערט בייז:

— כ'בעט דיך זייער, וואס ווילסטו פון מיין לעבן האבן? איך האב כוח צו אייערע שטיינערנע גאסן, צו אייערע טרעפ? איך זאל אויף דער עלטער קלינגען הינטער טירן?

ער שטעלט זיך אויף:

— מענטשן, — שפריצט ער מיט כעס, — ווינען אין גאסן, וואס זיינען לאנג ווי דאס גלות . . . מער טרעפ ווי הויז . . . און איך ליד אויף אסטמא, זאל איך גיין! גיי דו! גיב אומגעגאנגענע . . . מיין דאגה?! אז איך האב געהאט, האב איך געגעבן!

עוזר שווייגט און מענדל זעצט זיך צוריק.

— און ווו איז דיין טיי? — פרעגט ער אומגעדולדיק.

עוזר קלינגט נאך אמאל און פון דער צווייטער שטוב הערט זיך דעם ווייבס תשובה, אז עס וועט באלד זיין.

מענדל געגעצט ווייטער.

— איך מיין באמת, — מאכט ווייטער עוזר, — פארלאנגסטו איך זאל אינגאנצן געבן! דארפסט דאך האבן "יהדות"!

— חס ושלום, — ענטפערט מענדל, — נעם ווו דו ווילסט, נאר איך גיין קאן נישט! איך קאן נישט!

— ביז איך שולדיק?

— הער, עוזר! איך דארף פינף הונדערט רובל נדן און א פופציק רובל חתונה־הוצאות, אביסל חתונה־קליידער, ווי געזאגט, האב איך . . . מיט דער רעשט וועל איך אים שוין אנפייפן, דעם אלטן תרח . . . איז בסך־הכל — פינף הונדערט און פופציק רובל . . . פון דעם טאר שוין קיין דרייער נישט פעלן!

עוזר שאקלט מיטן קאפ; ער איז כמעט מודה: — אבער . . .

— און דערויף, — לאזט אים מענדל צום ווארט נישט קומען, — האב איך דאס!

ער ווארפט ארויס פון בוזעם אויף עוזרס שויס א פארפעצט לייוונטן בייטעלע.

— צייל, — מאכט ער.

עוזר נעמט זיך צום בייטל, קראַצט אַרויס אַ פּעקל פאַרקנוילטע באַנקצעטלען און ציילט אויס הונדערט פיר און זעכציק רובל.

— איך האָב פאַרקויפט, — פאַרטייטשט אים מענדל, — די שטוב מיינע, האָב איך דאָס געלט!

עוזר פּאַקט צוריק דאָס געלט אין בייטל אַריין און וויל עס צוריקגעבן מענדלען.

— ניין, — ווענדט זיך מענדל אָפּ, — איך האָב געשוואָלענע פיס... גיין וועל איך נישט... דאָס געלט האַלט שוין ביי דיר... איך האָב ביי דיר פינף הונדערט און פופציק רובל! און צייט גיב איך דיר, איך וועל דאָ זיין עטלעכע טעג, וועסט האָבן גענוג צייט! אָבער — וועל איך מיך ביי דיר אָביסל אָפּרוען און אָנעסן זיך — פאַרשטייסט! הכלל — צייט האָסטו גענוג!.. פאַרן אָוועקפאָרן וועסטו מיר געבן דיינס אַ שלישית אויף פינף הונדערט רובל, פופציק רובל מזומן אויף חתונה־הוצאות און אַ פינפער רובל צו פאָרן קיין גער. — נעמען מעגסטו, ביי וועמען דו ווילסט... נישט מיין דאגה!

— נו! — ברומט עוזר.

— און אין גער, — מאַכט מענדל, — וועל איך שוין בלייבן... וועט זיך מיר גלוסטן וועל איך, אַמאָל אַריינפאַלן צו דיר אויף אַ פּאָר וואָכן.

— נו, — ברומט ווייטער ר' עוזר.

— שלאָפן, — מאַכט מענדל, — וועל איך טאָקע, אויב איך וועל קומען, דאָ, אויף דער קאַנאַפּע, אַ ווילע קאַנאַפּע.

א וואָרט פון די ארויסגעבער

דער פארלאג "פון קוואל" האט זיך געשטעלט פאר א ציל צו מאכן צוטריטלעך פאר די יידישע לייענער, און איבערהויפט פאר די יידישע לערנער, מקורים פון יידישקייט. אלע ספרים, אלע ווערק, וואס דאס פאלק האט זיך אויסגעלעבט מיט זיי און זיך אריינגעלעבט אין זיי, דארפן ווערן צוגענגלעך פארן פאלק אויך אויף ווייטער.

אזוי ווי אלע דורות ביז אונדז האבן געצויגן פון ספרים זייערע געדאנקען און געפילן, זייער גלויבן און איבערצייגונג, — אזוי מוזן מיר אויך פארבינדן אונדזער גייסט, אונדזערע האפענונגען און אונדזער גלויבן מיט דעם אינהאלט פון דעם פאלקס ספרים.

אויך אונדזער דור האט, ווי אלע פריערדיקע, צוגעטראגן צום אוצר פאלקס ספרים זיין חלק. אלע היינטיקע ספרים, וואס שפיגלען אפ דעם פאלקס כאראקטער, זיינע העכסטע געדאנקען, טיפסטע געפילן און די יערנדיקסטע אידעאלן, — אויך זיי דארפן צוגערעכנט ווערן צו דעם אייביקן אוצר.

דאס פאלק דארף די ספרים, כדי אויף זייער אינהאלט צו דערציען דורות, וואס זאלן אין זיי זוכן און קענען געפינען א פירוש אויף זייער אייגענעם לעבן. — דאס איז דער אלגעמיינער ציל פון אונדזער פארלאג, זיין אידעאל.

מיט גאר באגרענעצטע כוחות פון א קליינעם ציבור אין א קליינער פראווינץ־שטאט הויבט אן דער פארלאג זיין ארבעט. ערשטנס: "לענגער ווארטן — ניט געקענט" — די שולן נייטיקן זיך אין ספרים צום לערנען; צווייטנס, זיינען מיר זיכער, אז אט די קליינע התחלה וועט אויפגענומען ווערן דורך ברייטערע קרייזן און וועט פארגעזעצט ווערן מיט גרעסערע כוחות און מיט מער אימפעט.

פארלאג "פון קוואל".

גרייט צום דרוק:

י. ל. פרץ,

געקליבענע דערציילונגען ---------- באנד 1

אגדות פון תלמוד ------------- באנד 1